

ISSN: 2587-1919

E-ISSN: 2619-953X

DOĞU ASYA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of East Asian Studies in Türkiye

Yıl/Year/3
Sayı/Issue/6

Uluslararası hakemli dergi yılda iki sayı yayımlanır
International peer reviewed journal, Biannual

Güz/Fall 2020

Yıl 3 Sayı 6

DOĞU ASYA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Güz/Fall 2020

DAAD Güz/Fall 2020

DAAD

ISSN: 2587-1919

E-ISSN: 2619-953X

Doğu Asya Araştırmaları Dergisi

Journal of East Asian Studies in Türkiye

土耳其东亚研究学刊

Güz/Fall 2020

Uluslararası Hakemli Dergi

International Peer Reviewed Journal

Yılda iki sayı yayımlanır/ Biannual

Ankara-Türkiye

Doğu Asya Araştırmaları Dergisi

Yıl/Year/3
Sayı/Issue/6
Ocak 2020

ISSN: 2587-1919

E-ISSN: 2619-953X

Kurucu/Founder

Prof. Dr. Abdürreşit Celil KARLUK

Yayın Yönetmeni/Editor in Chief

Prof. Dr. Abdürreşit Celil KARLUK

Yazı İşleri Müdürü/Editorial Assistant

Dr. Öğr. Üyesi Haluk KARADAĞ

İngilizce Editörü/English Editor

Dr. Emrah ŞAHİN

Dergi Sekreteryası/Sekretariat of the Journal

Arş. Gör. Taner SABANCI

Haberleşme adresi: İlk yerleşim mahallesi, 1936. Cadde, No.64/B16,
Yenimahalle, Ankara

E-Posta: editor@daadtr.com, kamucam13@gmail.com

Doğu Asya Araştırmaları Uluslararası hakemli bir dergidir. Altı ayda bir yayımlanır. Dergide yayımlanan yazıların tüm sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazılar yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınamaz.

Yazıların yayımlanıp, yayımlanmamasından yaygın kurulu sorumludur.

Yayın-Editörler Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Abdürreşit Celil KARLUK

Prof. Dr. Ali Merthan DÜNDAR

Prof. Dr. Mahmut Ertan GÖKMEN

Dr. Öğr. Üyesi Haluk KARADAĞ

Danışma Kurulu /Advisor Board

Prof. Dr. Ablet Kamalov (Turan Üniversitesi, Kazakistan)

Prof. Dr. Chong Jin OH (Hankuk University of Foreign Studies,
Güney Kore)

Prof. Dr. İbrahim Maraş, (Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Luo Shujie (Guangxi Üniversitesi, ÇHC)

Prof. Dr. Mehmet Akif Okur (Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Misawa Nobuo (Tokyo Toyu University, Japonya)

Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu (Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Saadettin Gömeç (Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Zhang Mingxin (Minzu University of China, ÇHC)

Prof. Dr. Zhou Shaoqing (Chinese Social Science Academy)

Doç. Dr. Alessandra Cappelletti (Xian Jiaotong Liverpool
University, Çin)

Doç. Dr. Gürhan Kirilen (Ankara Üniversitesi)

Doç. Dr. Sezgin Kaya (Uludağ Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Nimetcan Mehmet (Ankara Yıldırım Beyazıt Üni., Türkiye)

Dr. Anna Hayes (James Cook University, Avusturalya)

Dr. Hidayet Sıddıkoğlu (Hiroshima University, Japonya)

Bu Sayının Hakemleri/Reviewers for This Volume

- Prof. Dr. Abdürreşit C. KARLUK, Ankara Hacı Bayram Veli Üni.
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR, Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK, Ankara Hacı Bayram Veli Üni.
Prof. Dr. Yelda Ongun DEMİRAĞ, Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Yonca İLDEŞ, Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Aşkın İnci Sökmen ALACA, İstanbul Arel Üniversitesi
Doç. Dr. Burak Şakir ŞEKER,
Doç. Dr. Ömer KUL, İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Sezgin KAYA, Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Yonca ODABAŞ, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Gülpiye ABDUŞÜKÜR, Near East University
Dr. Öğr. Üyesi Haluk KARADAĞ, Başkent Üniversitesi
Dr. Haşim TÜRKER, Boğaziçi Asya Araştırmaları Merkezi
Dr. Öğr. Üyesi Kadir TEMİZ, İstanbul Şehir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ümit ALPEREN, Süleyman Demirel Üniversitesi

Tarandığı İndeksler / Indexing

DergiPark
AKADEMİK

ASOS
indeks

İçindekiler/Contents

Abdürreşit C. Karluk

Takdim/ *Editorial*

Araştırma Makaleleri

Seriye SEZEN

Moğolistan’da Anayasal Düzen ve Devlet Örgütlenmesi
Constitutional Order and Organization of The State in Mongolia 1-32

Eda KUŞKU SÖNMEZ

Çin’in Bölgesel Hegemonya Araçları Olarak Asya Pasifikte
Uluslararası Örgütler 33-53
*International Organizations in Asia Pacific as China’s Tools for
Regional Hegemony*

Berkan KARAMURTLU

Kuşak Yol Projesi Bağlamında Çin Halk Cumhuriyeti’nin Küresel
Hegemonya Girişimi 54-81
*Global Hegemony Initiative of China as Reflected in the Belt and Road
Project*

İbrahim RAMAZANİ

İki Devrim Sonrası İran-Çin İlişkileri: İran’ın Doğu’ya Bakış
Stratejisinde Çin’in Yeri 82-94
*Iran-China Relations After Two Revolutions: The Position of China in
Iran’s Look East Strategy*

Cem YILMAZ

Güneydoğu Asya’nın Potansiyel Çatışma Kaynağı Olarak Güney
Çin Denizi 95-114
South China Sea as A Source of Potential Conflict in South East Asia

Ahmet Yiğitalp TULGA

*The Opinion of The Taiwanese Media on Pro-Independence and Pro-
Unification with People Republic China During Tsai Ing-Wen Era* 115-131
Tayvan Medyasının Tsai Ing-Wen Döneminde Çin Halk
Cumhuriyeti ile Birleşme ve Bağımsızlık Konusundaki Görüşü

Çeviri Makalesi/Translation

Denzenlkham ULAMBAYAR

Moğolistan ve Türkiye İlişkileri: De Facto'dan De Jüre'ye

131-147

Mongolia-Turkish Relations: From De Facto to De Jure.

Bölge Uzmanı ile Söyleşi / Interview with Regional Expert

Abdürreşit C. Karluk / Konuşan: Büşra BEREKET

147-164

Yayın Şartları, İlkeleri ve Yazım Kuralları

165-171

TAKDİM

Değerli Okuyucular,

Türkiye’de disiplinlerarası bakış ile Doğu Asya araştırmaları alanlarında (Çin/Japon/Kore/Moğolistan/Tayvan kültürü, dil-edebiyatı, siyasî tarihi, ekonomisi, sosyolojisi, felsefesi, inanç sistemleri, dış politikası, güvenlik ve etnik/azınlıklar sorunu vb.) yapılan akademik çalışmaları bilim dünyasına ve kamuoyuna duyurmayı amaçlayan *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi* (DAAD), altıncı sayısını sizlerin istifadesine sunmanın mutluluğunu yaşıyor.

Dergimiz ülkemizdeki Doğu Asya araştırmaları alanında bilgi üreten bilim insanlarına akademik etkileşim alanı yaratmak, birikimlerini alan uzmanları ile paylaşmak, yeni nesil bölge uzmanlarının daha geniş donanım ile yetişmesine katkı sağlamak amacı ile yoluna devam etmektedir. Dergimize gönderilen yazılar, alan editörleri tarafından incelendikten sonra uzman hakemlere gönderilmektedir.

Altıncı sayımızda, hakem değerlendirmelerinden geçen sosyal bilimlerin farklı alanlarında birbirinden kıymetli 6 araştırma ve 1 çeviri olmak üzere toplam 7 makale ve bir alan uzmanı ile yapılmış derinlemesine söyleşiye yer vermiş bulunmaktayız.

DAAD editörler kurulu olarak bilimsel çalışmalarını dergimizde yayınlamak üzere gönderen yazarlara teşekkür ederiz. Aday makalelerin incelenerek değerlendirilmesi işini üstlenerek özenli eleştirileri ve değerlendirmeleriyle makalelere değer katan değerli hakemlerimize, DAAD sekreteryasını titizlikle yürüten Arş. Gör. Taner SABANCI’ya, teknik desteği sağlayan Derviş Ulaşan ERARSLAN’a teşekkür ederiz.

Altıncı sayımızda yayımlanan bilimsel çalışmaların Türk okurlarına ve akademisine mutlaka faydalı olacağı inancıyla yeni sayımızın bilim camiasına hayırlı olmasını diliyoruz. 2021 Bahar sayısında buluşmak umudu ile,

Yayın/Editörler Kurulu adına
Prof. Dr. Abdürreşit Celil KARLUK
DAAD Yayın Yönetmeni

EDITORIAL

Dear Readers,

We are content to announce the publication of the sixth issue of Journal of East Asia Studies in Türkiye (JEAST), which aims to cover and analyze with a multidisciplinary approach a wide range of academic topics in East Asia studies, such as Chinese/Japanese/Korean/Mongolian/Taiwanese cultures, languages and literatures, political histories, economies, sociologies, philosophies, belief systems, foreign policies, security and ethnoreligious issues.

JEAST proceeds to create an academic interaction area for scientists who produce knowledge in the field of East Asian researches in Türkiye, to share their knowledge with the experts in the field, and to contribute to the development of new generation regional experts with the extensive knowledge.

The manuscripts on East Asia sent to JEAAT are carefully evaluated first by field/area editors and then by reviewers. In this sixth issue, we present 7 articles in total, 6 peer-reviewed articles and a translation paper, from the different disciplines of social sciences and an in-depth interview with the field expert.

We are thankful to the authors who have sent their manuscripts to JEAAT for publication, and reviewers who have contributed significantly to the improvement of the texts, Research Assistant Taner SABANCI who has studiously conducted the secretariat of the JEAAT, and as well as Derviş Ulaşhan ERARSLAN who provided technical support.

We hope that the academic works presented in sixth issue will provide tremendous benefit for the Turkish and international readers, and the scientific community. With the hope to meet you in the Spring issue of 2021.

On behalf of the Editorial Board
Prof. Dr. Abdürreşit Celil Karluk
Editor in Chief

Moğolistan'da Anayasal Düzen ve Devlet Örgütlenmesi

Seriye SEZEN*

Öz: Makalede, büyük bir imparatorluktan ulus devlete evrilen Moğolistan'da devletin önce sosyalist cumhuriyete, 20. yüzyılın sonunda ise liberal cumhuriyete dönüşümü anayasa belgeleri üzerinden incelenmektedir. Türkler ve Moğollar arasındaki tarihsel etkileşimlere, ülkenin 20. yüzyılda geçirdiği büyük dönüşümlere rağmen Moğolistan, Türkiye'de, tarih dışında sosyal bilimler disiplinlerinin ihmal ettiği ülkeler arasındadır. Betimleyici ve bilgilendirici nitelikteki makalenin amacı, sosyalist dönemden günümüze Moğolistan'ın siyasal ve sosyo-ekonomik dönüşümlerini ve devlet yapısındaki değişimleri inceleyerek alandaki bilgi boşluğunu belirli ölçüde gidermektir. İkincil bir amaç da daha ileri çalışmalar için ilgi uyandırmaktır. Dört bölümde yapılandırılan makalede önce Moğolistan'ın bağımsızlık sürecine yer verilmektedir. Ardından, bozkır toplumunda sıkı disiplin sağlayan kurallar bütünü olarak Cengiz Han'ın "yasakları-yasaları" ile ülkenin sosyalist cumhuriyet olarak kuruluşu ve anayasal düzene geçişi üzerinde durulmaktadır. İzleyen bölümlerde, devletin niteliksel ve yapısal değişimi, sosyalist ve liberal dönemler halinde anayasa metinleri üzerinden incelenmektedir.

Moğolistan'ın gerek 20. yüzyılda ulus devlete dönüşümünde, gerekse ulus devlet olarak geçirdiği dönüşümlerde, önemli ölçüde iki sınır komşusu ülke, Rusya ve Çin belirleyici olmuştur. Moğolistan, sosyalist dönemde, resmen bağımsız bir ülke olmakla birlikte yaklaşık 70 yıl Sovyetler Birliği'nin güdümünde kalmıştır. 1990'larda sosyalizmin çözülmesinin ardından Sovyetler Birliği'nden fiilen bağımsızlaşmanın bir yolu olarak hızla kapitalizme yönelmiştir. Bu ani dönüşümün yarattığı sorunları hala aşamamış olan ülkede, liberal demokrasiyi tesis etme çabaları sürmektedir. Fiili bağımsızlık amacıyla kapitalizme yöneliş ise, ülkenin zengin doğal kaynaklarına rağmen sosyalist dönemdeki bağımlılığın yerini bu kez Batı kapitalizmine bağımlılığın almasıyla sonuçlanmış görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Moğolistan, Moğolistan devleti, Moğolistan anayasal düzen, Moğolistan anayasaları, Sosyalist Anayasalar.

* Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi. seriyesezen@hotmail.com
Gönderim Tarihi: 28 Mayıs 2020, Kabul Tarihi: 15 Haziran 2020

Constitutional Order and Organization of The State in Mongolia

Abstract: Mongolia is a country, which has been transformed from a huge empire to a nation state. By examining the constitutions of the country, the paper explores the transformation of Mongolia to a socialist republic firstly, and then to a liberal republic at the end of the 20th century. In spite of historical interactions between Turks and Mongols, and the significant transformation of the country during the 20th century, Mongolia is among countries neglected by Turkish social sciences community except historians. Hence, the aim of this descriptive and informative paper is to fulfil knowledge gap to some extent and stimulate further studies on Mongolia. Firstly, the paper, briefly reviews the independency process of Mongolia. Secondly, it highlights the Chingiss Khaan's yasak-zasag as a code of law enforcing strict discipline in a steppe society. Thereafter, it deals with the foundation of Mongolia as a socialist republic and establishment of a constitutional order in the country. Finally, by examining the country's constitutional texts, characteristic and structural transformation of Mongolia state during the socialist and the liberal eras is delineated.

Russia and China, two powerful neighbours, have influenced the transformation of Mongolia toward a nation state. Later on the collapse of the Soviet Union gave way to its transition from a socialist to liberal republic. During the socialist epoch, although Mongolia was a de jure independent country, it was under the control of the Soviet Union almost 70 years. Following the dissolution of the Soviet Union, Mongolia embraced capitalism as a way to achieve its de facto independence from the Soviet Union in the 1990s. The country, which tried to establish a liberal democratic order, is still striving with negative outcomes of the rapid transition to capitalism. Furthermore, it seems that transition to capitalism in order to escape from Russia's influence and to get de facto independence, has generated a new dependency. Hence, one can argue that, despite its enormous natural resources, Mongolia's dependency on the Soviet Union during the socialist era has been replaced with dependency on Western capitalism.

Key words: Mongolia, state of Mongolia, constitutional order in Mongolia, constitutions of Mongolia, socialist constitutions.

Giriş

Kuzeyde Rusya, güneyde Çin arasında sıkışmış bir görünümde olan Moğolistan'ın fiziksel konumu, "coğrafya

kaderdir" sözünü doğrularcasına, siyasal, ekonomik ve toplumsal tarihini önemli ölçüde belirlemiştir. "Moğolistan'ın 20. Yüzyıl tarihi Çin, Rusya ve Japonya'nın 19. Yüzyıl tarihi bağlamı içinde düşünülmelidir" diyen Baabar (1999: 107), Moğolistan'ın devletleşmesinin ve bağımsızlığının büyük ölçüde bu üç ülke arasındaki ilişkilerden etkilendiğini vurgulamaktadır.

Moğolistan, Sovyetler Birliği'nden sonra dünyanın ikinci sosyalist ülkesi olması nedeniyle reel sosyalizm tarihi içinde özel bir yere sahiptir. 1921'de Sovyetler Birliği'nin desteği ile gerçekleşen bağımsızlık hareketi 1924'te Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile sonuçlanmıştır. 1990'lara kadar, Sovyetler Birliği'nin güdümünde bir ülke olmasına, hatta Sovyetler Birliği'nin "16. gayri resmi cumhuriyeti" olarak adlandırılmasına (Ginsburg, 1995: 459) rağmen, bu ülkenin resmen parçası olmamış, ayrı bir devlet olarak varlığını sürdürmüştür. 1990'larda Sovyet Blokunun çözülmesiyle birlikte Moğolistan'ın sosyalizmden kapitalizme geçişi görece daha sorunsuz ilerlemiştir. Bunda, iktidar tekeline sahip Moğolistan Devrimci Halk Partisi'nin (MHDP), değişim isteklerini basturmak yerine süreci yönetmeyi tercih eden politikası etkili olmuştur. Bu yumuşak geçiş, Moğolların çoğu için reformların Sovyet kontrolünden kurtulmanın bir yolu olarak görülmesi ve resmi bağımsızlığın fiili bağımsızlığa dönüştürülmesi hedefinin, iktidar partisi ve diğer demokratik liderler için birincil öncelik olması ile de açıklanmaktadır (Bumochir, 2018: 363-364).

1,5 milyon km² toprak ve 3 milyon nüfusa sahip Moğolistan adeta iki ayrı zaman diliminde yaşamaktadır. Nüfusun yarısını barındıran başkent ile diğer kentler arasında nüfus yoğunluğu çok farklıdır. Sosyalist dönemin ve Sovyetler Birliği ile yakınlık günlerinin izlerini, mimarisini ve kültürel kodlarını yansıtan başkent Ulanbator, aynı zamanda, gökdelenleri, yoğun araç trafiği, kentsel dönüşüm projeleri ile sosyalizminden kapitalizme yönelen, küreselleşmeye uyum sağlama gayretindeki geçiş ülkelerinin çelişkilerini yansıtmaktadır. Başkent dışındaki Moğolistan ise doğası, bitkisi, hayvanları ve insanlarıyla ayrı bir dünyanın, zamanın mekânı gibidir. Bozulmamışlığın hüküm sürdüğü bu kesimde asfalt yollar dışında doğaya müdahale izi bulmak pek mümkün değildir. Zengin hayvan varlığı bu yalıtılmış coğrafyada özgürce yaşamaktadır. Mekânın yatay kullanıldığı kentsel yerleşimlerin yanı sıra geleneksel konar-göçer yaşam, *ger* adı verilen çadırlarda canlı biçimde devam etmektedir.

Türkler ve Moğollar arasındaki tarihsel etkileşimlere, ülkenin 20. Yüzyılda geçirdiği büyük dönüşümlere rağmen Moğolistan'ın Türkiye'de tarih dışında sosyal bilim disiplinlerince yeterince incelendiği söylenemez. Özellikle ülkenin siyasal, yönetsel ve ekonomik düzeni üzerine akademik üretim sınırlıdır. Betimleyici türdeki bu çalışma, anayasalar üzerinden Moğolistan'ın siyasal ve sosyo-ekonomik dönüşümlerini ve devlet yapısındaki değişimleri konu almaktadır. Belge ve literatür incelemesine dayalı çalışmanın amacı, anayasal gelişmeler ile devlet yapısındaki değişimlerle sınırlı olarak Moğolistan'ın nasıl yönetildiğini incelemek, alandaki bilgi boşluğuna bu kapsamda katkıda bulunmaktır. Moğolistan'ın yönetim bilgilerinin yanı sıra bilindiği kadarıyla Türkçe yazında incelenmemiş olan sosyalist dönem anayasalarını ve güncel anayasa değişikliklerini kapsamı¹, çalışmanın özgün katkılarından. Makalenin ilk bölümünde ülkenin bağımsızlık süreci özetlenmektedir. İkinci bölüm, bozkır toplumunun kurallara dayalı yönetimini sağlayan Cengiz Han yasaları ile ülkenin sosyalist cumhuriyet olarak kuruluşu ve anayasal düzene geçişine odaklanmaktadır. İzleyen bölümlerde devletin niteliksel ve yapısal değişimi, sosyalist ve liberal dönemler halinde anayasa metinleri üzerinden incelenmektedir.

Moğolistan'ın Tarihsel Durakları

Egemenliğini Asya'dan Ortadoğu'ya ve Avrupa'ya genişleten, 13-14. Yüzyıllarda Yuan Hanedanlığı adıyla Çin'i yöneten Büyük Moğol İmparatorluğu, 17. Yüzyılda Qing (Mançu) Hanedanlığı döneminde Çin egemenliğine girmiştir. Ülkenin önce, Pekin'e yakın olduğu için İç Moğolistan olarak adlandırılan toprağı, ardından da Dış Moğolistan olarak adlandırılan kuzey kısmı Çin yönetimine girmiştir. 1911'de Qing Hanedanlığının zayıflamasıyla Dış Moğolistan bağımsızlığını ilan etmiş, İç Moğolistan ise Çin egemenliğinde kalmıştır.²

Dış Moğolistan'ın bağımsızlığını tanımayan Çin, Rusya'nın katkısıyla özerkliğini kabul etmiştir. Kasım 1912'de imzalanan Moğolistan-Rusya anlaşması ile Çarlık Rusya'sı Moğolistan'ın özerkliğini tanımıştır. Kasım 1913'te açıklanan Rusya-Çin bildirgesi, Dış Moğolistan'ı Çin toprağının özerk bir parçası ve Çin'i de hâkim

¹ 2019'da yapılan son değişikliklerin, değişikliklerin işlendiği resmi Anayasa metnine ulaşamadığından çeşitli kaynaklardan derlendiği, çalışmanın sınırlılığı olarak belirtilmelidir.

² Günümüzde İç Moğolistan, Çin Halk Cumhuriyeti'nin beş özerk bölgesinden biridir.

devleti olarak ilan etmiştir (Okladnikov vd.,1983: 268, 272'den aktaran Sanders, 1987: 15). Kısa özerklik döneminden sonra Dış Moğolistan 1919'da tekrar Çin Cumhuriyeti'nin egemenliğine girmiştir. 1921'de Sovyet destekli devrimle bağımsızlığını ilan eden (Sanders, 2003) (Dış) Moğolistan, 1924 yılında Moğolistan Halk Cumhuriyeti adıyla sosyalist bir cumhuriyete evrilmiştir.

Çin'in, 1945'te Dış Moğolistan'ın bağımsızlığını tanınmasına kadar, Sovyetler Birliği, Çin ve Moğolistan arasında müzakereler sürmüştür. Moğolistan'ın bağımsızlığını kendi stratejik öncelikleri nedeniyle sürekli destekleyen Sovyetler Birliği, Çin'i ancak, Moğolistan'ın bağımsızlığını tanımazsa Japonlara karşı savaşa girmeyeceklerini söyleyerek ikna etmiştir (Batsaikhan, 2013: 266; 271-272). 20 Ekim 1945'te, Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nde (MHC) hükümet kontrollü bir bağımsızlık referandumu yapılmıştır. Referandum sonucundan haberdar olmasından sonra, 6 Ocak 1946'da Çin yönetimi MHC'nin bağımsızlığını tanımıştır. 10 Şubat 1946'da Çin ve Moğolistan, diplomatik ilişkilerin kurulmasına ilişkin karşılıklı notalar vermelerine rağmen daha sonra ilişkilerin kötüleşmesiyle diplomatik misyonlar açılmamıştır (Batsaikhan, 2013: 267-268).

Moğolistan'ın bağımsız devlet olarak kuruluşunda Rusya önemli bir aktördür. 1911'de bağımsız Moğolistan devletinin kuruluşu Çar Rusya'sının diplomatik çabalarının, 1946'da Çin'in Moğolistan'ın bağımsızlığını tanınması da Sovyetler Birliği baskısının sonucudur. Dolayısıyla Çar Rusya'sı ile Sovyet diplomatik hedefleri arasında devamlılık söz konusudur (Batsaikhan, 2013: 272). Moğolistan'ın Çar Rusya'sı için önce İngilizlerle sonra Japonlarla rekabetinde önemli bir tampon bölge olduğuna işaret eden Babaar'a göre (1999: 254), bu geleneği devam ettiren Sovyetler Birliği ne Dış Moğolistan'ın bağımsızlığına taraf olarak Çin'le ilişkisini kötüleştirmek ne de Moğolistan'ın elden gitmesine izin vermek istemiştir.

Rusya, Moğolistan'ın 1990'larda kapitalizme geçişinde de belirleyici bir aktördür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Doğu Avrupa sosyalist rejimleri gibi Moğolistan da siyasal ve ekonomik liberalizmi benimseyerek yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemde Batılı kapitalist devletlerle ve Bretton Woods kurumlarıyla hızla ilişkilerini geliştirmiş, ekonomik ve siyasal ilişkilerinde bu devletlerin/örgütlerin yakın etkisine girmiştir. Ama

Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti (Çin) önemini yitirmiş değildir. İki ülke Moğolistan'ın en önemli ticari ortağıdır. 1990-2012 yılları arasında ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımlarda Çin %49'luk oranla ilk sıradadır (Nyamdoljin, 2016: 38). Çin'in payı 2015 yılında Hong Kong'la birlikte %54'e yükselmiştir (Baatar, 2016: 28). Ocak 2020'de Çin toplam ticarete %60,2, ihracatta ise %95'lik paya sahiptir. İthalatta ise %40,3'lük payla Rusya, %26,4 payla Çin ilk sıralardadır (NSOM, 2020: 73). Çin usulü küreselleşme olan Bir Kuşak ve Bir Yol Girişiminin ekonomik koridorlarından biri Çin-Moğolistan-Rusya ekonomik koridorudur.

Cengiz Han'ın “Yasak”larından Anayasal Düzene

Moğolistan 1924 yılına kadar yazılı bir anayasaya sahip olmamakla birlikte, Moğol İmparatoru Cengiz Han'ın (1162-1227) imparatorluğunda sıkı disiplin kuran bir yasa sistemi kurduğu kabul edilmektedir.³ “Yasa”, “yasaq”, “jasay”, “zasag” olarak adlandırılan bu emir ve kurallar zaman içinde kanunlar külliyyatına dönüşmüştür. Temel yasaları içeren külliyyat ve değişime karşı korunması gereken sürekli bir kurum olarak siyasal kararlarında ve adli konularda sonul otorite işlevi görmüştür. Bu özelliği nedeniyle belirli konularda geçici emirler niteliğindeki diğer imparatorluk fermanlarından farklı olduğu öne sürülmektedir (de Rachewiltz, 1993: 102).

Yasa külliyyatının yazılı hale dönüştürülüp dönüştürülmediği tartışmalıdır. Bazı kaynaklarda bunların yazılı hale dönüştürüldüğü savunulmakla birlikte Baabar (1999: 31), külliyyatın yazılı olmasa da sözlü gelenekle korunduğu ve bu kurallardan bir kısmının daha sonraki düzenlemelere aktarıldığını öne sürmektedir. Büyük Yasa olarak adlandırılan ve ağırlıkla ceza hukuku normlarından oluşan bu külliyyat bugünkü hukuksal sınıflandırma bağlamında devlet, yönetim, ceza ve medeni hukuk kurallarını içermektedir⁴ (Narangerel, 2003:8). Askeri disiplin ve örgütlenmeye yönelik kurallar da önemli yer tutmaktadır (de Rachewiltz, 1993: 96).

³ Alan'a göre (2011: 6) yasalar “içerik itibarıyla olmasa bile şekil itibarıyla Türk devlet geleneğindeki töreden başka bir şey değildir.” Yasalar ile töre arasındaki etkileşim için bkz. (Gömeç, 2006). Yasaların ayrıntılı incelemesi için bkz.: Temizsu, 2018.

⁴ Bkz.: Alinge, 1967. Alinge'nin bu çalışmasından bölümler, 1952-1956 yılları arasında, AÜ Hukuk Fakültesi Dergisinde yayımlanmıştır.

Cengiz Han, toprağı, askerî açıdan yönetilebilirliğini sağlamak amacıyla onlu birliklere bölmüştü.⁵ En küçük birlik on, onun üstündeki birlikler de yüz ve bin askerden oluşmaktaydı. On bin askerden oluşan “tümen” bir ordunun tamamını oluşturmaktaydı (Spuler, 2011: 435). “(D)evlete tam bir askeri karakter veren ve millette orduyu birmiş gibi gösteren” bu askerî örgütlenme içinde her birey bir askeri onluk birime mensuptu (Alinge, 1952: 240). Halkın kendi askeri birlik sınırlarında yaşamasını zorunlu tutan Büyük Yasa bu yasağı ihlal edeni ölümle cezalandırmaktaydı (Badarch, 2013: 82). Büyük Yasa, ekonomik ve toplumsal ilişkileri de düzenlemekteydi. Dinsel hoşgörüyü getirmekte, bütün inançların ruhban sınıfını vergiden muaf tutmakta, akan suda yıkanmayı yasaklamakta, casusluk, hırsızlık ve zina için ölüm cezası getirmekteydi (Saunders, 1971'den aktaran, Sanders, 1987: 9).

1911'de Qing Hanedanlığı yönetimine karşı bağımsızlığın ilan edilmesinin ardından, ülkede, Moğolistan'daki Lamaist inancın⁶ ruhani lideri olduğu için devletin de başı olan Bogd Han⁷ yönetimine geçilmiştir. Profesyonel bürokrasinin ve bakanlıkların kurulduğu bu dönemde içişleri bakanı, Bogd Han'a karşı sorumlu başbakan gibi hizmet vermiştir. Başbakanlık makamı Ekim 1912'de kurulmuştur (Bawden, 1989: 195-196'dan aktaran Sanders, 1992: 507). 1914'te iki meclisli bir tür “parlamento” kurulmakla birlikte bu, Bogd Han'ın çağrısıyla toplanan, onun tarafından feshedilebilen, danışma işlevli bir meclistir. Başbakanın başkanlığındaki üst meclis yüksek düzeyde dini ve laik önderler ile bakanlardan oluşmaktaydı. Alt meclis ise ikinci derecede önemli soylular, alt düzey resmi görevliler ile askeri personelden oluşmaktaydı (Shirendev, 1973'ten aktaran, Sanders, 1992: 507).

1921'de Sovyet Rusya desteğinde, Moğolistan Halk Partisi'nin⁸ önderliğinde ve Sühbaatar'ın komutanlığındaki Moğolistan Devrim

⁵ Onlu sistem Cengiz Han'ın buluşu değildir. Örneğin Alan (2011: 7), Cengiz Han'ın, yalnızca onlu sisteme bazı yenilikler getirdiğini öne sürer: “Yenilik, boy yapısı içinde kendini anlamlı ve güvenli hisseden nüfusu yeniden organize edip Cengiz Han'ın yanında hangi tümen veya binbaşılığa mensup olduğuna göre rol veren bir yapı oluşturmaktır.” Sistemin, Orta Asya göçebelerinde çok eskiden gelen bir adet olduğunu vurgulayan Vladimirtsov'a göre de (1995: 155) yenilik; uzun zaman gelişerek süren bir durumun “muntazam bir usul dahilinde” geliştirilmesidir. Bu da “başbuğa karşı askeri hizmette bulunmakla bağlı olan vassallık münasebetlerinden ibarettir.” Onlu sistemin kuruluşunun özgün anlatımı için bkz. (Moğolların Gizli Tarihi, 2016: 125-154).

⁶ Budizm'in Orta Asya kolu için Bkz.: Barkmann, 1997: 69.

⁷ Kutsal imparator.

⁸ Moğolistan milliyetçileri ve devrimcilerince Sibirya'daki Bolşeviklerin desteği ile 1920'de kurulan ve Sühbaatar, Choybalsan, Boodoo ve Danzab'ın lider kadrosunda bulunduğu parti. Üyeleri arasında Lamalar ve soylular da bulunmaktaydı. Geçici hükümetin kurulmasından sonra, parti içinde

Ordusunca yapılan devrim sonrasında⁹ bir halk hükümeti ve danışma organı niteliğinde geçici bir meclis kurulmuştur (Sanjdorj, 1974: 79-83'ten aktaran Sanders, 1992: 508). Önemli ülke sorunlarını müzakere etmek ve hükümet ile halk arasındaki bağlantıları güçlendirmek amacıyla kurulan danışma işlevli bu meclis 1 Ocak 1924'te kaldırılmıştır (Batsaikhan, 2013: 121).

Bogd Han devletin başında kalmasına rağmen yetkileri sınırlandırıldığından bu dönem "anayasal monarşi" (Batsaikhan, 2013: 121; Butler, 1982: 174) olarak adlandırıldığı gibi güçler ayırımının ilk ortaya çıktığı dönem olarak da görülmektedir (Sanders, 1992: 508). Ruhani lider olduğu için dini konularda temel otorite olarak gücünü koruyan Bogd Han, seküler konularda da ilke veto yetkisini kullanacaktır. Bu görev ayrımı Bogd Han ve Halk Hükümeti arasındaki resmi bir anlaşma ile güvenceye alınmıştır. Monarkın yetkilerini sınırlaması nedeniyle bu anlaşma, ülkenin ilk anayasası olarak da değerlendirilmektedir (Butler, 1982: 174). 1921'deki Moğolistan Halk Partisi'nin kongresinde kurulması kararlaştırılan geçici hükümet kurulmuş, Bodoo ülkenin ilk başbakanı ve dışişleri bakanı, Sühbaatar genelkurmay başkanı ve savaş bakanı, Dandzan ise maliye bakanı olarak atanmıştır (Sanders, 1987: 18).

Moğolistan'daki asıl rejim değişikliği 1924'te Bogd Han'ın ölümünden sonra yaşanmıştır. 24 Kasım 1924'te¹⁰ Moğolistan Halk Cumhuriyeti'ni ilan eden Birinci Büyük Halk Meclisi ülkenin ilk anayasasını kabul etmiştir. Moğolistan Halk Partisi'nin adı, Moğolistan Devrimci Halk Partisi, Başkent Urganın adı ise Ulanbator (kızıl kahraman) olarak değiştirilmiştir. Sovyetler Birliği ile 1921'de imzalanan ve SSCB'yi ülkenin tek müttefiki olarak kabul eden anlaşma meclisçe onaylanmıştır. İlk Büyük Halk Meclisi, 23 arat¹¹, iki eski soylu, dört din adamı, 26 parti ve gençlik kolu

"milliyetçi" ve "komünist" fraksiyonlar arasında ayrışma belirmiş ve Ağustos 1922'de, başbakan Bodoo karşı devrimciliği, Danzab da burjuva eğilimleri nedeniyle idam edilmişlerdir. 1923'te Sühbaatar'ın ölümünden sonra parti programı değiştirilmiştir. 1924'te yapılan kongrede, Lenin'in "kapitalist olmayan kalkınma yolu" benimsenmiş ve parti, Moğolistan Devrimci Halk Partisi adını almıştır (Sanders, 2003: lxiv).

⁹ Devrim ordusunun başkent Urgan'ya girdiği gün olan 11 Temmuz Moğolistan'ın milli bayramı olarak kutlanmakta ve Sühbaatar da ulusal kahraman olarak kabul edilmektedir. Ulanbator'da Parlamento binasının önündeki meydan da Sühbaatar Meydanıdır.

¹⁰ Meclisin ilk toplantısına, 46 parti üyesi ve yedi gençlik kolu üyesi ile 71'i arad, altısı soylu 77 delege katılmıştır (Sanders, 1987: 61-62).

¹¹ 11. Yüzyılda hanlar (kağanlar) ve Moğolistan soyluları göksel (ilahi, kutsal) olduklarına inandıklarından kendilerini *tsagaan yastan* (beyaz kemikli) olarak adlandırmakta; onlara hizmet eden sıradan insanları da *harts* (kara halk) olarak adlandırmaktaydılar. *Harad*'in çoğulu olan *haran* sözcüğü

üyesinden oluşan bir Küçük Meclisi; Küçük Meclis de beş arat ile başbakan ve genelkurmay başkanın da bulunduğu 12 hükümet üyesinden oluşan Daimî Komitesini (*Presidium*)¹² seçmiştir (Sanders, 1987: 20, 62).

Sosyalist Dönemin Anayasaları¹³

Sosyalist dönem boyunca ülke, 1924, 1940 ve 1960 tarihli üç anayasa ile yönetilmiştir. Sovyet anayasalarının izlerini taşıyan bu anayasalar siyasal, ekonomik, toplumsal ve yönetsel bağlamda sosyalist düzeni inşa eden metinlerdir. 1940 Anayasası, 1940'lı ve 1950'li yıllarda beş kez değiştirilmiştir. 1960 tarihli anayasa da, 1992'de yeni anayasanın kabulüne kadar birçok kez değiştirilmiştir. Liberal demokrasiye geçişin ürünü olan 1992 Anayasası sosyalizmden kapitalizme geçişin belgesidir.

1924 Anayasası

1924 tarihli anayasa, ülkede feodal sistemin dayandığı ekonomik ve toplumsal temelleri ortadan kaldırması, cumhuriyete dayalı yeni bir rejim ilan etmesi, bu yeni rejimin siyasal, ekonomik ve toplumsal temellerini kurması açısından Moğolistan tarihinde özel öneme sahiptir. Anayasa, Moğolistan'da, sosyalist düzene dayalı bir ulus devlet inşasının da kurucu belgesidir.

Devlet egemenliğinin anayasal düzeyde ilanı ile siyasal ve ekonomik bağımsızlığın yasal temeli oluşturulmuş, serflik kaldırılarak emekçi halk (*ard-arad*) hakları olan bağımsız bireylere dönüşmüş, imparatorluk tasfiye edilerek cumhuriyet rejimi kurulmuştur. Yeni rejimin ekonomik ve mali temelleri düzenlenmiş, Sovyetler Birliği'nin etkisi altında Kıta Avrupası geleneğine uygun

de kullanılmakta idi. Bu sözcükler zamanla *aran* ve *arad*'a evrilmiştir (Gongor, 1978: 166 ve Damdinsüren, 1957: 127'den aktaran Babaar: 1999: 267). Kişinin maddi durumu, mesleği, ikametgâhu ya da toplumsal statüsü ilgili olmayan *ard* sözcüğü, doğuştan, kalıtsal asalet unvanına sahip olmamayı nitelemektedir. Dolayısıyla bir *arad* hayvan yetiştirici, zengin veya eğitimli olabilir; bir *taij*, veya soylu da çok yoksul olabilir. Ancak 1919'dan sonra, *arad* sözcüğü Rusların etkisiyle anlam kaymasına uğratılarak "proleterya" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Ruslar, Moğol hayvan yetiştiricilerini "çok yoksul" anlamında *arat* olarak adlandırmaya başlamışlardır. Bu tarihten sonra *arad* (Rusça'da *arat*) olmanın ölçütü yoksul Moğol hayvan yetiştiricisi olmaktır. Daha sonra sözcüğe tümen (onbin) eklenmiş, böylece *ard tümen*, kitleler, Rusça'daki *narod*, halk anlamında kullanılır olmuştur (Babaar, 1999: 268). İşçi sınıfının olmadığı o tarihte Moğolistan'da sosyalist sınıf mücadelesinin yoksul hayvan yetiştiricilerine dayandırıldığı anlaşılmaktadır.

¹² Sosyalist devletlerde, geniş katımlı üst organın toplanmadığı dönemlerde bu organın yetkilerini kullanan daimi komite.

¹³ Aksi belirtilmediği sürece ana kaynak: (*The Constitutions of Mongolia*, 2009: 3-21). Bu kaynağa ulaşmamı sağlayan Batsukh Yondonjamts ve eşine teşekkür ederim.

yeni bir hukuk düzeni benimsenmiştir (*The Constitutions of Mongolia*, 2009: x1).

Moğolistan Ulus Devletini, egemen halk cumhuriyeti olarak ilan eden Anayasa, Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin amacını, "eski baskıcı rejimin kalıntılarını yok etmek, siyasal ve yönetsel işleri halkın demokratik ilkeleriyle uyumlu hale getirmek ve yeni cumhuriyet düzenininin temelini pekiştirmek ve güçlendirmek" olarak belirlemektedir. Anayasadaki "halk" tabiri, siyasal haklarından mahrum edilmemiş olanları nitelemektedir (Babaar, 1999: 268).

Toprak, madenler, su ve su kaynakları ile ormanları halkın (*arad*) mülkiyetine bırakan anayasa özel mülkiyeti yasaklamaktadır.¹⁴ 1921'den önce yapılan uluslararası antlaşmalar ile kredi anlaşmaları, yabancı güçlerce kabul ettirildiğinden hükümsüz ve geçersiz ilan edilmektedir.

Din ve devlet işleri ayrılmakta, dini inançlar kişisel tercih konusu kabul edilmektedir. Din, basın, gösteri, kutlama ve dernekleşme özgürlüğü ile eğitim hakkını içeren medeni haklar ve özgürlükler tanınmakta; bu hakların kullanımında köken, dini inanç, yaş ve cinsiyet ayırımı yapılamayacağı düzenlemektedir. Devlet, bu hakların kullanımı için gerekli önlemleri almakla görevlidir.

1924 Anayasası devlet iktidarının organlarını; *Büyük Halk Meclisi*¹⁵ (*Ulsyn Ih Hural*¹⁶), *Küçük Halk Meclisi* (*Ulsyn Bag Hural*), *Küçük Meclis Daimî Komitesi* ve Hükümet olarak belirlemektedir.

Üstün devlet gücü Büyük Halk Meclisindedir. Devlet iktidarını, Büyük Halk Meclisinin (BHM) toplanmadığı dönemlerde Küçük Halk Meclisi, Küçük Meclisin toplanmadığı dönemlerde Küçük

¹⁴ 1929'da nüfusun %13'ünü oluşturan lamalar ile %7'sini oluşturan feodal beyler ulusal zenginliğin %60'ına sahiptir (*The Comintern archive'den aktaran Morozova*, 2009: 71).

¹⁵ Anayasanın İngilizce metninde, *Ulsyn Ih Hural* "State Grand Hural" olarak çevrilmiştir. Vladimirstsov (1995: 147), eski Moğollarda bir lidere tabi olan herhangi bir soy, oymak, kabile birliklerine ulus (mülk-halk, tebaa) denildiğini; giderek ulusun, "halk-devlet", "malikaneyi teşkil eden halk", "devlet" anlamını aldığını belirtir. Gerek ulus-ulus sözcüğünün kökeni gerekse o dönem ülkenin sosyalist bir halk cumhuriyeti olduğu dikkate alınarak "Büyük Halk Meclisi" olarak çevrilmesi yerleşmiştir.

¹⁶ *Hural* sözcüğünün Moğolcada iki anlamı vardır. Birincisi, büyük hanlar (kağanlar) dönemindeki *huriltai* (kurultay) sözcüğünden kaynaklanmakta ve yönetme gücüne sahip bir kurumu işaret etmektedir. İkinci anlam ise, toplanarak müzakerelerde bulunan bir grup insanı nitelemektedir (Babaar, 1999: 269-270). Bu bağlamda 13. Yüzyılda Moğolistan'da iki tür kurultaydan söz edilebilir. Birincisi, şehzadelerin ve soyluların toplanarak, yeni hakanı ilan ettiği meclistir. Temuçin 1206'da toplanan kurultaya "Cengiz" unvanı verilerek "han" ilan edilmiştir. İkinci tür kurultay, beyler, soylular ve askeri yöneticilerin katılımıyla, askeri stratejiler ile seferlerin tartışılarak kararlaştırıldığı meclistir (Endicott-West, 2010: 249).

Meclisin Daimî Komitesi ve hükümet kullanacaktır. Hükümet üyeleri Küçük Meclişçe atanmakta ama bu yetki Daimî Komitece kullanılabilir. Anayasa değişikliği Büyük Halk Meclisinin yetkisindedir. 18 yaşını tamamlayan yurttaşlar ulusal ve yerel meclislere üye seçme ve seçilme hakkına sahiptir. Beş kesim siyasal haklardan mahrumdur: a) geçimini, kâr için başkalarını sömürerek sağlayanlar, b) ticaretle uğraşanlar ve tefeciler, c) asalet unvanları taşıyanlar ve manastırlarda sürekli yaşayan lamalar, ç) akli dengesi yerinde olmayanlar ve d) haksız kazanç ve utanç verici suçlardan mahkûm olanlar. 1924 Anayasası, yerel meclislerin il, kentsel ilçe, ilçe, bucak ile 10 haneden (çadırdan) oluşan *arvan*¹⁷ ger'ler olmak üzere beş düzeyde kurulmasını düzenlemiştir.

1940 Anayasası

1924 Anayasasının yerini, "1936 tarihli Sovyet Anayasasını model alan" (Sanders, 1992) 1940 tarihli Anayasa almıştır. Başbakan Choibalsan, 1940'da BHM'ye sunduğu raporunda anayasanın dayandığı modeli şöyle açıklamıştır: "*Eylemlerimizde, sosyalizmin büyük ülkesinin deneyimleri, Sovyetler Birliği'nin deneyimleri bize rehberlik yapmaktadır. Dolayısıyla, yeni anayasanın hazırlanmasında bize ancak Sovyetler Birliği anayasası model olabilir.*" (Report in *Sovremenniai Mongolia*, 1940: 4'ten aktaran Butler, 1982: 175).

1940 tarihli anayasada, yasamanın yanı sıra yürütme ve yargının oluşumu, işlevleri ile seçimler daha ayrıntılı düzenlenmekte, temel haklar genişletilmekte ve yurttaşların görevleri belirtilmektedir.

Anayasada, Moğolistan Halk Cumhuriyeti, "*emperyalist ve feodal zulmü sonlandıran çalışan halkın (hayvan yetiştiricileri, işçiler ve öğrenciler) bağımsız devleti*" olarak tanımlanmakta ve devletin sosyalizmin başarısı için kapitalist olmayan kalkınmayı gerçekleştirme sürecinde olduğu vurgulanmaktadır. Devlet iktidarı, halk meclisleri aracılığı ile kentsel ve kırsal çalışan halkın elinde toplanmıştır. Planlamanın özel olarak vurgulandığı Anayasada, kalkınmanın ve gelecekte sosyalizme geçişin, "*anti-kapitalist bir çizgide ve ilgili planlara*¹⁸ uygun olarak" sağlanacağı belirtilmektedir.

¹⁷ On aile.

¹⁸ Planlı kalkınma girişimleri 1930'lı yıllarda başlatılmakla birlikte beş yıllık planlara dayalı merkezi planlama dönemi 1940'larda başlatılmıştır. Bu geçiş, otlakların ortak mülkiyete geçirilmesi işlemlerinin ancak 1940'ların başında tamamlanabilmesinden kaynaklanmaktadır. 1920'lerin sonu ve 1930'ların başlarında otlakların kamulaştırılmasına girişilmiştir. Ancak kır ekonomisinin zarar görmemesi için bir süre manastırların hayvancılık faaliyetlerine izin verilmiştir. 1930'ların sonunda,

Toprak, doğal kaynaklar, işletmeler, bankalar, iletişim araçları kamu mülkiyetindedir. Özel mülkiyet yasağı sürmektedir; ancak toprak, yurttaşlara, çalışanların birliklerine, tarım amacıyla veya otlak olarak kullanmaları için ücretsiz verilebilmektedir. Temel haklar, özgürlükler, konut dokunulmazlığı ve haberleşmenin mahremiyeti güvenceye almaktadır. Ülkeyi kalkındırmak, savunmak, zorunlu askerlik, yurttaşlık görevleri arasındadır. Her konuda erkeklerle aynı hakka sahip olduğu vurgulanan kadınların toplumsal eşitliğini bozmaya yönelik müdahaleler yasaklanmaktadır.

Parlamento Büyük Halk Meclisi (BHM) ve Küçük Halk Meclisinden (KHM) oluşmaktadır. Devlet iktidarının en yüksek organı olan ve yerel meclislerce seçilen üyelerden oluşan BHM üç yılda bir KHM'nin çağrısıyla toplanmakta; toplanmadığı dönemlerde yetkilerini KHM kullanmaktadır. Küçük Meclis, BHM tarafından üç yıl için seçilmekte ve yılda bir kez toplanmaktadır. KHM'nin toplanmadığı dönemlerde, kendi üyeleri arasından seçtiği yedi üyeli Daimi Komite (*Presidium*) en yüksek devlet organı olarak çalışmaktadır. En yüksek yürütme ve yönetim organı olarak Bakanlar Kurulu, genel yürütme işlevlerinin yanı sıra, ekonomik ve kültürel kalkınma işleri için merkezi yönetim kuruluşları kurmaya yetkilidir. Anayasa, KHM tarafından atanan Bakanlar Kurulunun bileşimini değiştirmekte; bakanların yetki ve sorumluluklarını düzenlemekte, bakanlıklar ile Bakanlar Kuruluna bağlı kamu örgütlerini listelemektedir. Yargı, Yüksek Halk Mahkemesi, Ulanbator kent mahkemesi, il mahkemeleri ile ilçe halk mahkemelerinden oluşmaktadır. En yüksek yargı organı olan Yüksek Mahkemenin üyeleri ve savcı KHM'ce atanmaktadır. Duruşmalar halka açıktır ve sanıklar savunma hakkına sahiptir. Yargılama dili Moğolca'dır, Moğolca bilmeyenler için tercüman bulundurulması zorunludur.

Ülke toprağı yönetsel açıdan, 13 ile (*aymag-oymak*) ve başkent Ulanbator'a bölünmektedir. İller ilçelere (*soum*), ilçeler bucaklara (*bag*); başkent de ilçelere ve mahallelere bölünmektedir. Her yönetsel kademe seçilmiş bir meclise sahiptir. En alt basamaktaki

manastırlara ve soylulara ait mal varlıkları kamulaştırılarak, yoksul ailelere dağıtılmış ve rejimin kır ekonomisi üzerinde tam kontrolü sağlanmıştır (Sneath 2010: 1070). 1948-1952 yıllarını kapsayan ilk Beş Yıllık Planı, ikinci (1953-1957), üçüncü (1958-1960) planlar izlemiştir (Murphy, 1959). Merkezi planlama geleneği, 1990'larda liberal ekonomiye geçinceye kadar sürmüştür.

meclis üyeleri doğrudan seçilmekte, diğerleri dolaylı seçimle göreve gelmektedir.

1940 Anayasası, izleyen yıllarda yapılan değişikliklerle özgün halinden hayli farklılaşmıştır. 1949'da yapılan değişiklikler ile daha önce siyasi haklarından yoksun bırakılan lamalar ve feodal unsurlara siyasal hakları yeniden verilmiştir. Devlet organlarının seçiminde doğrudan seçim ile açık oylama yerine gizli oylama benimsenmiştir 1950'li yıllarda yapılan değişiklikler, seçim konuları ve yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılmasına ilişkindir (Butler, 1982: 176).

1960 Anayasası

Üçüncü anayasa 1960'da kabul edilmiştir. 1940'da önemli ölçüde hayvancılığa dayanan ülke ekonomisi 1960'a gelindiğinde hayvan sürülerinin kolektifleştirilmesi, madencilik ve hafif sanayinin gelişimi sayesinde tarım ve sanayiye dayanan karma bir ekonomiye dönüşmüştür. Bu dönüşüm işçi sınıfını ortaya çıkarmış, işçilerin BHM'deki temsil düzeyi 1951-1960 yılları arasında %13,6'dan %28,3'e yükselmiştir (Sanders, 1992: 509). Ekonomik ve toplumsal yapıdaki bu dönüşüm, devlet armasına da yansımıştır. Etrafında hayvan başlarının yer aldığı bir daire içinde, üzerinde güneş doğan dağa doğru at sırtında giden Moğol konar-göçerinin resmedildiği arma, 1960 Anayasası ile değiştirilmiştir. Hayvan başlarının yerini dişli çarkın aldığı ve buğday başaklarıyla çevrelenmiş yeni armada, çalışan sınıfı simgeleyen Moğol erkek, dörtnala giden at sırtında, üzerinde "komünizm güneşi" parlayan dağa doğru ilerlemektedir.

Önsözde, 1917 Ekim Devrimine, Sovyetler Birliği yardımlarına, Marksizm ve Leninizm'e göndermeler dikkat çekmektedir. *"Sosyalizmin inşasının tamamlanarak, gelecekte komünist bir topluma ulaşma"* hedeflenirken; *"halka ve devlete rehberlik edecek, yön verecek itici gücün, eylemlerine Marksist ve Leninist kuramın rehberlik ettiği Moğolistan Devrimci Halk Partisi"* olduğu belirtilmektedir. Ülkenin dış politikasının *"barış içinde birlikte yaşamının ilkeleri"*ne dayalı olarak yürütüleceği ifadesi, Bandung Konferansının yansımaları olsa gerektir. Anayasada, *"diğer sosyalist anayasalarda olmayan"* (Butler 1982: 176), komünizmle birlikte anayasanın feshedileceğine ilişkin; *"Sosyalizm ve komünizmi inşa etmede temel araç olan devletin varlığına ihtiyaç kalmadığında, devletin yerini çalışan halkın komünist birliği"*

aldığında, Moğolistan Halk Cumhuriyeti Anayasası feshedilecektir." maddesi dikkat çekmektedir.

Moğolistan Halk Cumhuriyeti, "işçilerin, hayvan yetiştiricilerinin, çiftçilerin ve çalışan entelektüellerin sosyalist ülkesi" dir. Devletin temelini, çalışan sınıfla işbirliği halindeki hayvan yetiştiricileri ve çiftçilerin ittifakı oluşturmaktadır. Devlet iktidarının sahibi çalışan sınıflar, iktidarlarını meclisteki temsilcileri ile kullanacaktır. Anayasada temel haklar genişletilmiş, yurttaşların temel yükümlülükleri de listelenmiştir.

Devlet yönetimi "demokratik merkezîyetçilik" ilkesine, ekonomi ise "sosyalist mülkiyet" ve "sosyalist ekonomik sistem" e dayanmaktadır. "Sosyalist mülkiyet", mülkiyetin tüm halka ait olduğu "devlet mülkiyeti" ve mülkiyetin belirli bir birliğe ait olduğu "kooperatif mülkiyeti" olmak üzere iki türdür. Üretim araçlarında özel mülkiyet yasağı devam ederken, yurttaşların, emeklerinin karşılığında aldıkları gelirleri ve tasarrufları ile konutları, kişisel eşyaları, mirasları üzerindeki kişisel mülkiyetleri korunmaktadır. Ulusal ekonomik planlara ayrı bir madde ayrılmıştır. Ekonomik politikalar-yaşam kanun hükmündeki ekonomik planlara göre yönlendirilecektir.

Yasama yetkisi Büyük Halk Meclisindedir (BHM). Yılda bir kez toplanan Meclisin toplanmadığı dönemlerde yetkilerini Daimî Komitesi kullanmaktadır. BHM Daimî Komitesi, daimî komisyonları, milletvekilleri ve Bakanlar Kurulunun yanı sıra Yüksek Mahkeme de yasa önerebilmektedir. Yürütme organı Bakanlar Kuruludur. Bakanlıklar ve merkezi yönetim kuruluşları ile idari kademelerin anayasada ismen belirlenmesinden vazgeçmiştir. Yargı düzeni, Yüksek Mahkeme, il ve kent mahkemeleri, ihtisas mahkemeleri ile küçük halk mahkemelerinden oluşmaktadır. En yüksek yargı yeri olarak Yüksek Mahkeme, yargı organlarının yönlendirilmesinden ve yargısal işlemlerinin denetiminden sorumludur. Kamu kuruluşlarının, kooperatiflerin, yerel yönetimlerin, yurttaşların eylem ve işlemlerinin kanunlara uygunluğunu denetleme yetkisi, BHM'ce atanan devlet savcısındadır.

Ülke toprağı, yönetsel açıdan illere (*aymag/oymak*) ve kentlere, bunlar da diğer kademelere bölünmektedir. Her yönetim kademesi seçilmiş yerel meclislere ve yönetsel organlara sahiptir.

1960 Anayasası da birçok değişikliğe uğramıştır. Temel değişiklikler arasında; BHM'nin görev süresinin ve milletvekili sayısının artırılması; yasa önerme yetkisinin, savcıya, Moğolistan İşçi Sendikası Merkez Kurulu, Devrimci Gençlik Ligi gibi örgütlere de tanınarak genişletilmesi belirtilebilir (Butler, 1982: 177; Sanders, 1992: 510).

Liberal Demokrasi Dönemi

Sovyetler Birliği'ndeki gelişmelere koşut olarak Moğolistan'ın kapitalizme yönelişi, 1989 yılının sonunda başlayan, 1990'da artarak süren kitle gösterileriyle başlamıştır. Muhalif hareket Moğolistan Demokratik Birliği adıyla bir örgütlenmeyi doğurmuştur. İzleyen dönemde kurulan diğer örgütlerle birlikte genişleyen ve çok partili siyasal sistem, genel oy hakkına dayalı özgür seçimler, piyasa ekonomisi, özel mülkiyet, hükümetin yeniden yapılandırılması, insan haklarının korunması ve dinsel özgürlükleri talep eden muhalif hareket ile yönetim arasında süren müzakereler (Heaton, 1991: 50) sonucunda dönüşüm adımları atılmaya başlanmıştır.

23 Mart 1990'da yapılan anayasa değişikliği ile Moğolistan Devrimci Halk Partisi'nin, toplumun ve devletin öncü gücü olduğuna ilişkin düzenleme kaldırılmış; 50 üyeden oluşan Küçük Meclis kurularak çift kamaralı Meclis oluşturulmuş; devlet başkanı makamı ihdas edilmiş ve çok partili bir siyasal yaşam benimsenmiştir. İlk çok partili genel seçim Haziran 1990'da yapılmıştır (Heaton, 1991: 51; Sanders, 1992: 510; Ginsburg, 1995: 463). İktidardaki Moğolistan Devrimci Halk Partisi (MDHP) %60 oy oranıyla sandalyelerin %86'sını; muhalefet partileri ise %40 oy oranıyla sandalyelerin %14'ü kazanmıştır. MDHP meclisteki çoğunluğuna rağmen, muhalif partileriyle birlikte koalisyon hükümeti kurmuştur (Heaton, 1991: 52-53). Yeni hükümetin vaatleri arasında yer alan, piyasa ekonomisine geçiş, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Asya Kalkınma Bankasına üyelik hedefleri, Moğolistan'ın komünist parti eliyle sosyalizme resmi bir vedasıdır.

Hükümetin kuruluşunun ardından yeni anayasa hazırlığına başlanmıştır. Anayasa komisyonunun hazırladığı, Haziran 1991'de kamuoyu tartışmasına açılan ilk taslağı ikinci ve üçüncü taslaklar izlemiş, Parlamentoda yapılan müzakerelerden sonra Ocak 1992'de yeni anayasa kabul edilmiştir (Sanders, 1992: 511 vd.; Ginsburg, 1995: 466). Böylece, Moğolistan'ın yaklaşık 70 yıllık sosyalist

döneminin izleri anayasal olarak da sona ermiştir. 1992 Anayasası, 1999, 2001 ve son olarak 2019'da değişikliğe uğramıştır.

2019 yılında yapılan anayasa değişikliği, üç yıl süren, geniş katılımlı hazırlık ve müzakere sürecinin ardından yürürlüğe girmiştir. Süreçte, iktidardaki Moğolistan Halk Partisi¹⁹ etkili olmakla birlikte, müzakerelere yurttaşlar, uzmanlar-akademisyenler, muhalefet partileri ve devlet başkanı katılmıştır. Devlet başkanı Battulga, yetkilerini artıran ve parlamenter sistemden başkanlığa geçişi sağlayacak bir taslak sunmuştur. Ancak bu öneriler, avukatlar ve sivil toplum kuruluşlarının çabasıyla da ilgili komisyonlarda kabul görmemiştir (Odonkhuu, 2020). Uzlaşmaya varılan anayasa değişikliği Kasım 2019'da onaylanmış, birçok hükmü Mayıs 2020'de yürürlüğe girmiştir.

2019 anayasa değişikliği ile getirilen düzenlemeler özetle şöyledir (Odonkhuu, 2020; Dierkes, 2020; Volodya, 2020):

- Devlet başkanının radikal önerileri engellenmiş, bazı yetkileri (üst düzey kamu yöneticilerini/yargıçları atama yetkisinin sınırlandırılması gibi) kaldırılmıştır. Devlet başkanlığı için asgari yaş 45'ten 50'ye çıkarılmış; görev süresi, yenilenebilir dört yıllık dönem yerine altı yıllık bir dönemle sınırlandırılmıştır.
- Yasa yapma sürecini iyileştirmek amacıyla, Anayasada aksi belirtilmediği sürece yasa tasarılarının salt çoğunluk yerine mutlak çoğunlukla kabul edilmesi gibi düzenlemeler yapılmıştır.
- Hükümet istikrarını korumak üzere, Parlamentonun başbakanı görevden alabilmesi salt çoğunluk yerine mutlak çoğunluk koşuluna bağlanmıştır. Bütçede parlamentonun, bütçe açığı yaratacak, harcamaları artırıcı müdahaleleri yasaklanmıştır.
- Kabinedeki bakan milletvekili sayısı, başbakan hariç dörtle sınırlandırılmıştır.
- Genel seçim tarihi ile seçim yasalarının kabulü/değişikliği arasındaki zorunlu süre altı aydan bir yıla çıkarılmıştır.²⁰

¹⁹ Moğolistan Devrimci Halk Partisi, 2010 yılında adını Moğolistan Halk Partisi olarak değiştirerek ilk adına dönmüştür. Bu değişiklik üzerine Partiden ayrılanlar, Moğolistan Devrimci Halk Partisi adıyla yeni parti kurmuştur.

²⁰ Seçim öncesinde iktidar partisi tercihlerine göre seçim yasaları sıklıkla değiştirildiğinden düzenleme önemlidir.

- Moğolistan ekonomisi önemli ölçüde doğal kaynaklara bağımlıdır.²¹ Doğal kaynak gelirlerinin azınlık bir kesimde toplanması, halkın bu zenginlikten yararlanamaması tepkilere yol açmaktaydı. Anayasada, doğal kaynaklar “*devlet mülkü*” yerine “*devletin kamu mülkü*” olarak tanımlanmıştır. Devlet, doğal kaynaklar politikasını, uzun dönemli kalkınma ile her yurttaşın, mevcut ve gelecek kuşakların sağlıklı ve güvenli çevrede yaşama hakkını güvenceye alacak, doğal kaynak gelirlerinin adil dağılımını sağlayacak biçimde belirlemekle görevlendirilmiştir.
- Siyasal partilerin gelir kaynakları ile mali hesaplarında saydamlığı artıran, partilerin kuruluşunda seçmenlerin en az %1'inin desteğine sahip olma koşulu getiren ve yerel yönetimleri güçlendiren düzenlemeler, diğer değişiklikler arasındadır.

1992 Anayasası ve Devlet Düzeni²²

Moğolistan'ı, gelecekte komünizme geçmeyi hedefleyen sosyalist cumhuriyetten liberal cumhuriyete dönüştüren 1992 Anayasasında, önceki anayasalarda genellikle sonlarda yer alan temel hak ve özgürlüklerin, “İnsan Hakları ve Özgürlükler” başlığı altında hemen ikinci bölümde düzenlenmesi dikkate değerdir. Anayasa Mahkemesinin (*Tsets*) kurulması ise bir başka yeni düzenlemedir.

Devletin egemenliği ve bağımsızlığına, insan hakları, özgürlükler, adalet ve ulusun bütünlüğüne saygının vurgulandığı önsözde, devletsiz toplum hedefi yerini, “*insancıl, sivil ve demokratik bir toplum inşa etme*” hedefine bırakmaktadır. Bu yeni hedef, kapitalizmin eski sistemden kalma olumsuz çağrışımları nedeniyle yöneticilerin ülkenin kapitalist bir ekonomi olduğunu açıklamaktan çekinmeleriyle ilişkilendirilmektedir (Plueckhahna ve Bumochira, 2018: 345). Uzun tartışmalardan sonra devlet adından “cumhuriyet”in çıkarılması, “Moğolistan Cumhuriyeti” yerine “Moğolistan” adının tercih edilmesi de “cumhuriyet”in sosyalist dönemi çağrıştırabileceği kaygısının yansımalarıdır.

²¹ Kömür, bakır, ham petrol, altın, demir cevheri gibi doğal kaynaklar açısından zengin ülkede 2019 yılında madencilik gayrisafi milli hasıladaki payı %39'dur (NSOM, 2020: 51).

²² Anayasa metni için kaynaklar: <https://docs.google.com>; <https://www.constituteproject.org>.

Devletin Niteliği

Bağımsız ve egemen bir cumhuriyet olan Moğolistan'da devlet eylemlerinin dayandığı temel ilkeler; demokrasi, adalet, özgürlük, eşitlik, ulusal birlik ve hukukun üstünlüğüne saygıdır. Devlet iktidarı Moğolistan halkına aittir; halk iktidarını seçmişlerden oluşan devlet organları eliyle kullanır. Üniter devlet olan ülkede toprak yalnızca yönetsel birimlere bölünebilir.

Devletçe, kamu ya da özel mülkiyetin bütün biçimleri tanınmakta, özel mülkiyetin kanunla korunması ve mülkiyet hakkının yalnızca kanunla sınırlandırılması güvenceye alınmaktadır. Devlet, ulusal ekonominin güvenliğini, ekonomik sektörlerin gelişimini ve toplumsal kalkınmayı sağlamak üzere ekonomiyi düzenlemekle görevlidir.

Nüfusun 20 katı kadar hayvan varlığına sahip²³ ülkede, hayvan varlığı ulusal servet olarak görülmekte ve devletin korumasına alınmaktadır. Toprak, toprak altı, ormanlar, su, hayvan, bitki varlığı ile diğer doğal kaynaklar münhasıran halka aittir ve devlet koruması altındadır. Özel mülkiyette olanlar dışında, toprak, toprak altı kaynaklar, ormanlar, su kaynakları ve hayvan varlığı devlet mülkiyetindedir. Otlaklar ve kamu kullanımında olan ya da devletin özel ihtiyaçları için rezerv edilen alanlar dışındaki toprak yurttaşların mülkiyetine verilebilmekte ama toprak altı varlıkların mülkiyeti yine devlette kalmaktadır. Devlet, toprağın kullanım hakkını, yabancı kişilere, tüzel kişilere veya vatansız kişilere ücret karşılığında belli bir süre için verebilmektedir.²⁴ Özel mülkiyetteki toprağın, yabancılara ya da vatansız kişilere transferi izne bağlıdır.

Resmi dil Moğolcadır. Ulusal azınlıklar, eğitimde, haberleşmede, kültürel-sanatsal ve bilimsel etkinliklerinde ana dillerini kullanma hakkına sahiptir. Din ve devlet ilişkileri karşılıklı saygı ve karışmazlık ilkesine dayanmaktadır. Devlet kurumları dinsel faaliyetlerle uğraşamaz, dinsel kurumlar ve manastırlar da siyasi faaliyetlerde bulunamaz.

²³ 3 milyon nüfuslu Moğolistan'da 2019 yılında hayvan varlığı yaklaşık 71 milyondur (<http://www.1212.mn>). Tarımsal üretimde %90, istihdamda %25'lik paya sahip hayvancılık sektörü iklim değişikliği ve yetersiz otlak nedeniyle risk altındadır (IMF, 2019).

²⁴ İlk Toprak Yasası 1994'te, yürürlükte olan "Moğolistan Toprak Yasası" 2002'de yayımlanmıştır. Yasaya göre, toprağın kullanım hakkı, yabancı ülkelere-gerçek ve tüzel kişilere, uluslararası örgütlere, belirli bir amaçla ve belirli süreyle devredilebilmektedir. Toprak reformu ve toprağın özelleştirilmesi için bkz. : Endicott, 2012; Kim ve Dorjderem, 2012.

Anayasa; yaşam, sağlıklı ve güvenli çevrede yaşama, mülkiyet ve özel girişim, eğitim, sosyal yardım, örgütlenme gibi temel haklar ile düşünme, din ve vicdan, çalışma vb. özgürlükleri güvenceye almaktadır. Kadın ve erkek, siyasal, sosyo-ekonomik, kültürel alanlarda, aile ilişkilerinde eşit haklara sahiptir. Devlet, yurttaşların insan hakları ve özgürlüklerini garanti altına alacak uygun ortamı yaratmak, ihlal edilen hakları yeniden tesis etmekle görevlidir. Temel hak ve özgürlükler ancak olağanüstü hâl ve savaş durumlarında ve kanunla sınırlandırılabilir.

Anayasa değişikliği BHM üyelerinin dörtte üçünün oyunu gerektirmektedir. İki kez oylamaya rağmen bu çoğunluğa ulaşılamaması halinde anayasa değişikliği, ancak izleyen genel seçim sonucu oluşacak parlamentonun gündemine getirebilmektedir.

Devlet Yapısı

Moğolistan'da yasama yetkisi Büyük Halk Meclisi, yürütme yetkisi devlet başkanı ve bakanlar kurulu, yargı yetkisi Yüksek Mahkeme ve diğer mahkemelerce kullanılmaktadır.

Yasama Organı: Büyük Halk Meclisi

Devlet iktidarının en yüksek organı olan Büyük Halk Meclisi (BHM), dört yıl için seçilen 76 milletvekilinden oluşmaktadır.²⁵ Mecliste kadınların temsil oranı %17'dir.

BHM'nin başlıca görev ve yetkileri şunlardır:

- Kanun yapmak/değiştirmek; devletin iç ve dış politikalarının esaslarını belirlemek.
- Devlet başkanı ve DBM seçim tarihlerini belirlemek.
- Devlet başkanının seçilmesinin ardından, başkanın tüm yetkilerini tanıyan bir yasa çıkarmak; devlet başkanını görevden almak/uzaklaştırmak.
- Hükümet programını, bütçe ve kesin hesabı onaylamak.
- Devlet sınırlarını belirlemek; yönetsel ve coğrafi bölümleri onaylamak.
- Af yasaları çıkarmak.
- Uluslararası anlaşmaları onaylamak, yabancı devletlerle diplomatik ilişki kurmak.

²⁵ Seçme yaşı 18, seçilme yaşı 25'tir.

- Ulusal referandumları düzenlemek, referandumların geçerliliğini onaylamak.
- Olağanüstü ve hal savaş ilan etmek.

Yasalar BHM'ce yayımlanmakta ve aksi belirtilmedikçe yayımlanışından 10 gün sonra yürürlüğe girmektedir.

BHM'nin olağan toplantıları altı ayda bir yapılmaktadır. Toplanmadığı dönemde devlet başkanınca olağanüstü hâl veya savaş ilan edilmesi durumunda 72 saat içinde toplanmak zorundadır. BHM daimî ihtisas komisyonları kurabilmektedir. Komisyonlar; kanun tasarılarını incelemek, kanunların uygulanmasını denetlemek, Meclise bağlı kamu örgütlerine atanacak yöneticileri önermek gibi görevleri yürütmektedir.

Meclis iki koşulda; milletvekillerinden en az üçte ikisinin oyuyla, görevlerini yerine getiremez hale geldiğine karar verilmesi ya da aynı gerekçeyle devlet başkanın meclis başkanıyla anlaşarak feshi önermesi hallerinde feshine karar verebilmektedir.

Yürütme Organı

Moğolistan resmen parlamenter demokrasi olmasına rağmen devlet başkanının bazı yetkilerinden hareketle akademik çalışmalarda hükümet sistemi "yarı başkanlık" olarak da değerlendirilmektedir (Damiran-Pratt, 2013: 320; Munkh-Erdene, 2010). Klasik parlamenter sistemdeki yetkilerin yanı sıra devlet başkanı, yasa teklif edebilir ve yetki alanında hükümete talimat verebilir. Parlamenteoya, yasa önerilerinin alanı ve sınırlarını kanunla düzenleme yetkisi veren 2019 anayasa değişikliği uyarınca devlet başkanının yasama girişimi kanunla sınırlandırılabilir.

Devlet Başkanı: Devletin başı, milletin birliğinin simgesi olan devlet başkanı, 50 yaşını doldurmuş, son beş yıldır Moğolistan'da ikamet etmiş ve doğuştan Moğolistan yurttaşı olmalıdır. Devlet başkanı, halk tarafından dört yıl için seçilmekte ve bir kişi en fazla iki dönem görevde kalabilmektedir. 2019 anayasa değişikliği ile görev süresi altı yıllık bir dönemle sınırlandırılmıştır. Devlet başkanlığı seçimlerine, her parti veya partilerin koalisyonu için bir aday olmak üzere, BHM'de sandalyesi olan partiler tek başlarına veya ortaklaşa aday gösterebilmektedir.

Seçimler iki turludur. İlk turda oyların yarısından fazlasını alan aday seçilmektedir. Aksi durumda, en çok oy alan iki adayın

katılacağı ikinci turda, oyların yarısından fazlasını alan seçilmektedir. İkinci turda da hiçbir adayın kazanamaması halinde seçim yeni adaylarla yapılmaktadır. Devlet başkanın seçildiğine ilişkin bir yasa BHM'ce yayımlanmaktadır. Devlet başkanlığı diğer siyasi görevlerle (milletvekilliği, başbakanlık vb.) bağdaşmamaktadır. Devlet başkanının yokluğunda, BHM başkanı vekâlet etmektedir.

Daha önce vurgulandığı gibi devlet başkanı, meclise yasa teklif edebilmekte;²⁶ yetki alanında, yasaya uygun olmak koşuluyla kararname yayımlayabilmektedir. Yasaya aykırı kararname BHM'ce iptal edilebilmektedir. Devlet başkanı BHM'ye veya halka mesajlar yayımlayabilmekte, yetki alanına giren BHM oturumlarına katılabilmekte, önemli iç ve dış politika konularına ilişkin rapor hazırlatıp, öneriler sunabilmektedir.

Silahlı kuvvetler başkomutanı olan devlet başkanının diğer anayasal yetkilerinin başlıcaları şunlardır:

- Yasa ve Meclis kararlarını geri göndermek. Yasa veya karar, Mecliste oturuma katılanların üçte iki çoğunluğuyla aynen onaylanır ise yürürlükte kalmaktadır.²⁷
- Başbakan adayını, hükümetin feshini BHM'ye önermek.
- Dış ilişkilerde devleti tam yetkiyle temsil etmek, BHM'ye danışarak uluslararası anlaşmaları imzalamak.
- BHM'ye danışarak ülkenin yurtdışındaki temsilcilerini atamak, yabancı devletlerin diplomatik misyonlarını kabul etmek.
- Af etmek.
- Yurttaşlık ve siyasal sığınma hakkı ile ilgili konuları kararlaştırmak.
- Ulusal Güvenlik Kuruluna başkanlık etmek,²⁸ genel/kısmi seferberlik ilan etmek.
- Olağanüstü hâl, savaş hali ilan etmek.

Devlet başkanı çalışmalarından dolayı BHM'ye karşı sorumludur. Yeminini bozması, anayasayı ihlal etmesi, başkanlık

²⁶ Devlet Başkanı Elbegdorj'un, 2009-2016 döneminde önerdiği 63 yasa teklifinden 29'u kabul edilmiştir (APCM, 2016: 97).

²⁷ 1994-2013 yılları arasında görev yapan devlet başkanları bu yetkiyi kullanmıştır. Bu süreçte kısmen/tamamen geri çevrilen 53 yasa/parlamento kararının %72'sini, Parlamento geri çevirme gerekçelerine uygun olarak kabul etmiştir (APCM, 2016: 96).

²⁸ Devlet başkanın başkanlığında, Meclis başkanı ve başbakandan oluşan, ulusal güvenlik konusunda en yüksek danışma organı. <http://www.nsc.gov.mn>.

otoritesini kötüye kullanması hallerinde Anayasa Mahkemesi'nin ihlalin gerçekleştiği yönündeki kararına dayanarak, BHM üyelerinin mutlak çoğunluğu ile görevinden uzaklaştırılabilmektedir.

1993'ten bu yana altı devlet başkanı görev yapmıştır. Haziran 2017'de yapılan son seçimlerde 1993'te yapılan ilk seçimden bu yana ilk kez hiçbir aday birinci turda kazanamamıştır. Temmuz 2017'de yapılan ikinci turda, muhalefetteki Demokrat Partinin adayı, eski sanatçı, sporcu, bakan ve Moğolistan'ın sayılı zenginlerinden Battulga seçilmiştir. Oyların %50,6'sını alan Battulga, milliyetçi söylemin egemen olduğu, Trump'ın popülist kampanyasını arıştıran bir kampanya yürütmüştür. Ülkenin IMF kaynaklarına ve ticarete Çin'e bağımlılığı, işsizlik ve yoksulluk gibi temalar işlenmiştir. Bir anlamda seçim, hükümetin IMF'den 5,5 milyar dolarlık ekonomik kurtarma paketini güvenceye almak için yürüttüğü kemer sıkma politikalarının referandumuna dönüştürülmüştür (Sambu, 2017).

Seçimi Demokrat Parti adayı kazanmakla birlikte, Parlamentoda çoğunluk Moğolistan Halk Partisi'ndedir. 2016 yılı genel seçimlerinde, 76 sandalyeden 65'ini Moğolistan Halk Partisi, 9'unu ise Demokrat Parti kazanmıştır. Yeni genel seçimler 24 Haziran 2020'de yapılacaktır.

Hükümet (Bakanlar Kurulu): Hükümet devletin en yüksek yürütme organıdır. Başbakan, bakanların atanması-görevden alınması kararlarını devlet başkanına ve Meclise sunmak zorundadır, ancak yeni düzenlemede bu kararların onaylanması zorunlu değildir.

Bakanlar kurulu, oybirliğiyle karar alan, kolektif sorumluluğa dayalı kabine sistemine göre çalışmaktadır. Bakanların milletvekili olma zorunluluğu yoktur. 1992-2016 yılları arasında kurulan kabinelerde bakanların tamamı milletvekili olmadığı gibi, 1996-2000 yılları arasındaki kurulan dört hükümette bakanların tümü Meclis dışından atanmıştır. Milletvekillerinin kabinede görev alması, güçler ayrılığı ilkesi açısından sakıncalı görüldüğünden 2019 anayasa değişikliği ile kabinede görev alabilecek milletvekili sayısı başbakan dahil beş bakanla sınırlandırılmıştır.

Hükümet yürütme organı olarak, Anayasanın, yasaların uygulanmasını sağlamak, dış politikayı uygulamak, sosyo-

ekonomik ve kültürel kalkınmayı yönetmek, bütçe ve planları hazırlamak, doğal kaynakların akılcı kullanılması için önlemler almak, yerel yönetimlerin faaliyetlerini yönlendirmek, kamu düzenini sağlamak gibi görevler üstlenmiştir. Ortak imzayla karar alan bakanlar kurulu yönetmelik çıkarabilmektedir. Yasalara, tüzüklere uygun olmayan karar ve yönetmelikler BHM'ce iptal edilebilmektedir. BHM'ye karşı sorumlu olan bakanlar kurulu, yıllık faaliyet raporunu Meclise sunmakla yükümlüdür.

Başbakanın veya kabine üyelerinin aynı anda yarısından fazlasının istifa etmesi halinde hükümet istifa etmiş sayılmaktadır. Ayrıca, BHM, kendi girişimiyle, devlet başkanının önerisi, başbakanın açıklaması veya milletvekillerinin dörtte birinin yazılı başvurusu üzerine hükümetin görevinin sona ermesine/devamına karar verebilmektedir.

1992 Anayasasının kabulünden itibaren, yalnızca ikisinin dört yıllık görev süresini tamamlayabildiği 14 hükümet kurulmuştur. Son hükümet değişikliği 2017'de yaşanmıştır. Parlatentonun görevden aldığı Moğolistan Halk Partisi'nden Başbakan Erdenebat'ın istifası üzerine Ekim 2017'de yine aynı partiden Khurelsukh'un başbakanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur.

Yargı Düzeni

Anayasada yargı yetkisinin münhasıran mahkemelerde olduğu belirtilmekte ve

Yargı bağımsızlığı güvenceye alınmaktadır. Yargıçlar bağımsızdır, yalnızca yasalara bağlıdır; hiçbir kişi veya yetkili yargıçların görevlerini yapmasına müdahale edemez. Yargılama dili Moğolcadır. Moğolca bilmeyenler, çeviri yoluyla davanın bütün gerçekleri/olguları hakkında bilgilendirilme, duruşmada kendi ana dillerini kullanma hakkına sahiptir.

Yargı sisteminin, *Yüksek Mahkeme, il ve başkent mahkemeleri, kırsal ilçe, ilçelerarası ve kentsel ilçe mahkemelerinden oluştuğunu düzenleyen anayasa; genel (ceza, hukuk) mahkemelerin dışında idari mahkemeler gibi uzman mahkemeler kurulmasına olanak vermektedir. İdare mahkemeleri 2004 yılında kurulmuş ve idari yargı rejimine geçilmiştir (Byambajav, 2012: 219-220).*

İlçe ve ilçeler arası mahkemeler temel düzey mahkemeler olarak kabahat, daha önemsiz suçlar ile görece daha az miktardaki

ödemelere ilişkin anlaşmazlıklara birinci derece yargı yeri olarak bakmaktadır. İl merkezinde ve başkentte bulunan mahkemeler ağır suçlar ile büyük miktardaki parasal anlaşmazlıkları çözmektedir. Bu mahkemeler alt düzey mahkemelerce verilen kararların temyiz yeridir (GSCM, 2008: 18).

Yüksek Mahkeme: Bazı suç davalarına birinci derece mahkeme olarak bakmakta, alt derece mahkemelerin kararlarını da temyiz yoluyla incelemektedir. Anayasa Mahkemesi ve genel savcı tarafından iletilen, yasanın, insan haklarının, özgürlüklerin korunmasına ilişkin konuları kararlaştırmak; Anayasa dışında diğer yasaları yorumlamak görevleri arasındadır. Mahkeme yorumunun yasaya aykırı olması halinde öncelik yasadadır. Mahkeme, baş yargıç ile altı yıllığına atanan 16 yargıçtan oluşmaktadır.

Yargıçlar Genel Kurulu: Yargıçların tarafsızlığı ve yargı bağımsızlığını güvenceye almakla görevli Kurul, yargıçların işe alımından, haklarının ve bağımsızlıklarının korunmasından sorumludur. 1993'ten beri kompozisyonu dört kez değiştirilen (Odonkhuu, 2020) Kurulu siyasal müdahalelerden korumak amacıyla son anayasa değişikliği ile önlemler alınmış, üyelerin, gösterilen adaylar arasından devlet başkanınca atanmalarına son verilmiştir. Artık, bir dönemle sınırlı olmak üzere dört yıllığına atanan 10 üye; Meclis, Yüksek Mahkeme, Temyiz Mahkemesi ve birinci derece mahkemelerince kendi yargıçları arasından seçilecektir (Friedrich Ebert Stiftung, 2020: 4).

Anayasa Mahkemesi: 1992'de anayasal yargı düzenine geçen Moğolistan'da, Anayasa Mahkemesi (*Tsets*), anayasanın uygulanmasını, anayasa ihlallerini denetleyen, anayasal tartışmaları çözen organdır. Anayasanın yargı bölümünde değil, ayrı bir bölümde düzenlediği Mahkeme, Meclis, devlet başkanı ve Yüksek Mahkemece gösterilen üçer aday arasından Meclisçe altı yıllığına atanan dokuz üyeden oluşmaktadır. 2019 anayasa değişikliğinde atama sistemi korunarak; üyelerin görev süresi bir dönemle sınırlandırılmış, Meclis adaylarının Meclisin ilgili daimî komitesince aday gösterilmesi koşulu getirilmiştir.

Anayasaya aykırılık savı BHM, devlet başkanı, başbakan, Yüksek Mahkeme, genel savcı ve yurttaşlar tarafından ileri sürülebilmektedir. Anayasa Mahkemesi;

- Yasaların ve meclis kararlarının,
- Devlet başkanlığı kararnameleri ve diğer kararların,
- Bakanlar Kurulu kararlarının,
- Moğolistan'ın imzaladığı uluslararası anlaşmaların,
- Merkezi Seçim Kurulunun ulusal referandumlara, milletvekili seçimlerine, başkanlık seçimlerine ilişkin kararlarının,

Anayasaya uygunluğunu denetlemektedir. Kararların Meclis onayına sunulması zorunludur. Meclisin onaylamadığı kararları Anayasa Mahkemesi yeniden inceleyerek, bağlayıcı nihai kararını vermektedir.²⁹ Yüksek devlet görevlilerinin anayasayı ihlal iddiaları ile görevlerini kötüye kullanmaları suçlamalarının denetimi de Mahkemece yapılmaktadır. Bu denetim, işlemlerin hukuka uygunluğu ile sınırlıdır, Mahkemenin bu görevlileri görevden alma yetkisi yoktur.

Yargısal Hesapverebilirlik Komitesi: 2019 anayasa değişikliği ile, 1993'ten beri üç kez değiştirilen yargısal disiplin sistemini istikrara kavuşturmak üzere kurulmuştur. Komite, yargıçların görevden uzaklaştırma, görevden alma ve diğer disiplin cezalarına ilişkin kararları almaya yetkilidir. Komitenin kuruluşuyla, Yargıçlar Genel Kurulunun disiplin yetkileri ile Ulusal Güvenlik Kuruluna, yargıçları gerekçesiz görevden alma/uzaklaştırılma yetkisi veren düzenlemenin de geçersiz hale geldiği öngörülmektedir (Odonkhuu, 2020).

Toprağın Yönetsel Bölümlenmesi

Anayasa uyarınca Moğolistan toprağı yönetsel açıdan illere (*aymag-oymak*) ve il statüsünde olan başkente ayrılmıştır. İller ilçelere (*soum-sum*); ilçeler bucaklara (*bag*); başkent kentsel ilçelere (*district*),³⁰ kentsel ilçeler de mahallelere (*horoo*) bölünmüştür. 2017 yılında Moğolistan'da 21 il (ve başkent Ulanbator), 330 ilçe ve 1.615 bucak bulunmaktadır. Ulanbator dokuz kentsel ilçeye 152 bölünmüştür (*Mongolian Statistical Yearbook 2017*: 15).

Anayasada, iller, başkent, kentsel ve kırsal ilçeler, kendi işlevlerine ve yönetimlerine sahip, yönetsel, coğrafi, ekonomik ve

²⁹ Mahkemenin 1992-Ekim 2006 döneminde verdiği 173 kararın 32'si Meclisçe kabul edilmiştir (APCM, 2016: 170).

³⁰ Sosyalist dönemde *rayon* (APCM, 2016: 140).

toplumsal varlıklar olarak tanımlanmaktadır. Anayasa kasaba ve köylerin yasal statüsünü düzenlemeyi kanun koyucuya bırakmıştır.

Yönetmel ve coğrafi örgütlenme, merkezden yönetim ve öz yönetim ilkelerinin birlikteliğine dayanmaktadır. Öz-yönetim unsurları, dört yıl için seçilen üyelerden oluşan yerel meclislerdir. Yerel meclisler il, başkent ve ilçelerde *halk temsilcileri meclisleri*, bucak ve mahallelerde *genel yurttaş meclisleri*dir. Meclislere seçilmiş üyeler başkanlık etmektedir. Yönetmel birimlerde merkezi devlet gücü, atamayla göreve gelen yöneticilerce kullanılmaktadır. Hem merkezi devlet işlerini hem de yerel meclislerin yürütme organı işlevini gören bu yöneticiler, ilgili yerel meclislerce aday gösterilmekte ve merkezi yönetimce atanmaktadırlar. İl ve başkent yöneticisi başbakan, ilçe yöneticisi il yöneticisi, bucak ve mahalle yöneticileri de ilçe yöneticisince dört yıl için atanmaktadır.

Öz-yönetim sistemi, Anayasal özerkliğin pratikte kısıtlanmış olması, merkezi yönetimden aktarılabacak kaynağa bağımlı olması, atanmış yöneticilerin de yerel meclislerden çok hükümete karşı sorumlu olmaları nedeniyle eleştirilmekte idi (Tsendjav, 2011: 32; Byambajav, 2012: 188). 2019 Anayasa değişikliği ile yerel meclisleri güçlendirici bazı düzenlemeler yapılmıştır. Meclislerin toplanmadığı zamanlarda yetkilerini kullanan yerel meclis daimi komitelerinin kaldırılması, öz gelirlerinin artırılması bu bağlamda belirtilebilir (Odonkhuu, 2020).

Sonuç

Büyük Moğol İmparatorluğu'nun mirasçısı Moğolistan 20. yüzyılda ulus devlete, önce sosyalist cumhuriyete, 20. yüzyılın sonlarında da liberal cumhuriyete evrilmiştir. Sovyetler Birliği'nin güdümünde yaklaşık 70 yıllık sosyalist dönemin ardından hızla kapitalizme yönelen Moğolistan hâlâ bu hızlı dönüşümün sancılıları içindedir.

Devlet iktidarının kullanımı açısından sürece bakıldığında, Moğolistan son 30 yıldır, erkler ayrımının fiilen işlediği liberal demokrasi düzeni arayışı içindedir. Ekonomik ve siyasal iktidarın, sınırlı bir kesimin elinde toplanmış olması bu bağlamda ana sorundur. Demokrasinin, yalnızca, yurttaşlar adına karar alacak temsilcilerin seçimiyle sınırlı olmadığı, aynı zamanda toplumsal refahın da adil dağılımını içerdiği kabulünden hareketle, bu sorun beraberinde bir başka demokrasi sorununu da üretmektedir. Güçler

ayrılığının denetim ve denge içinde işleyişi ile yargı bağımsızlığının tam olarak sağlanamaması bir başka sorun alanıdır. Son anayasa değişikliğiyle yapılan biçimsel düzenlemelerin uygulamayı ne yönde etkileyeceğini zaman gösterecektir.

Çalışmada erişilen diğer bulgular şöyle belirtilebilir:

- Devlet başkanının seçimle göreve gelmesi, yasa teklif etme, dış politikada ülkeyi tam yetkiyle devleti temsil etme vb. yetkilerle donatılmış olması, Moğolistan'da yarı başkanlık sistemini düşündüren olgulardır. Liberal demokrasilerde üç küme içinde incelenen hükümet sistemlerinin standart bir örgütlenme ve işleyişe dayanmadığı açıktır. Ayrıca, kamu politikalarının başbakanın başkanlığında karar alan Bakanlar Kurulunca belirlenmesi, kabine üyelerinin atanmasında başbakanın belirleyici olması, parlamentonun yürütme üzerindeki denetim araçları (devlet başkanını, başbakanı görevden alabilme), nihayet son anayasa değişiklikleri dikkate alındığında Moğolistan hükümet sisteminin kendine özgü bir parlamenter sistem olduğu belirtilebilir. Daha ileri bir değerlendirmeye, sistemin, parlamenter sistemin ağır bastığı, parlamenter sistem ve yarı başkanlık sisteminin bir melezlemesi olduğu da öne sürülebilir.
- Erkler ayrımını sağlamak amacıyla kabine üyesi milletvekili sayısının sınırlandırılarak kabinenin ağırlıkla atanmışlardan oluşturulması, Moğolistan hükümet sisteminin bir diğer özelliğidir.
- Anayasa Mahkemesi denetiminin, yasama işlemlerinin yanında, devlet başkanın işlemleriyle sınırlı olmak üzere yürütme işlemlerini, referandum sonuçları ile Seçim Kurulu kararlarını da kapsamı, Moğolistan'ın anayasal yargı düzeninin özelliğidir. Ayrıca, Mahkeme kararlarının Meclis onayına sunulması, her ne kadar Mahkemenin ikinci incelemedeki kararı nihai olsa da yasama ve yargı arasında karşılıklı denetim ilişkisinin varlığını düşündürmektedir.
- Üniter devlet olan Moğolistan'da yönetsel ve coğrafi örgütlenmeye yön veren ilke, merkezi yönetim-öz yönetimin birlikteliğidir. Bu birliktelik, merkezi yönetim ile öz yönetim organları olarak adlandırılan yerel meclislerin iç içe geçtiği, atanan yöneticilerin seçilmiş meclislerle birlikte çalıştığı ve

yerel meclislerin mali açıdan daha çok merkeze bağımlı kaldığı bir görünüm vermektedir.

- Sosyalist dönem boyunca iktidar tekeli elinde tutan, kapitalizme geçiş sürecini de yöneten Moğolistan Devrimci Halk Partisi, adı ve politikaları değişse de politik gücünü sürdürmektedir. Parti, 1996-2000 dönemi hariç tek başına veya koalisyon ortağı olarak hükümet etmiş, 1993-2009 arasında da partinin adayı devlet başkanlığı yapmıştır. Bu durumun kuşkusuz başka açıklamaları vardır ama önemli bir etmen olarak, sosyalist dönemde sağlık ve eğitim hizmetlerindeki gelişmelerin rolü, özellikle konar-göçer halkın bu olanaklara erişebilir hale gelmesinin katkısı vurgulanmalıdır.

Günümüzde Moğolistan, fiziksel yakınlığı, tarihsel-kültürel bağları olan, en azından son yüzyılda kaderini belirleyen iki ülkeden, Rusya ve Çin'den uzaklaşma, uzak coğrafyaların iktisadi/siyasal düzenini uyarlama sürecindedir. Ticari ilişkilerde iki ülke önemini korurken, ülke kaynakları Batılı küresel şirketlere açılmıştır. Sovyet yardımlarının kesilmesinin ardından girilen ekonomik krizi, kapitalizmin uluslararası örgütlerinin kredileriyle aşmaya çalışan Moğolistan'ın bu örgütlerin kredilerine ve politikalarına bağımlılığı sürmektedir. Ülkenin, fiili bağımsızlık umuduyla yön değişikliğine gitmesinin sonucu, Munkh-Erdene'nin de (2012: 65) vurguladığı gibi, Sovyet sosyalizmine bağımlılığın yerini Batı kapitalizmine bağımlılığın almasıdır.

Kaynakça

ALAN, Hayrunnisa (2011), "Altın Orda Hanlığında Hakimiyet Anlayışı ve Karaçi Beylerinin Ortaya Çıkışı", *Tarih Dergisi*, 54/2: 1-20.

ALİNGE, Curt (1952), "Moğol Kanunları", (Çev. C. Üçok), *AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9/3: 235-261.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/318/3127.pdf>, Erişim: 06 Ocak 2017.

ALİNGE, Curt (1967), *Moğol Kanunları*, (Çev. Ç. Üçok), Ankara.
http://katalog.hacettepe.edu.tr/client/tr_TR/search/asset/15361/0, Erişim: 11 Kasım 2017.

APCM (2016) (*Assessment of the Performance of the 1992 Constitution of Mongolia*), BCI Printing Company, yy.

BAABAR (Bat-Erdene Batbayar) (1999), *History of Mongolia: From World Power to Soviet Satellite*, (Ed. C. Kaplonski), University of Cambridge, Cambridge.

- BAATAR, Ts (2016), "External Factors of Mongolian Economy", *Pax Mongolia*, 2/4(5): 26-35.
- BADARCH, Kherlen (2013), *Integrating New Values into Mongolian Public Management*, Universitätsverlag Potsdam, Potsdam.
- BARKMANN, Udo B. (1997), "The revival of Lamaism in Mongolia", *Central Asian Survey*, 16/1: 69-79.
- BATSAIKHAN, E. Ookhnoi (2013), *Mongolia: Becoming a Nation State (1911-1925)*, Bitpress, Ulaanbaatar.
- BAWDEN, C. R. (1989), *The Modern History of Mongolia*, Kegan Paul International, London.
- BUMOCHIR, Dulam (2018), "Generating capitalism for independence in Mongolia", *Central Asian Survey*, 37/3: 357-371.
- BUTLER, William E. (Ed.) (1982), *The Mongolian Legal System: Contemporary Legislation and Documentation*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, Boston, London.
- BYAMBAJAV, Ariundelger (2012), *Karşılaştırmalı Devlet Yapıları: Türkiye ve Moğolistan Cumhuriyetlerinin Yasama, Yürütme ve Yargılama Güçleri*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD Doktora Tezi, Antalya.
- DAMDİNSÜREN, Ts. (1957), *About Mongolian Philology*, Ulaanbaatar.
- DAMİRAN, Rsedev ve Pratt, Richard (2013), "Public Administration in Mongolia", in: *Public Administration in Post-Communist Countries*, (Ed. S. Liebert vd.), CRC Press, New York: 319-338.
- DE RACHEWİLTZ, Igor (1993), "Some Reflections on Cinggiz Qhan's Jasat", *East Asian History*, No. 6: 91-104.
- DİERKES, Julian (2020), "Preserving the political status quo in Mongolia", <https://www.eastasiaforum.org/2020/01/10/preserving-the-political-status-quo-in-mongolia/>, Erişim: 01 Ocak 2020.
- EDWARDS, Terrence (2017, September 7), "Mongolian parliament ousts prime minister in latest reshuffle", <https://www.reuters.com/article/us-mongolia-politics/mongolian-parliament-ousts-prime-minister-in-latest-reshuffle-idUSKCN1BI27O>, Erişim: 26 Eylül 2017.
- ENDİCOTT, Elizabeth (2012), *A History of Land Use in Mongolia: The Thirteenth Century to the Present*, Palgrave Macmillian, New York.
- ENDİCOTT-West, Elizabeth (2010), "Imperial Governance in Yuan Times", in: *The History of Mongolia*, Vol. II, (Ed. D. Sneath, C. Kaplonski), Global Oriental Ltd., Kent: 478-496.
- MUNKH-Erdene, L. (2012), "Mongolia's Post-Socialist Transition: A Great Neoliberal Transformation", in: *Mongolians after Socialism: Politics, Economy, Religion*, (Ed. B. M. Knauff et al.), Admon Press, Ulaanbaatar: 61-67.

- FRIEDRICH Ebert Stiftung (2020), *Draft of Amendments to be Made to the Constitution of Mongolia*, https://www.fes-mongolia.org/fileadmin/user_upload/documents/Undsen_huuliin_uurc_hlult1.pdf (Erişim: 26.04.2020)
- GİNSBURG, Tom (1995), "Political Reform in Mongolia: Between Russia and China", *Asian Survey*, 35/5: 459-471.
- Gongor, D. (1978), *A History of Khalkha*, II, Academy of Science, Ulaanbataar.
- GSCM (Government Service Council of Mongolia) (2008), *Mongolian Civil Service Map*, Ulaanbaatar.
- GÖMEÇ, Saadettin (2006), "Bazı Çingiz Yasalarının Tarihi ve Sosyal Dayanakları", *Turkish Studies*, 1/2: 1-3.
- HEATON, William. R. (1991), "Mongolia in 1990: Upheaval, Reform, Not No Revolution Yet", *Asian Survey*, 31/1, January: 50-56.
- IMF (2019), "Greening Growth in Mongolia", <https://www.imf.org/en/News/Articles/2019/12/09/na121019-greening-growth-in-mongolia>, Erişim: 01 Mayıs 2020.
- KİM, Daegeon ve Dorjderem, Otgonbold (2012), "Land Conflict and Solution Issues in Mongolia: Based on Institutional Approach", *International Review of Public Administration*, 17/3: 21-44.
- Moğolların Gizli Tarihi I* (2016), 5. Baskı (Tıpkıbasım), (Çev. A. Temir), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Mongolia Statistical Yearbook 2017*
<http://1212.mn/BookLibraryDownload.ashx?url=YEARBOOK.2017.last.pdf&ln=En>, Erişim: 05 Mayıs 2020.
- MOROZOVA, Irina Y. (2009), *Socialist Revolutions in Asia: The social history of Mongolia in the twentieth century*, Routledge, Abingdon-Oxon.
- MUNKH-Erdene, Lhamsuren (2010), "The Transformation of Mongolia's Political System: From Semi-parliamentary to Parliamentary?", *Asian Survey*, 50/2: 311-334.
- MURPHY, G. S. (1959), "Planning in the Mongolian People's Republic", *The Journal of Asian Studies*, 18/2: 241-258.
- NARANGEREL, D. (2003), "Historical Outline of Development of Mongolian Law", (A speech delivered National Taiwan University in September 2003), <http://studyres.com/doc/16958171/historical-outline-of-development-of-mongolian-law>, Erişim: 23 Eylül 2017.
- NSOM (National Statistics Office of Mongolia) (2020), *Monthly Bulletin of Statistics*, Ulaanbaatar, https://drive.google.com/file/d/1IEpqv_EKII5ieWZez-QnqKxPlwzZLSI5/view (Erişim: 08.05.2020).

NYAMDOLJİN, A. (2016), "Spillover Effects of Foreign Direct Investment and Human Capital Formation on Labor Markets in Mongolia," *Pax Mongolia*, 2/4(5): 36-43.

ODONKHUU, Munkhsaikhan (2020, January 20), "Mongolia's Long, Participatory Route to Constitutional Reforms", <http://constitutionnet.org/news/mongolias-long-participatory-route-constitutional-reforms>, Erişim: 13 Nisan 2020.

OKLADNİKOV, A.P. vd., (Eds) (1983), *Istoriya MNR* (History of the MPR), 3rd edn., Nauka, Moscow.

PLUECKHAHNA, Rebekah ve Bumochira, Dulam (2018), "Capitalism in Mongolia - ideology, practice and ambiguity", *Central Asian Survey*, 37/3: 341-356.

Report in Sovremenniai Mongolia, No. 3, 1940.

SAMBUU, Boldsaikhan (2017), "Mongolia just elected a former wrestler as its president, after its most divisive election ever", https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/07/13/mongolia-just-elected-a-former-wrestler-as-its-president-after-its-most-divisive-election-ever/?utm_term=.45728930215b, Erişim: 04 Ekim 2017.

SANDERS, Alan J. K. (1987), *Mongolia: Politics, Economics and Society*, Frances Pinter, London.

SANDERS, Alan J. K. (1992), "Mongolia's New Constitution: Blueprint for Democracy", *Asian Survey*, 32/6: 506-520.

SANDERS, Alan J. K. (2003), *Historical Dictionary of Mongolia, Second Edition, Asian/Oceanian Dictionaries*, No. 42, The Scarecrow Press. Inc., Lanham, Maryland and Oxford.

SANJDORJ, M. (1974), *Ardyn Tdriyn Tutih*, Ulan Bator: Academy of Sciences, details the sessions of the Ulsyn tur tsagiyn hural (provisional hural).

SAUNDERS, J. J. (1971), *The History of the Mongol Conquests*, Routledge&Kegan Paul, London.

SHIRENDEV, B. (Ed.), (1973), *History of the Mongolian People's Republic*, Nauka, Moscow.

SNEATH, David (2010), "Proceder Groups and the Decollectivization of the Mongolian Pastoral Economy", in: *The History of Mongolia*, Vol. III, (Ed. D. Sneath, C. Kaplonski), Global Oriental Ltd., Kent 2010: 1067-1088.

SPULER, Bertold (2011), *İran Moğolları: Siyaset, İdare ve Kültür-İlhanlılar Devri, 1220-1350*, (Çev. C. Köprülü), 3. Tıpkı Basım, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

TEMİZSU, Habibe (2018). *Yasak: Cengiz Han Yasası ve Moğol Devletleri Tarihinde Yaşadığı Değişim*, Ötüken, İstanbul.

The Comintern archive, RGASPI, F. 495. Sch. 154. D. 391. L. 31

The Constitutions of Mongolia: 1924, 1940, 1960, 1992 (2009), (Der. J. Amarsanaa, O. Batsaikhan; Ed. B. CHİMİD, Ts Sarantuya), Academy of Science, Ulaanbaatar.

TSENDJAV, Enkhbold (2011), "Factors Affecting the Implementation Effectiveness of Civil Service Reform Policy in Mongolia", PhD Dissertation, School of Public Administration National Institute of Development Administration, Bangkok.

VLADİMİRSTSOV, Boris Yakovleviç (1995), *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı: Moğol Göçebe Feodalizmi*, 3. Baskı, (Çev. A. İnan), Türk Tarih Kurumu, Ankara.

VOLODYA, Bolormaa (2020), "Mongolia: The Amendment on Constitution of Mongolia", <https://www.mondaq.com/human-rights/879568/the-amendment-on-constitution-of-mongolia>, Erişim: 13 Nisan 2020.

Elektronik Kaynakça

http://www.1212.mn/stat.aspx?LIST_ID=976_L10_1, Erişim: 06 Mayıs 2020.

<http://www.nsc.gov.mn/?q=en/aboutnsc>, Erişim: 01 Kasım2017.

<https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=www.parliament.mn/en/files/download/26560>, Erişim: 30 Ocak 2017.

https://www.constituteproject.org/constitution/Mongolia_2001.pdf?lang=en, Erişim: 05 Haziran 2017.

Çin'in Bölgesel Hegemonya Araçları Olarak Asya Pasifikte Uluslararası Örgütler

Dr. Eda KUŞKU SÖNMEZ¹

Öz: Bu çalışma, Asya Pasifik bölgesinin dünya ekonomisinde ön plana çıktığı bir dönemde, Çin'in bölgesel bütünleşme süreçlerine yönelik yaklaşımlarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bölgenin en önemli aktörü konumundaki Çin bölge ülkeleri ile serbest ticaretin faydalarından yararlanmayı ve bölgesel siyasi ve güvenlik amaçlı yapılar sayesinde bölgesel etkinliğini artırmayı amaçlamaktadır. Bunlarla beraber Çin, küresel ticari rekabet içerisindeki konumunu kuvvetlendirmek için 'Kuşak-Yol' gibi projeler vasıtasıyla dünya pazarlarına açılmayı hedeflemiştir. Çalışma, Çin'in Asya Pasifik bölgesinde Çin'in dâhil veya ilişki içerisinde olduğu yapısal süreçleri inceleyecektir. Bunlar arasında Şangay İşbirliği Örgütü, Güneydoğu Asya Ülkeleri Örgütü, Asya Altyapı Yatırım Bankası, Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık, Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı ve Asya İşbirliği Diyaloğu sayılabilir. Çin, bu bölgesel yapıların bir kısmına öncülük etmiş, diğerleri ile de çeşitli düzeylerde ilişkiler geliştirmiştir. Bu çalışma, adı geçen bölgesel yapıları Çin'in yakın çevresine ekonomik, kültürel ve siyasi anlamda nüfuz etmesine etkileri bakımından değerlendirecektir. Çalışma ayrıca Çin'in bölgesel ekonomik yayılcılığın ötesinde küresel hedeflerini gerçekleştirmek için devreye soktuğu yeni araçları inceleyecek ve bunların diğer ilgili aktörler tarafından nasıl karşılandığını tartışacaktır.

Anahtar Sözcükler: Çin, yayılcılık, bölgeselleşme, Asya Pasifik, Kuşak-Yol Girişimi, Şangay İşbirliği Örgütü, ASEAN

International Organizations in Asia Pacific as China's Tools for Regional Hegemony

Abstract: This article aims to reveal the approaches of China toward the processes of regional integration in a period when Asia Pacific region came into prominence in world economy. Still retaining its status as the most important actor in the region, China seeks to reap the benefits of free trade with regional countries, and ventures to improve its regional effectiveness through regional political and security structures. Additionally, in efforts to improve its position within the global trade competition, China has targeted opening up to international markets

¹ Bağımsız araştırmacı, kuskueda@gmail.com

Gönderim Tarihi: 12 Mayıs 2020, Kabul Tarihi: 31 Mayıs 2020

through projects such as Belt and Road Initiative. This study examines structural processes in Asia Pacific region in which China interacts or partakes. In these processes are included: the Shanghai Cooperation Organization, Southeast Asian Countries Organization, Asia Infrastructure Investment Bank, Regional Comprehensive Economic Cooperation, and the Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia as well as the Asia Cooperation Dialogue. China lead several of these regional structures, and developed relations with other partners at varying levels. This study evaluates the regional structures mentioned above in terms of their impact on China's economic, cultural, and political infiltration into the areas in its vicinity. Along with Chinese regional expansionism, this study explores China's novel mechanisms that are in effect with the purpose of realizing its global ambitions, and discusses the ways the stake-holding actors perceive these mechanisms.

Keywords: China, expansionism, regionalization, Asia Pacific, Belt Initiative, Road Initiative, Shanghai Cooperation Organization, ASEAN

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla dünya ölçeğinde önemli yapısal değişiklikler ortaya çıkmış ve ABD, askeri, iktisadi ve daha pek çok güç unsuru açısından rakipsiz bir konuma yükselmiştir. Günümüzde Asya ekonomileri ve özellikle de Çin, uzunca bir süredir yüksek büyüme performansları ve dünya ekonomisine uyum sağlama iradeleriyle, ABD'nin rakipsiz konumuna meydan okumaya başlamışlardır. Çin, küresel ticaretin standartlarını belirleyen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'na ilk üyelik başvurusunu 1986'da yapmış, 1989'da Uluslararası Para Fonu'na (IMF) katılmış ve 2001'de Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyesi olmuştur. Soğuk Savaş'ın hemen bitiminde Deng Xiaoping döneminde Çin, iktisadi anlamda piyasa ekonomisini benimsemiş (Summers, 2016b: 26) ve Batının küresel iktisadi yapılarına dâhil olma istekliliği göstermiştir. Çin'in küresel etkinliğini artırma ve Batı ile ilişkileri geliştirme yönündeki dış politika stratejisi Jiang Zemin'in 1993-2003 arası ve Hu Jintao'nun 2003-2013 arasındaki iktidarları döneminde de devam etmiştir (Shambaugh, 2013). Böylece, küresel iktisadi rekabetin Batı tarafından belirlenen yerleşik kuralları yaygın bir kabule kavuşmuştur.

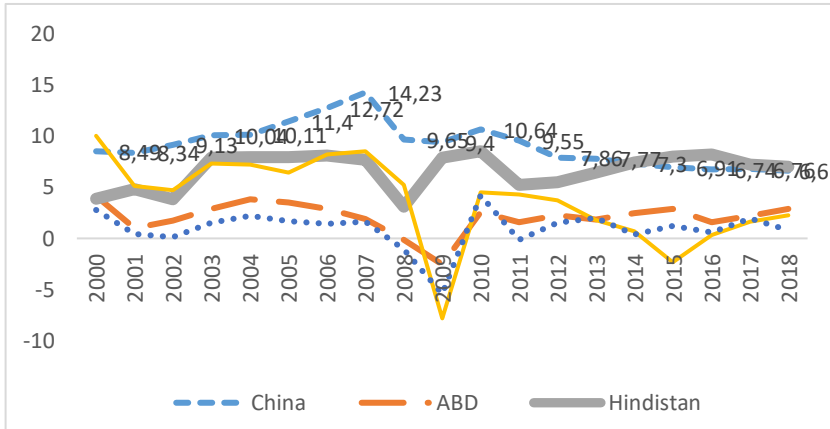
Çin, sosyalist siyasi rejimine rağmen, uzunca bir süredir devam eden uluslararası kapitalist sisteme katılımıyla kazan-kazan ilişkileri hem bölgesel hem de küresel boyutta geliştirmeyi yani bir ticari devlet haline gelmeyi dış politikada öncelikli hedef yapma iddiasındadır. Ancak, böyle bir ticari devlet olma hedefi Çin'in geleneksel siyasi yayılcılığı ile örtüşmemektedir. Çin'in denizlerde ve karada devam eden çok çeşitli sınır anlaşmazlıkları bulunmaktadır. Çin'in Doğu Türkistan, Tayvan, Hong Kong ve Tibet gibi bölgelere yönelik politikaları da, hem uluslararası kamuoyunun tepkisine neden olmakta hem de Çin'in bölgesinde kültürel çeşitliliğe yönelik toleransını sorgulatmaktadır. Örneğin, Çin'in Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşayan Uygur Türkleri'ne yönelik Çinileştirme politikaları, bu bölge halklarını terörist gruplar olarak nitelendirmesi ve çeşitli insan hakları ihlalleri uluslararası tepkilere neden olmaktadır. Bu konuda Avrupa Birliği Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini, "Çin ile ikili ilişkilerimizde insan haklarının ekonomik çıkarlardan daha az önemli olmadığı mesajını net şekilde veriyoruz" ifadeleriyle Çin'i eleştirmiştir (Anadolu Ajansı 2019). Uluslararası statüsü tartışmalı bir diğer bölge olan Tayvan ise Çin ile ticari münasebetleri yüksek düzeyde olmasına karşın, bağımsızlık ve tanınma yönündeki uluslararası kuruluşlardaki çabalarında Çin tarafından veto edilmektedir. Çin, Tayvan'a anakaraya bağlanması durumunda Hong Kong ve Macau gibi Özel İdare Bölgesi statüsü vermeyi teklif etmektedir. Çin'in ayrıca Japonya ve Güney Kore ile Doğu Çin Denizi'nde münhasır ekonomik bölgeler ve adalarla ilgili anlaşmazlıkları bulunmaktadır. Çin'in bölgesinde yayılcı siyasetine dair bir başka güncel örnek olarak da 2017'de Hindistan ile Tibet'te yaşanan sınır gerilimi verilebilir. Sınra yapılan askeri yığılmalar bölge ülkelerinin savaş seçeneğine mesafeli olmadıklarını göstermesi bakımından önemlidir.

Çin'in küresel ticari angajmanı, onun ABD'yi uluslararası sistemde rakipsiz süper güç olarak bırakacağı veya ABD tarafından Çin'in yakın çevresine yapılacak müdahalelere razı olduğu anlamına gelmemektedir. Soğuk Savaş sonrasında ABD hegemonyası altında oluşan tek kutuplu dünya düzenine bir tepki olarak Rusya ile Şangay Beşlisi adıyla bölgesel bir bloklaşmanın temelleri daha 1996'da atılmıştır. Dolayısıyla, Çin'in Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkilerdeki sistemik dönüşüme tepkisinin iki türlü olduğu, Batı hâkimiyetindeki küresel iktisadi düzene uyumun

yanı sıra tepkisel bir bölgesel aktivizmini de giderek artırdığı görülmektedir.

Çin'in küresel yayılcılığı 2002'de Hu Jintao tarafından 'Barışçıl Yükseliş Doktrini' olarak ifade edilmiş ve Çin bu dönem başlayarak iktisadi göstergelerdeki istikrarlı yükseliş performansı ile dikkat çekmiştir (Gökten, 2011: 112). Çin'in 2000'lerde yükselen büyüme trendi iki haneli büyüme rakamlarına ulaşmış, 2012-2016 döneminde büyümesine ortalama %7'nin üzerinde bir oranda devam etmiştir (Şekil 1). Çin'in büyümesiyle ilgili 2019-2023 dönemi için yapılan projeksiyonlarda ise büyüme oranının %5.9 civarında olması beklenmektedir (OECD, 2019). Dolayısıyla, önümüzdeki dönem için Çin'in büyümesi bir miktar azalmakla birlikte, Güney Asya'da gelişmekte olan bazı ekonomilerin gerisinde kalabilir, ancak yine de gelişmiş pek çok Batı ekonomilerinin ilerisinde ve istikrarlı seyreden bir büyüme oranına sahip olması beklenmektedir (Şekil 1; IMF Resmi İnternet Sitesi, Dünya Ekonomik Görünümü, Ekim 2019).

Şekil-1: Çin ve Seçili Ülkelerin Büyüme Oranları (2000-2018)

Kaynak: <https://www.macrotrends.net/countries/ranking/gdp-growth-rate>, Erişim:

Son dönemlerde Çin, yakın bölgesi dışına açılma yönündeki çabalarını sürdürmekle beraber, bölgesinde merkez olma hedefi doğrultusunda hareket etmekte ve yakın çevresine yönelik pro-aktif bir diplomasi izlemektedir (Callahan, 2016a: 239). 2012'de devlet başkanı olan Xi Jinping ile Çin, küresel stratejiden bölgesel stratejiye yönelmiştir. Bu yönelime etki eden muhtemel faktörler arasında devam eden bölgesel anlaşmazlıkların ve bölgede ilişkiler

geliştirirken ekonomik işbirliklerinin hedeflenmesinin etkili olduğu düşünülebilir. Xi Jinping'in Çin Rüyası olarak adlandırdığı yeni topyekûn kalkınma vizyonunda Modern Çin'in yaratılmasında atılacak adımların yanında dış politika alanında da mesajlar verilmiş, Çin'in 21. yüzyılın ortasına gelindiğinde küresel ilişkilerde lider konuma getirilmesi ve Çin ordusunun modernizasyonu konusuna da değinilmiştir. Demir'e göre:

Xi “ ‘bir ordu savaşmak için inşa edilir’ diyerek, ulusal güvenlik ve egemenlik hakları ile ilgili meselelerde gerektiği takdirde ordunun kullanılabileceğinin sinyalini vermiştir. Bu amaçla 1990'ların başından bu yana modernize edilen; fakat ABD ve hatta Rusya ile kıyaslandığında hâlâ kısıtlı bir kapasiteye sahip olan ordunun 2035 yılına kadar modernizasyonunun tamamlanması ve 2050 yılına kadar da dünya çapında, diğer bir deyişle ABD ile boy ölçüşebilecek, bir orduya dönüştürülmesi planlanmaktadır.” (Demir, 2017).

Son yıllarda bölgesel bağlantı projeleri, ekonomik koridorlar (Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru ve Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar Ekonomik Koridoru gibi) ve Kuşak-Yol projesi kapsamındaki yatırımlarla Çin'in bölgesel eğiliminin ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Çin'in bölgesel eğilimi Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) üyeleri arasındaki işbirliğinin gelişmesinde de gözlemlenebilir. İlerleyen bölümde daha ayrıntılı değinileceği üzere, ŞİÖ için başlangıçta tanımlanan işbirliği konularının zamanla çeşitlenmesi ve İpek Yolu'nun canlandırılması konusunda da üyelerinin görüş birliği içerisinde olması, ilişkilerin güvenlik dışında ticaret ve kültür boyutlarının da bu yapılar vesilesiyle gelişme potansiyelini göstermektedir. Çin'in bu tarz bölgesel yapıları bölgesine nüfuz etmede nasıl değerlendirdiği bu çalışmada detaylı olarak incelenecektir.

Çin güvenlik, ticaret ve kültürel bağların kuvvetlendirilmesinin birbirini destekleyen süreçler olduğunu keşfetmiş, Çin merkezli bir bölgesel düzeni oluşturmada ve bölge ülkelerinin bu düzene daha kuvvetli bir onay vermelerini sağlamada ortak değerler ve inanışlara da vurgu yapmaya başlamıştır. Ancak, bu yönelim söylem düzeyinde kalmakta ve Çin'in devam eden sınır anlaşmazlıkları göz önünde bulundurulduğunda söylemin eyleme dönüşmesi ve diğer bölge aktörleri tarafından kabul görmesi sorunlu hale gelmektedir. Çin

olumsuz algıları bertaraf etmek adına, bölgesindeki pek çok ülkeye yönelik dış yardımlarını artırmıştır, ancak Çin tarafından bu yardımlar konusunda yeterli bilgi sağlanmadığı için sağlıklı bir veri oluşturulamamaktadır (Myers ve Wise, 2016; Huang, 2019). Çin'in dış yardımları ile ilgili bilgilere *AidData* gibi Çin dışı kaynaklarda ulaşmakta ve bu yardımlarda kalkınmanın tek hedef olmadığı, özellikle bölge ülkelerine yardımlar yapılırken örneğin Laos ve Moğolistan ile siyasi ilişkilerin geliştirilmesi, Timor-Leste'ye askeri yardım yapılması gibi hedeflerin de gözetildiği vurgulanmaktadır (Sheng, 2018). Örneğin, Çin'in dış yardımlarıyla ilgili raporlarına göre Pasifik bölgesine yapılan yardımlar 2010-2012 döneminde 580 milyon dolar ile Çin'in dış yardımlarının % 4'ünü oluşturmuştur (Zhang ve Shivakumar, 2017: 261). Bu oran düşük gibi görünmekle beraber bu bölgedeki ülkelerin nüfusu hesaba katıldığında kişi başına yardım miktarının diğer bölgelere nazaran yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır (Zhang ve Shivakumar, 2017: 261). Çin dış yardımlarının koordinasyonunu 1990'lardan itibaren dış işleri, ticaret, eğitim ve tarım bakanlıkları gibi çeşitli bakanlıklar eliyle yönetmekteyken, 2018 itibarıyla dış yardım operasyonlarını CIDCA adı verilen bir kurum çatısı altında toplamıştır (Cheng, 2019). Ayrıca 1994'te kurulan Çin İhracat-İthalat Bankası ve Çin Kalkınma Bankası ile Çin'in ve yardımlarının yöneldiği ülkelerin ortak kalkınma hedeflerine yönelik yardımlar tahsis edilmektedir. Çalışmanın ilerleyen kısmında bahsedileceği üzere Asya Altyapı ve Yatırım Bankası ve İpek Yolu Altyapı Fonu ile de bölgeler arası bağlantıların oluşturulması hedeflenmekte ve Çin'in projelerine ortak olan ülkelere doğrudan yatırımlar gerçekleştirilmektedir. Çin Ticaret Bakanlığı'nın sağladığı son istatistikler doğrultusunda 2015'te Çin'in 49 ülkedeki yatırımlarının 14.8 milyar dolar olduğu ve bir önceki yıla oranla % 18.2 artış gösterdiği ifade edilmiştir (Lina ve Kun, 2016: 90).

Çin'in bölgesel eğilimini artıran önemli bir gelişme Güneydoğu Asya'da güçlü bir örgüt olan ASEAN etrafında çeşitli bölgesel işbirlikleri imkânlarının oluşmasıdır. ASEAN'ı farklılıkların coğrafyası olan Asya'da istisna kılan özelliklerinden biri, üyeleri arasında 'Tek Vizyon, Tek Kimlik, Tek Toplum' yaratma gibi iddialı bir ideali slogan olarak benimsemesidir. Çin'in bu yapı ile 2000'lerden itibaren geliştirdiği yoğun ilişki, Çin'in bölgeye verdiği önemi anlamak açısından önemlidir. ABD, 2010'da görüşmelerine başlanan Trans-Pasifik Ortaklığı Ticaret Paketi (TPO)

ile, Çin'i dışarıda bırakarak Asya bölgesi ülkeler ile bir serbest ticaret alanı yaratmayı planlamış ve TPO'yu 2016'da imzalamıştır. Ancak daha sonra iç pazarının Asya mallarına karşı savunmasız kaldığı şeklindeki gerekçelerle ABD TPO'dan çekilince, anlaşma isim değiştirerek 'Trans-Pasifik Ortaklığı için Kapsamlı ve İlerlemeye Açık Anlaşma' ismiyle 11 üye arasında 2018'de yeniden imzalanmıştır (Şahin, 2019). Bu gelişmelerden sonra, ASEAN'ın temel ticari ortakları olan Çin, Japonya, Yeni Zelanda, Avustralya ve Güney Kore'yi kapsayacak bir biçimde Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (*Regional Comprehensive Economic Partnership*, RCEP) Anlaşması'nın 2020 içinde imzalanmasının planlaması, bölgede ticari münasebetlere bölgesel boyut kazandırma konusunda yaşanan hareketliliği ve mega-serbest ticaret alanları olarak da isimlendirilen TPO ve RCEP gibi çeşitli yapılar arası rekabeti gözler önüne sermektedir. Çin ise bu artan bölgesel entegrasyon yapıları arasındaki rekabette ASEAN tarafından kurulan bölgesel çok taraflı yapıları tercih ederek Güney Asya'da etkinliğini artırmaya yönelik yoğun bir diplomatik çaba içerisine girmiştir (Glosny, 2006; Ye, 2015). Çin, ayrıca Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü'ne (*South Asian Association for Regional Cooperation*, SAARC) gözlemci statüsünde katılmaktadır.

Günümüzde Çin'in Güney ve Orta Asya'daki bölge ülkelerini de dâhil ederek yürüttüğü Kuşak-Yol projesinin mevcut bölgesel yapılanmaları aşan vizyon ve iştirakleri ile Çin'i daha merkezi bir konuma oturtması beklenmektedir. Bu yeni oluşumun bölgesel bağımlılıkları dönüştüreceği, altyapı yatırımları vasıtasıyla projeye katılan ülkeler arasındaki sınırların kalkacağı, bölgesel ticaret, yatırımlara ve halklar arasındaki ilişkilere etki edeceği, dolayısıyla bölgesel işbirliğine yönelik son derece önemli katkıları olacağı düşünülmektedir. Ancak bu projenin esasen Çin'den Avrasya'ya kara ve deniz yoluyla yayılmanın bir aracı olarak tasarlandığı ve küresel kapitalizmin yapısını değiştirmekten ziyade onun kurallarıyla hareket edildiği de iddia edilmektedir (Summers 2016a; Summers 2016b: 26). Çin mevcut küresel sistemden ziyadesiyle istifade etmektedir ve gelişimini küresel kapitalizme borçlu olduğunun bilincindedir. Bu bağlamda bu sistemi dönüştürmekten ziyade sistem içerisindeki etkinliğini artırmanın yollarını aramaya devam edeceği düşünülmelidir.

ŞİÖ ve Çin'in Avrasya'daki İlişkilerine Etkileri

ŞİÖ 2001'de örgütsel bir yapıya kavuşmadan önce Şangay Beşlisi adıyla Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında bölgesel güvenlik amacıyla 1996'da oluşturulmuş bir işbirliği girişimidir. Çin ve Rusya'nın 1990'larda savunma ve ekonomi alanında giderek gelişen işbirliklerinin bir tezahürüdür. Örgütün kuruluşuyla eş zamanlı olarak Çin ve Rusya'nın imzaladığı Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması'nda ABD hegemonyasına karşı ortak mücadele edileceği açıkça ifade edilmiştir (Hasgüler ve Uludağ, 2007: 365). Şangay Beşlisi, 1996 yılında 'Sınırlarda Güvenliği Arttırıcı Önlemler Anlaşması'nı imzalamıştır. "Bu anlaşma ile üye devletler güvensizlik ortamını gidermek için askeri varlıklarını sınırdan 100 km içeri çekmeyi taahhüt etmişler ve sınır bölgelerindeki askeri varlığın yalnız polisiye önlemler çerçevesinde faaliyetlerini sürdüreceklerini beyan etmişlerdir" (Kaya, 2019: 65). Zeyrek'e göre Sovyetler ve Çin arasındaki sınır itilaflarını çözme ihtiyacı, doğal bir gereksinim olarak ŞİÖ'yü doğurmuş ve "bu tür bir gereksinim, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra oluşan yeni devletlerin çoğu tarafından da hissedilmiştir" (Zeyrek, 2010: 872). Ortaya çıkış sürecinde Soğuk Savaş sonrası oluşan sınır problemlerini öncelikli olarak gündemine alan ŞİÖ bünyesinde zamanla işbirliği alanları genişlemiştir.

2000'lerde Orta Asya'da yer alan veya ŞİÖ alanına komşu bulunan diğer ülkeler de örgüte ilgi duymaya başlamış ve ŞİÖ güneye doğru Özbekistan, Pakistan ve Hindistan'a genişlemiştir. ŞİÖ'ye komşu konumda yer alan Belarus, İran, Afganistan ve Moğolistan da ŞİÖ'ye gözlemci statüsünde katılmıştır. Türkiye, Ermenistan, Azerbeycan, Nepal, Sri Lanka ve Kamboçya ise ŞİÖ'ye diyalog ortağı statüsünde katılım sağlamaktadır. Bahsi geçen ülkelerle ŞİÖ merkezli olarak çeşitli düzeylerde gerçekleşen münasebetler Çin'in bu geniş coğrafyadaki ilişkilerine kurumsal bir çerçeve getirmiş, bir yandan da Çin'in bu bölgeyle ilişki geliştirmeye daha fazla ilgi duyar hale gelmesine sebebiyet vermiştir.

Orta Asya her ne kadar başka bölgesel yapılanmalarla kıyaslandığında bölgeselleşmenin sınırlı kaldığı bir coğrafya olsa da, ŞİÖ'nün üye ülkeler arası işbirliğini çeşitli boyutlarda kapsamlı bir hale getirdiği söylenebilir. Kuruluşunda daha ziyade terörizm,

bölgesel ayrılıkçılık, dini radikalizm gibi güvenlik sorunlarına yönelik ortak mücadele hedefi olan bu yapı kapsamında günümüzde pek çok işbirliği konusunun gündeme geldiği görülmektedir. Örgütün temel hedefleri arasında üyeler arası güven ve iyi komşuluk ilişkileri geliştirmenin yanı sıra siyaset, ticaret, ekonomi, araştırma, kültür, eğitim, turizm, ulaştırma ve enerji gibi çok çeşitli alanlarda etkin işbirliği de sayılmaktadır. Ayrıca, “demokratik ve adil yeni bir uluslararası siyasi ve iktisadi düzen” oluşturulmasına örgütün hedefleri arasında yer verilmiştir (ŞİÖ Resmi İnternet Sitesi). Bu hedef ŞİÖ’nün kuruluş aşamasında Çin ve Rusya’nın ABD hâkimiyetindeki tek kutuplu dünya düzenine yönelik itirazlarının devam ettiğinin ve diğer ŞİÖ üyelerince de bu itirazlara onay verildiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Yakın dönemde ise ilişkilerin ticari boyutuna yapılan vurgunun arttığı söylenebilir. ŞİÖ üyeleri arasındaki ithalat ve ihracata yönelik gümrük formalitelerinin basitleştirilmesi yönünde üye devletlerin başkanları tarafından Haziran 2018’de ortak bir bildiri yayınlanmıştır (ŞİÖ Devlet Başkanları Ortak Bildirisi). ŞİÖ sekreteri Vladimir Norov’un Ocak 2020’de yaptığı bir açıklamaya göre ise bir sonraki aşamada dünya ticaretinin değişen yapısı dikkate alınarak, ŞİÖ üyeleri arasında özellikle e-ticaret alanında işbirliğinin geliştirilmesi hedeflenmelidir (ŞİÖ Basın Bildirisi).

Çin’in ASEAN Merkezli Bölgeselleşmeye Yaklaşımları

ASEAN, Güneydoğu Asya’da Çin’e komşu pek çok ülkenin yer aldığı bir bölgesel işbirliği yapısıdır. 1967’deki kuruluşundan bu yana hem genişleme dalgalarıyla hem de bölgesel entegrasyonun bu yapı bünyesinde ilerlemesiyle önemli bir güç odağı haline evrilmiştir. Endonezya, Filipinler, Malezya, Singapur ve Tayland örgütün kurucu üyeleridir. Brunei 1984’te, Vietnam, Laos, Myanmar ve Kamboçya ise 1990’lardan itibaren ASEAN’in üyesi olmuşlardır (Tunçarslan, 2019: 39-40). ASEAN’in bu gelişimini gören Çin, bölge ülkeleriyle ilişki kurarken ASEAN’ı dikkate almaya ve onunla işbirliklerini geliştirmeye başlamışlardır. Çin’in ASEAN ile 1996’da diyalog ilişkileri başlamış, 1998’den itibaren her sene zirve toplantıları yapılmış, 2003’te ise stratejik ortaklık ilişkisi tesis edilmiştir. Çin, Güneydoğu Asya’da Dostluk ve İşbirliği Anlaşması’na 2003’te katılmış, 2012’de ASEAN’da daimi elçilik açmıştır. ASEAN bölgesi ile Serbest Ticaret Alanı oluşturma fikri

yine Çin tarafından önerilmiş ve 2002'de bu konuda bir çerçeve anlaşma imzalanmıştır. Çin, ASEAN bölgesi ile ekonomik entegrasyon hedefine yönelik pek çok girişimde bulunmuştur. 2005'te mal ticareti ile ilgili anlaşma, 2007'de hizmet ticareti ile ilgili anlaşma, 2009'da ise bir yatırım anlaşması gerçekleşmiştir. Çin ve ASEAN arasında serbest ticaret alanı (CAFTA) 2010'da oluşturulmuştur. 2002'de Çin-ASEAN ticaret hacmi 54.8 milyar dolarken, 2014'te 480.4 milyar dolara ulaşmıştır (Çin Serbest Ticaret Alanı Ağı Basın Bildirisi, 2015). ASEAN, 2019'da 642.7 milyar dolarlık bir ticaret hacmi ile ABD'yi de geride bırakarak, AB'den sonra Çin'in en büyük 2. ticari ortağı konumuna yükselmiştir (Çin Haber).

Çin bölgesinde yüksek ekonomik bütünleşmenin yanında ASEAN tarafından oluşturulmuş pek çok işbirliği mekanizmasının içinde yer almıştır. ASEAN merkezli bu mekanizmalara ASEAN Bölgesel Forumu örnek verilebilir. Bölgedeki siyasi sorunlara ve çatışmalara çok taraflı çözüm geliştirmeye yönelik tasarlanmış bu yapıda Çin de aktif olarak yer almıştır. Çin'in bazı bölge ülkeleriyle Güney Çin denizinde yaşadığı anlaşmazlıklar ASEAN Bölgesel Forumu'nun gündemine alınmıştır. Ancak Çin, bu tarz yapılarla mevcut anlaşmazlıklarını çözmektense bölge ile tarım, ticaret ve finans sektörlerinde ilişkilerini ilerletmek için bir fırsat olarak yaklaşmıştır. Çin'in toprak iddialarına karışmayan ülkeler ekonomik alanda işbirliği ile ödüllendirilmektedir.

Çin, Japonya ve Güney Kore üçlüsünü ASEAN'la daha gelişmiş bir işbirliği ilişkisine sokan ASEAN Artı Üç'ün (APT) gayriresmi zirve toplantıları 1997'de başlamıştır. 1998'deki Zirvede 'Doğu Asya Vizyon Grubu' oluşturulmuş ve bu yapı 2001'de yayınlanan bir rapor ile APT üyelerini ve bölge halklarını bir Doğu Asya Topluluğu oluşturarak bölgede güven tesis etme yönünde cesaretlendirmiştir (ASEAN Resmi İnternet Sitesi, 2019). Çin, Xi Jinping döneminde Güneydoğu Asya'ya yönelik yaklaşımında 'ASEAN-Çin Ortak Kader Topluluğu' şeklinde ifade edilen yeni bir slogan geliştirmiştir. Xi Jinping, iktidara geldiği 2012'den itibaren pek çok kez BM Genel Kurulu, Dünya Ekonomik Forumu ve Kuşak-Yol Zirvesi başta olmak üzere çeşitli uluslararası toplantılarda 'Ortak Kader' ifadesini dillendirmiştir (Ha, 2019: 224). Bu durum, küresel yönetimdeki gücünü ve konumunu pekiştirmek isteyen Çin'in bu yolda bölgesindeki diplomasi çabalarını artırdığını,

mevcut çok taraflı yapılara giderek ilgi duyduğunu, bölgeye yaklaşımının ticari hedeflerle sınırlı olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, bölgede geliştirdikleri yapısal işbirlikleri vasıtasıyla ASEAN ülkelerinin bölgenin güçlü aktörleri olan Çin ve Japonya arasındaki rekabette belirleyici bir konuma geldikleri düşünülebilir. Ancak bazı yazarlar ASEAN gibi küçük devletlerden müteşekkil yapıların kapsayıcılık, büyük güçlerin rollerinin meşrulaştırılması ve küçük devletlerin sesini duyurma gibi fonksiyonlarına rağmen, büyük güçler arası ilişkileri belirlemekten ve bölgede düzen kurucu olmaktan uzak oldukları yorumları yapmaktadır (Goh, 2017). ASEAN üyesi olmayan Çin'in, bu yapı ile geliştirdiği yüksek işbirliği düzeyi ve yakın dönemde ilişkilerin normatif boyutuna yapılan vurgu ile bölgeyi çeşitli açılardan etkisi alanına almak istediği anlaşılmaktadır. Ha'ya göre Çin, ASEAN ülkelerini Çin'in merkezde olduğu bir bölgesel sisteme bağlamak istemektedir, ancak ASEAN ülkeleri Çin'in bu girişimlerine hem uyum sağlamakta hem de direnç gösterebilmektedir (Ha, 2019: 227).

Çin, Japonya, Güney Kore, Avustralya, Yeni Zelanda, Hindistan ve ASEAN arasında serbest ticareti hedefleyen RCEP Anlaşması müzakereleri ise sürmektedir. Gerçekleştiğinde dünya nüfusunun %47.4'ünün bulunduğu ve dünya ticaretinin %29.1'ini kapsayan bir serbest ticaret alanı oluşacaktır (Çin Serbest Ticaret Alanı Ağı Basın Bildirisi, 2019). Çin hâlihazırda ASEAN'ın en büyük ticari ortağı olmakla birlikte ASEAN'a yapılan doğrudan yabancı yatırımlarda dördüncü en büyük kaynaktır (Lina ve Kun, 2016: 85). ASEAN ise Çin'in en büyük ikinci ticari ortağıdır ve Çin'e gelen doğrudan yabancı yatırımlarda üçüncü en önemli kaynaktır (ChinaDaily, 2019). 2019'da ASEAN'ın ABD'yi geride bırakarak Çin'in en önemli ikinci ticari ortağı haline gelmesi Çin'in bu bölgeyle ekonomik ilişkisinin geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir.

Küresel Finansal Sisteme Revizyonist Yaklaşım: Asya Altyapı Yatırım Bankası

Çin'in öncülüğünde Ocak 2016'da kurulan Asya Altyapı Yatırım Bankası (*Asia Infrastructure Investment Bank, AIIB*) günümüzde IMF ve Dünya Bankası gibi Batının finansal kurumlarına alternatif hale gelmiş, Çin'in mevcut uluslararası sisteme başkaldırışının ve küresel yönetimde güçlü bir aktör haline gelmek istediğinin en önemli göstergelerinden birisi olmuştur. Batı

kaynaklı küresel fonlar ve bankalar, gelişmekte olan ülkelere verdikleri kredi desteklerini Washington Consensus adı ile bilinen ve Batı değerlerini yansıtan bir takım şartlara bağlamaktadır. Bu şartlar arasında işçi hakları gibi sosyal şartlar ve çevre ile ilgili standartlar sayılabilir. Çin ise AIIB vasıtası ile bu tarz yardımları sağlarken kredi talebinde bulunan ülkelerin iç işlerine karışmama prensibini getirmiş ve böylelikle ABD'nin mevcut uluslararası kuruluşlar eliyle yarattığı koşulluluk (*conditionality*) prensibine dayalı kredi yardımlarının cazibesi azalmıştır, zira Japonya hariç pek çok ABD müttefiki ülke AIIB'ye katılmıştır. Çin, AIIB sayesinde küresel finansal yapının sadece Batı kaynaklı kurumlar tarafından yönetilmesini devrini kapatmıştır. IMF ve Dünya Bankası'na yönelik reformist tavır ve sıfırdan uluslararası çapta alternatif bir banka kurma fikri arkasında yatan bir gerekçe de, IMF'nin karar alma yapılarındaki eşitsiz temsil problemidir. Örneğin, Çin'in ekonomisinin büyüklüğü Japonya'nın iki katından fazla olmasına rağmen, IMF'nin karar alma yapısında Çin'in Japonya'nın oy yüzdesinden daha düşük bir yüzde ile yer alması, Çin açısından kabul edilebilir olmamıştır (Summers, 2016b: 27).

AIIB, Asya Pasifik Bölgesi'ndeki ülkeler başta olmak üzere üyelerine alt yapı, enerji ve ulaştırma gibi konularda kredi desteği sağlamaktadır. Çin, Rusya ve Hindistan gibi Avrasya bölgesinden ülkelerin yüksek sermaye taahhütleri ile katıldığı bu yeni küresel finansal yapı, 2020 başı itibarıyla 102 üyeye ulaşmış ve geniş bir katılıma kavuşmuştur (AIIB Resmi İnternet Sitesi). Asya bölgesi dışından pek çok ülke AIIB'ye üye olmuş ve bankaya yaptıkları ödemelerle orantılı oy yüzdeleri elde etmişlerdir. Örneğin, Fransa 3,375.6 milyon dolarlık katkısı ile %3.2'lik bir oy hakkı elde ederken Lüksemburg 69.7 milyon dolarlık katkısı karşılığında % 0.27'lik bir oy hakkı ile temsil edilmektedir (AIIB Resmi İnternet Sitesi, Bankanın Üyeleri ve Muhtemel Üyeleri). AIIB'nin uluslararası sistemde kazandığı meşruiyeti göstermesi açısından önemli bir gelişme ise, AIIB'nin Dünya Bankası başta olmak üzere pek çok bölgesel ve küresel benzer kuruluşlarla ortak finansman sağlamak üzere anlaşmalar gerçekleştirmiş olmasıdır.

Asya İşbirliği Diyalogu ve Çin

Çin, Asya bölgesinde yüksek katılımlı işbirliği yapılarından biri olan ve 2002'de oluşturulan Asya İşbirliği Diyalogu'nun da kurucu üyesidir. 34 üyeli bu kapsayıcı örgütte ön plana çıkan iki

boyut hükümetler arası diyalog ve projelerdir. Proje boyutunda amaç, üye ülkelerin gönüllülük esasına dayalı çıkarları doğrultusunda Asya ülkelerine avantaj sağlayacak projeler üretmeleridir. Bu yapı ŞİÖ veya ASEAN'dan farklı olarak her Asya ülkesini oluşturduğu informal sürece dâhil ederek bir Asya topluluğu yaratmayı hedeflemiştir. Asya İşbirliği Diyalogu'nun resmi internet sitesindeki bilgi notunda:

- Asya ülkeleri arasında her türlü işbirliği alanında bağımlılıkların artırılması böylelikle Asya halklarının refahının artırılması,
- Küresel pazarlarda Asya ekonomilerinin gücünün artırılması,
- Mevcut bölgesel yapılar arası işbirliklerinin artırılması,
- Nihayetinde Asya kıtasını bir Asya Topluluğu haline getirerek dünyanın geri kalanı ile daha eşit bir seviyeye çıkarılması gibi hedefler sıralanmıştır (Asya İşbirliği Diyalogu Resmi İnternet Sitesi).

Çin'in Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı'na Yaklaşımı

1992 yılında Asya'da bir işbirliği ve güvenlik sürecinin başlatılması yönündeki ilk adımlar Kazakistan'ın girişimiyle gerçekleşmiştir. Ertesi yıl bu süreç Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (*Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia, CICA*) henüz tam manasıyla kurumsal bir yapıya kavuşmamış, kararların oy birliği ile alındığı hükümetlerarası bir işbirliği mekanizmasıdır. Batı kaynaklı pek çok uluslararası kuruluşun Asya bölgesi için önerilen benzer oluşumlara model oluşturduğu iddia edilebilir. Zira CICA'nın da Avrupa bölgesindeki bir benzeri olan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) kurumsal yapısı örnek alınarak modellendiği görülmektedir. Çin dâhil 27 üye ile Asya bölgesinin bir diğer geniş katılımlı işbirliği yapısı olan CICA, bu bölgenin coğrafi olarak neredeyse %90'ını kapsamaktadır. Ancak bu geniş katılımın bir dezavantajı olarak üyeler arasındaki ekonomik gelişmişlik ve siyasi sistem farklılıkları ile örgüte duydukları ilgi düzeyindeki farklılıkları not etmek gerekir. Örneğin, İsrail ve Filistin ile Pakistan ve Hindistan gibi aralarında ciddi sınır ihtilafları bulunan ülkeler bu yapıya üyedir. Bu bakımdan CICA bünyesinde yapılacak işbirlikleri ve alınacak kararlar sınırlı düzeyde kalmaktadır. Üyeler

arasında güven artırılması temel hedefi ile yola çıkan CICA, günümüzde güven önlemlerinin ekonomik, çevre, insani, terörle mücadele ve tehditler gibi çeşitli boyutlarında faaliyet göstermektedir. Güven artırıcı önlemlerin askeri ve siyasi boyutları ise üyelerin bu konudaki farklılıkları sebebiyle geri planda bırakılmıştır. Örneğin Çin, Hindistan ve Rusya'ya göre, Keşmir'i Hindistan'dan ayırma amacı taşıyan Jaish-e-Mohammed adındaki grup İslami Cihatçı bir terör örgütüdür. Ancak Pakistan böyle bir tanımlamayı reddedip örgüte karşı aksiyon almak istememektedir. Yine, makalede daha önce bahsi geçen Çin'in Uygur Özerk bölgesindeki terörle ve aşırılıkla mücadele kapsamındaki uygulamaları diğer Orta Asya ülkelerince Müslümanlara yönelik zulüm olarak değerlendirilmekte ve eleştirilmektedir. Bu bakımdan, Jin ve Dehang'a göre (2019: 76), Orta Asya ülkelerinin bazı Müslüman grupların statüsüne farklı yaklaşımları, Çin'in komşularıyla terörle mücadele işbirliğini sağlamada önemli bir engel teşkil etmektedir.

Çin'in lideri Xi Jinping, 2014'te Çin'in ev sahipliği yaptığı CICA zirvesinde 'Asyalılar-için-Asya' adıyla yeni kalıcı bir güvenlik kavramı ile bölge dışından müdahaleleri sınırlandıracak ve Asyalıların kendi işbirliklerini kendilerinin kurguladıkları yeni bir bölgesel güvenlik işbirliği mimarisi önerilerinde bulunmuştur (Jakobson, 2016; Burgman Jr, 2016). Bu öneriler Çin'in bölgesel gelişim stratejisiyle de uyumludur. Bölgesel güvenliğin temini, Çin'in Kuşak-Yol projesini hayata geçirebilmesi açısından da elzem görünmektedir.

Çin'in Kuşak-Yol Projesi

2013 yılında Çin tarafından ilan edilen Kuşak-Yol, günümüzde Çin'in bölgesel ve küresel politikalarının merkezine yerleşmiş en önemli girişimlerden biridir. Bu proje gerçekleştiği takdirde Çin ve Asya bölgesinin gelişimine önemli katkısı olması öngörülmektedir ve projenin dünya dengelerini değiştirebilecek nitelikte sonuçları olabilecektir. Projeye Yeni İpek yolu denmesindeki kasıt esasen tarihi İpek Yolu'nun geçtiği bir coğrafyada planlanması ve ulaşım, enerji ve telekomünikasyon ağları ile altyapı bağlantıları kurarak Çin'in yeniden dünya pazarlarına kolay erişimini sağlayacak olmasıdır. Projeye şu ana kadar 70'ten fazla ülke dâhil olmuştur (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Resmi İnternet Sitesi). Bu sayede bir yandan ticari ilişkilerin gelişmesi, bir yandan da halklar

arasındaki sınırların kalkması öngörülmektedir. Çin'in ticaretin kolaylaşması hedefine hizmet edecek olan kara ve demiryolu ağlarının Çin'den başlayarak Rusya ve İran üzerinden Avrupa'ya açılması planlanmış, ayrıca Çin'in kendi az gelişmiş bölgelerinin de bu yeni hatlar ile dünya ile bağlantısının kurulması ve gelişimlerinin sağlanması öngörülmüştür. Deniz yolu olarak ise yine Çin'den ve Güneydoğu Asya'dan başlayarak Güney Asya'da Pakistan, Bangladeş, Umman Denizi ve Bengal Körfezi ile Afrika'nın da dâhil olduğu bir hatta liman bağlantıları düşünülmektedir. Dolayısıyla bu projenin Çin tarafından bakıldığında hem bölgesel, hem de küresel amaçları söz konusudur. Çin'in merkezde yer alacağı, Çin'in çıkarlarıyla uyumlu, Çin'in değerlerini yansıtan kapsamlı bir networkün oluşması hedeflenmektedir. Ayrıca, Karaca'ya göre "ABD ve AB'nin demokrasi, insan hakları ve refah seviyesi yönünden cazibe merkezi olmasına benzer bir çekiciliğin, Çin için ancak uzun vadede ortaya çıkabileceği unutulmamalıdır. Dolayısıyla Kuşak Yol Projesi, fazlasıyla Çin'in kendi ekonomik ve kültürel alanını genişletme anlamı taşımaktadır" (Karaca, 2019: 8). Özellikle uzun vadede kültürel hedefin gerçekleşmesi de projeye iştirak eden ülkelerin Çin'in değerlerine ve kültürel etkisine verdikleri tepkiye bağlı olacaktır. Örneğin, projedeki toplam ülke sayısı 70'e yaklaşmıştır ancak 2017'de Çin'de gerçekleşen zirve toplantısına çoğu Asya Bölgesinden ve ekonomik olarak Çin'e bağımlı 20 kadar ülke toplantıya katılım sağlamıştır (Akçay, 2017: 79). Bu durum iştirak eden ülkelerin projede yer alma gerekçeleri ile ilgili bir fikir verecektir.

Çin, Kuşak-Yol girişimini önemli bölgesel toplantılarda tanıtmakta ve çevre ülkelerle yaptığı ikili toplantılarda da projeye katılımları artırmaktadır (Ye, 2015: 210). Yukarıda değinilen AIIB bu projenin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Kuşak-Yol projesinin az gelişmiş bölgelere odaklanması ile projeye yönelik ilgi daha da artmış ve iştirak eden ülkelere ve bölgelere cazip fırsatlar sağlanmıştır. Proje hattındaki ülkeler kendi az gelişmiş bölgelerinin canlandırılması için Kuşak-Yol'u bir fırsat olarak görmektedir. Örneğin Türkiye de, bu denli büyük bir proje kapsamındaki gelişmeleri yakından takip etmektedir. Ayrıca, bu projeyi kendi ulaştırma ağları altyapısını geliştirmek için bir fırsat olarak görmektedir. Türkiye, Marmaray, Boğazlar'daki köprü projeleri, Avrasya tüneli ve üçüncü havaalanı gibi ulaştırma ağlarıyla projeye

katkı sunabilecektir. Bir yandan da Edirne-Kars Hızlı Demiryolu'nun Çin ile ortak inşası proje kapsamında gerçekleştirilen önemli ağlar arasındadır. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu da orta koridor olarak değerlendirilen hatta hayata geçirilmesi planlanan Kuşak-Yol gündemindeki projeler arasındadır. Gerçekleştiği takdirde Türkiye'nin Asya ve Avrupa arasındaki stratejik konumunu ön plana çıkaracak bu projeler Türkiye tarafından desteklenmektedir. Benzer bir şekilde Avrupa ülkeleri de projeye ilgilenmektedir. Örneğin, İngiltere Kuzey İngiltere'nin gelişimi için Kuşak-Yol'a ilgiyle yaklaşmıştır (Callahan, 2016b: 3). Bir yandan da Kuşak-Yol projesinin hayata geçmesiyle, zaten Çin lehine olan ticari ilişkiler daha da dengesiz hale gelebilecektir. Örneğin Türkiye özelinde, Çin'le ticari ilişkilerde ithalat ve ihracat arasında 10 kat kadar fark bulunması Türkiye açısından Kuşak-Yol'a temkinli yaklaşılmasını gerektirmektedir. Çin'in globalizasyonu ve liberalleşmeyi savunurken ve uluslararası sisteme adapte olurken, kendi iç pazarını yabancı yatırımcılara açmaması Avrupa ülkelerince de eleştirilmektedir (Akçay, 2017: 87).

Kuşak-Yol Projesi, Çin'in bu projeye dâhil olan ülkelerle siyasi yakınlaşmasına hizmet edecek ve ekonomik anlamda Çin'in ticarete deniz taşımacılığına olan bağımlılığına son verecek, yeni pazarlara erişim kolaylığı getirecek ve enerji arzı güvenliğine katkı sunabilecektir (Akçay, 2017: 80). Tüm bu açılardan düşünüldüğünde, projenin Çin'in özellikle ticari yayılmasına katkısının büyük olacağı görülmektedir. Özellikle, Çin'in küresel ölçüdeki etkisi açısından düşünüldüğünde ve diğer bölgesel nitelikli bütünleşme yapıları ile birlikte değerlendirildiğinde Kuşak-Yol Projesi Çin'in alternatif bir küresel sistem önerisinin en önemli tezahürlerinden biri kabul edilebilir.

Sonuç

Çin'in küresel sisteme uyum sağlayışı ve Batı'nın küresel kurumlarıyla ilişkilerini geliştirmesi Soğuk Savaş'ın hemen bitiminde başlamış ve 2000'ler boyunca devam etmiştir. Çin, günümüzde uluslararası küresel sistemi eleştirmekle birlikte onun nimetlerinden faydalanabilen ve bu sisteme alternatif stratejiler ortaya koyabilen küresel bir aktördür. Bu alternatif strateji arayışlarının başında Çin'in çok da yeni olmayan ve 2000'lerden itibaren şekillenmeye başlayan bölgesel stratejisi gelmektedir. Çin, bu makalede tartışıldığı üzere, Asya Pasifik Bölgesinde 1990'ların

ortalarından itibaren oluşmaya başlamış pek çok bölgesel yapının içinde yer almış veya üyesi olmadığı bölgesel kuruluşlarla ilişkilerini artan oranda geliştirebilmiştir.

Çin'in Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle yaşanan sistemik dönüşüme tepkilerinden bir tanesi yakın çevresindeki dış politika aktivizmini artırmak şeklinde olmuştur. Ancak Çin'in bölgesinde kurulan uluslararası örgütlere aynı oranda nüfuz edebildiğini söylemek mümkün değildir. Örneğin, Çin ve Rusya öncülüğünde kurulan ŞİÖ, Çin'in Asya'nın ötesinde daha geniş bir coğrafyada bu örgüte ilgi duyan örneğin Türkiye, İran ve Belarus gibi ülkelere de etki edebilmesinin bir aracı haline gelmiştir. Ancak, böyle bir etkinin boyutları tartışmalıdır. Zira bu ülkelerin bazılarının başka bölgesel yapılara olan yakınlığı ve ilişkileri düşünüldüğünde Çin'in etki alanına girmeleri çok da kolay olmayacaktır.

Çin üyesi olmadığı Güneydoğu Asya bölgesindeki ülkelerin bir birliği olan ASEAN'la çeşitli yapısal ilişkiler geliştirebilmiş ve bu yapılarda aktif olarak yer almaya başlamıştır. Buna APT ve ASEAN Bölgesel Forumu örnek olarak verilebilir. Çin'in bu yapılar vasıtasıyla bölgeyle ticari ilişkileri son derece hızlı bir biçimde gelişmiş ve Çin'in ticareti ASEAN bölgesine yönelmiştir. Çin'in bu alt bölgeye yönelik hedeflerinin ticari ilişkilerle sınırlı kalmadığını da vurgulamak gerekir. Zira Çin'in bu yapılarda çokça dillendirdiği 'kültürel birlik' vurgusu kendi bölgesinde Çin'i merkeze oturtarak kurmayı düşündüğü yeni düzende yaratmak istediği etkinin çok boyutluluğunu göstermektedir. Ancak, yine de kültürel etkinin söylem düzeyinde ve ticari etkiye nazaran zayıf kaldığı söylenebilir. Ayrıca, Çin'in bölgede terörizme ve ayrılıkçı hareketlere yönelik tutumu ve çeşitli sınır anlaşmazlıkları ile bölgede süren gerginlikler sebebiyle kısa vadede bölgesel ticari münasebetlerin artmasının ötesinde bir bölgesel bütünleşme sağlanmasının mümkün olmadığı bilinen bir gerçektir.

Esasen Çin'in mevcut bölgesel işbirliği yapılarına yaklaşımları, AIIB'nin kurulması, Kuşak-Yol'un tamamının ortak bir hedefe - Çin'in küresel stratejisine- hizmet eder şekilde tasarlandığı anlaşılmaktadır. Asya'daki pek çok bölgesel işbirliği forumlarının ise -Asya İşbirliği Diyaloğu veya APT gibi- Çin'in küresel ve bölgesel stratejilerine katkı sunabilmeleri için üyeler arası bütünleşme açısından ciddi mesafe katetmeleri gerekmektedir.

Son dönemde, Çin'in önce küresel bir stratejiden bölgesel bir stratejiye kaydığı, nihayetinde Kuşak-Yol'da izlenen stratejiden anlaşıldığı üzere bu iki stratejinin etkili bir birleşiminin Çin tarafından ortaya konmaya çalışıldığı söylenebilir. Çin, Xi Jinping'in iktidarında çeşitli bölgesel yapıların zirve toplantılarında bölgesel stratejisini vurgulamıştır. AIIB tarafından sağlanan desteklerde Asya Pasifikteki ülkelere öncelik verilmiş ve Kuşak-Yol ile de Çin'in ve Asya Pasifik'in az gelişmiş bölgelerinin kalkınması hedeflenmiştir. Çin, kontrolündeki bu yeni yapılar sayesinde bölge ülkelerinin kendisini tehdit olarak algılamasını azaltmayı hedeflemektedir. Bir yandan da Batı merkezli küresel sistemin adaletsizliklerine cevap verebilecektir.

Kaynakça

AKÇAY, Nurettin (2017), "Turkey-China Relations within the Concept of the New Silk Road Project", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3.

CALLAHAN, William A. (2016a), "China's "Asia Dream" The Belt Road Initiative and the New Regional Order", *Asian Journal of Comparative Politics*, Cilt 1, Sayı 3.

GLOSNY, Michael A. (2006), "Heading Toward a Win-Win Future? Recent Developments in China's Policy Toward Southeast Asia", *Asian Security*, Cilt 2, Sayı 1.

GOH, Evelyn (2018), "ASEAN-led Multilateralism and Regional Order: The Great Power Bargain Deficit", içinde: *International Relations and Asia's Southern Tier*, (ed.) Rozman, Gilbert ve Liow, Joseph, Singapore: Springer.

GÖKTEN, Kerem (2011), "Çin'in Barışçıl Yükselişine Muhafazakâr-Realist 'Çözümler'", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 21.

HA, Hoang T. (2019), "Understanding China's Proposal for an ASEAN-China Community of Common Destiny and ASEAN's Ambivalent Response", *Contemporary Southeast Asia*, Cilt 41, Sayı 2.

HASGÜLER, Mehmet ve ULUDAĞ, Mehmet B. (2007), *Devletlerarası ve Hükümetlerdışı Uluslararası Örgütler*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

HUANG, Meibo (2019), "Introduction: South-South Cooperation and Chinese Foreign Aid", içinde: *South-South Cooperation and Chinese Foreign Aid*, (ed.) HUANG, Meibo, XU Xiuli ve MAO Xiaojing, Singapore: Palgrave Macmillan.

JAKOBSON, Linda (2016), "Reflections From China on Xi Jinping's 'Asia for Asians'", *Asian Politics & Policy*, Cilt 8, Sayı 1.

KAYA, Rüştü (2019), "Orta Asya 'Bölgesel Güvenlik Kompleksi' ve Şangay İşbirliği Örgütü", *International Journal of Political Science and Urban Studies*, Cilt 7, Özel Sayı.

LINA, Wang ve KUN, Zhai (2016), "China's Policy Shifts on Southeast Asia: To Build a 'Community of Common Destiny'", *China Quarterly of International Strategic Studies*, Cilt 2, Sayı 1.

MYERS, Margaret ve WISE, Carol (2016), *The Political Economy of China-Latin America Relations in the New Millennium: Brave New World*, Taylor & Francis.

SHAMBAUGH, David L. (2013), *China Goes Global: The Partial Power* (Cilt 409), Oxford: Oxford University Press.

SUMMERS, Tim (2016a), "China's 'New Silk Roads': Sub-National Regions and Networks of Global Political Economy", *Third World Quarterly*, Cilt 37, Sayı 9.

TUNÇARSLAN, Nilay (2019), "Fikirselsel ve Normatif Bölgeselleşme: ASEAN Örneği", *International Journal of Political Science and Urban Studies*, Cilt 7, Özel Sayı.

YE, Min (2015), "China and Competing Cooperation in Asia-Pacific: TPP, RCEP, and The New Silk Road", *Asian Security*, Cilt 11, Sayı 3.

ZEYREK, Can (2010), "Orta Asya'da Etkin Bölgesel Bütünleşme Çabaları: Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)", *Ege Academic Review*, Cilt 10, Sayı 3.

ZHANG, Denghua ve SHIVAKUMAR, Hemant (2017), "Dragon versus Elephant: A Comparative Study of Chinese and Indian Aid in the Pacific", *Asia & the Pacific Policy Studies*, Cilt 4, Sayı 2.

Elektronik Kaynaklar

AIIB Resmi İnternet Sitesi, "Who We Are?", <https://www.aiib.org/en/about-aiib/index.html>, Erişim: 22 Ocak 2020.

AIIB Resmi İnternet Sitesi, Bankanın Üyeleri ve Muhtemel Üyeleri, <https://www.aiib.org/en/about-aiib/governance/members-of-bank/index.html>, Erişim: 22 Ocak 2020.

Anadolu Ajansı (2019), "Uygur Türklerinin Durumu 2019'da Dünya Gündemine Oturdu", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/uygur-turklerinin-durumu-2019da-dunya-gundemine-oturdu/1684242>, Erişim: 18 Mayıs 2020.

ASEAN Resmi İnternet Sitesi (2019), "Overview of ASEAN Plus Three Cooperation", <https://asean.org/storage/2016/01/Overview-of-APT-Cooperation-Jul-2019-For-Web-Rev.pdf>, Erişim: 29 Ocak 2020.

Asya İşbirliği Diyaloğu Resmi İnternet Sitesi, <http://www.acd-dialogue.org/about-acd.html>, Erişim: 23 Ocak 2020.

Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Resmi İnternet Sitesi, <https://www.ebrd.com/what-we-do/belt-and-road/overview.html>,

Erişim: 22 Ocak 2020.

BURGMAN JR., Paul R. (2016), "Xi Jinping's Asian Security Dream", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2016/07/xi-jinpings-asian-security-dream/>, Erişim: 22 Ocak 2020.

CALLAHAN, William A. (2016b), "China's Belt and Road Initiative and the New Eurasian Order", *Norwegian Institute of International Affairs, Policy Brief*, 22, https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/NUPI_China%e2%80%99s%20Belt%20and%20Road%20Initiative%20and%20the%20new%20eurasian%20order.pdf,

Erişim: 29 Ocak 2020.

CHENG, Cheng (2019), "The Logic Behind China's Foreign Aid Agency", *Carnegie Endowment for International Peace*, <https://carnegieendowment.org/2019/05/21/logic-behind-china-s-foreign-aid-agency-pub-79154>, Erişim: 24 Ocak 2020.

ChinaDaily (2019), "China-ASEAN Trade Continues to Boom Amid Global Growth Slowdown, Uncertainties", <https://www.chinadaily.com.cn/a/201907/23/WS5d367792a310d8305640082a.html>, Erişim: 24 Ocak 2020.

Çin Haber, "ASEAN, ABD'yi Geçerek Çin'in En Büyük 2. Ticaret Ortağı Oldu", <https://cinhaber.net/guncel/asean-abdyi-gecerek-cinin-en-buyuk-2-ticaret-ortagi-oldu-h4866.html>, Erişim: 24 Ocak 2020.

Çin Serbest Ticaret Alanı Ağı Basın Bildirisi (2015), "Xinhua News Agency Gao Hucheng Is Interviewed by the Xinhua News Agency on the Successful Signing of the China-ASEAN FTA Upgrading Protocol", http://fta.mofcom.gov.cn/enarticle/chinadmen/endmnews/201512/29597_1.html, Erişim: 24 Ocak 2020.

Çin Serbest Ticaret Alanı Ağı Basın Bildirisi (2019), "The 27th Round of the Negotiation of the Regional Comprehensive Economic Partnership Agreement Prepares for the Beijing Ministerial Conference", http://fta.mofcom.gov.cn/enarticle/rcepen/enrcepenews/201908/41183_1.html, Erişim: 24 Ocak 2020.

DEMİR, Emre (2017), "Çin Rüyası: 2049'da Müreffeh Çin ve Mavi Gökyüzü", Blog Yazısı. <https://www.tedu.edu.tr/tr/personel/emre-demir/blog/cin-ruyasi-2049da-mureffeh-cin-ve-mavi-gokyuzu>, Erişim: 24 Ocak 2020.

KARACA, Ragıp Kutay (2019), "Çin, Kuşak-Yol ve Türkiye", *Diplomasi Araştırmaları Derneği Raporları* 1, <https://www.diplomasiarastirmalari.org.tr/wp->

<content/uploads/2019/07/1-2019-DARD-RAPOR.pdf>, Erişim: 19 Mayıs 2020.

OECD (2019), "Economic Outlook for Southeast Asia, China and India 2019", https://www.oecd.org/development/asia-pacific/01_SAE02019_Overview_WEB.pdf, Erişim: 24 Ocak 2020.

SHENG, Lie J. (2018), "Chinese Foreign Aid in East Asia During the Trump Era", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2018/02/chinese-foreign-aid-in-east-asia-during-the-trump-era/>, Erişim: 24 Ocak 2020.

SUMMERS, Tim (2016b), "Thinking Inside The Box: China And Global/Regional Governance", *Rising Powers Quarterly*, Cilt 1, Sayı 1, 23-31, <http://risingpowersproject.com/quarterly/thinking-inside-the-box-china-and-global-regional-governance/>, Erişim: 24 Ocak 2020.

ŞAHİN, Vuslat N. (2019), "Amerikasız Trans Pasifik Ticaret Anlaşması: Doğu Asya'da Hareket Alanı Artan Japonya", *Avrasya İncelemeleri Merkezi Resmi İnternet Sitesi*, <https://avim.org.tr/tr/Yorum/amerikasiz-trans-pasifik-ticaret-anlasmasi-dogu-asya-da-hareket-alani-artan-japonya>, Erişim: 29 Ocak 2020.

ŞİÖ Basın Bildirisi (2020), "Develop IT, E-Commerce Among SCO Member Countries: SCO Secretary General Vladimir Norov", <http://eng.sectsco.org/news/20200115/623055.html>, Erişim: 29 Ocak 2020.

ŞİÖ Resmi İnternet Sitesi, http://eng.sectsco.org/about_sco/, Erişim: 24 Ocak 2020.

ŞİÖ Devlet Başkanları Ortak Bildirisi, "Joint Communique of the Heads of State of the Shanghai Cooperation Organization on Simplifying Trade Procedures", <http://eng.sectsco.org/documents/>, Erişim: 20 Ekim 2019.

Kuşak Yol Projesi Bağlamında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Küresel Hegemonya Girişimi

Berkan KARAMURTLU*

ÖZ: 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ekonomik açıdan istikrarlı bir biçimde gelişim kaydeden Çin Halk Cumhuriyeti, 21.Yüzyılın önemli aktörlerinden birisi olmuştur. Deng Xiaoping'in başlatmış olduğu "Reform ve Açılma" hareketlerinin yanı sıra Çin'in geçmişten günümüze uzanan sosyo-kültürel yapısında belirleyici olan Konfüçyüsçü değerler ekseninde Batılı sistemleri "Çin Tarzı'na" dönüştürmeyi başarabilen Çin, 1992 yılında "Çin Tarzı Sosyalist Piyasa Ekonomisi" anlayışını benimsemiş, 2001 DTÖ üyeliği sonrası küresel ticaret hacmini arttırmış ve 2010 yılında dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olmuştur. Xi Jinping'in, 15 Kasım 2012'de ÇKP Genel Sekreterliği ve 14 Mart 2013 tarihinde Çin Devlet Başkanlığı koltuğuna oturmasıyla birlikte Çin dış politikasında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Nitekim, Deng Xiaoping döneminden itibaren gücünü sakla zamanını bekle (Dao guang yang hui) mottosunu Çin dış politikasının merkezine koyan Çin Halk Cumhuriyeti, Mao sonrası göreve gelen en güçlü ve milliyetçi bir lider olan Xi Jinping ile bu mottodan sıyrılıp başarı için çabala (Fen fa you wei) mottosunu benimsemeye başlamıştır. "Çin Rüyası" söylemi altında ÇKP'nin kuruluşunun yüzüncü yıl dönümü olan 2021'de "orta halli refah toplum" ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun yüzüncü yıl dönümünde "modern, demokratik müreffeh ve çağdaş bir sosyalist devlet" oluşturmak isteyen Pekin yönetimi bu girişimlerin hızlandırılması adına 2013 yılında "Bir Kuşak Bir Yol Projesi'ni" uygulamaya koymuştur. Projenin hedeflerinden ve planlanan bitiş tarihinin 2049 olarak belirlenmesinden dolayı işbu proje ÇHC'nin küresel hegemon güç olmayı hedeflediği yorumlarını beraberinde getirmiştir. Bu çalışma, Xi Jinping iktidarı ile birlikte Çin dış politikasında yaşanan değişimin nedenlerinin ve geçmişte asla küresel hegemonya amacı gütmeyeceğini açıklayan Çin Halk Cumhuriyeti'nin zaman içerisinde neden bu fikirden sıyrıldığı sorularına "Bir Kuşak Bir Yol" projesi bağlamında cevap getirmeyi amaçlamaktadır.

* Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Lisans Öğrencisi,

E-posta: berkankaramurtlu79@gmail.com

Bu çalışmanın hazırlanmasına ilham kaynağı olan ve araştırmalarım esnasında, yazım sürecinde desteğini her daim hissettiren Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Abdürreşit Celil Karluk hocama teşekkürü borç bilirim.

Gönderim Tarihi: 13 Nisan 2020, Kabul Tarihi: 28 Mayıs 2020

Anahtar Kelimeler: Bir Kuşak Bir Yol, Xi Jinping, Küresel Hegemonya, Reform ve Açılma, Çin Dış Politikası

Global Hegemony Initiative of China as Reflected in the Belt and Road Project

Abstract: Against the backdrop of various opening and reforming movements initiated during the era of Deng Xiaoping, the People's Republic of China (PRC) became largely successful in adjusting Western systems into the context of China in line with Confucian values. Then, "Chinese Style Socialist Market Economy" was adopted in 1992, helping China increase its share of world trade as also manifested in China's membership to World Trade Organization (WTO) in 2001, ultimately making China the world's second largest economy in 2010. Further changes also happened under Xi Jinping's secretariat of the Chinese Communist Party (November 15, 2012) and his leadership as president (March 14, 2013). Utilizing a tactic of appearing as low profile and biding time since the Deng Xiaoping era, China changed this motto with Xi Jinping the most powerful and nationalist leader who came after Mao and adopted the motto "Strive for Achievement" (*fen fa you wei*). The Beijing administration then implemented the "One Belt One Road" Project in 2013 in efforts to carve out of such circumstances a mid-prosperity society, and a modern, democratic, and prosperous socialist state which will be the centennial accomplishment of the Chinese Communist Party as a project scheduled from 2021 to 2049. This article aims to examine in the context of One Belt One Road Project the reasons for why the People's Republic of China, claiming it revised its foreign policy under Xi Jinping, has not yet divorced from its global and local aspirations.

Keyword: Belt & Road Project, Xi Jinping, Global Hegemony, Reform & Open, Chinese Foreign Policy

Giriş

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), 1 Ekim 1949 yılında Mao Zedong önderliğinde gerçekleştirilen kıvılc devrim sonucunda kurulan bir Doğu Asya ülkesidir. Temmuz 1921'de Li Dazhao, Mao Zedong, Zhou Enlai, Chen Duxiu gibi isimlerin önderliğinde Çin'in Şanghay kentinde Çin Komünist Partisi (ÇKP) kurulmuş ve Marksist-Leninist öğretiler ülke genelinde yaygınlaşmaya başlamıştır. ÇKP, kuruluşundan itibaren özellikle, Stalin dönemindeki Sovyetler

Birliği ile yakın ilişkiler kurmasından ve Stalin'in gerek ekonomik gerekse siyasi olarak ÇKP'ye destek vermesinden dolayı ÇHC kuruluşunun ilk yıllarında Sovyet tarzı sosyalizm anlayışına benzer bir yönetim anlayışı benimsemiştir. Bu doğrultuda ÇHC, Soğuk savaşta batı kapitalizmine karşı mücadele veren Doğu Bloğunda yer almıştır.

1953'te Stalin'in ölümünden sonra Kruschev'in SBKP Genel Sekreterlik koltuğuna oturmasıyla birlikte SSCB'de Stalin döneminin sorgulandığı, izlerinin silmeye dönük (*destalinizasyon*) hareketlerin başlatılması ve ÇHC'de barış içinde bir arada yaşama politikasının benimsenmesi sonucunda bu iki sosyalist ülke, Marksist-Leninist ideolojiye dair bir tartışma içine girilmesiyle her iki ülke diplomatik ayrılık yaşamıştır. Yaşanan bu ideolojik ayrılık ve 1953'te Mao'nun "*Kapitalizmin sosyalizme dönüşmesi, devlet kapitalizmi yoluyla gerçekleştirilecektir*" cümlesini dile getirmesi üzerine ÇHC, Batı'nın kapitalist sistemine bir alternatif yaratmak ve küresel sistem içerisinde SSCB'ye nazaran daha aktif bir konum elde edebilmek için kapitalist ve sosyalist ideolojiyi kendi değerleri doğrultusunda dönüştürerek günümüzde Pekin yönetimi tarafından sıklıkla ifade edilen "*Çin'e Özgü Sosyalizm*" anlayışının temellerini oluşturmaya başlamıştır. Lakin "*Çin Tarzı Sosyalist Piyasa Ekonomisi*" anlayışı ise resmi olarak 1992 yılında benimsenmeye başlanmıştır. Çin'deki bu ideolojik farklılaşmanın bir diğer sebebi ise Yaka'nın (2015: 57)da belirttiği üzere "*Her toplumun gerçekleştirdiği devrimin kendine özgü nitelikler taşır*" gerçeğinden kaynaklandığı söylenebilir. ÇHC'nin dış politikasının kökenleri ise Çin'in dünyayı nasıl algıladığı, tarihsel miras, milliyetçilik, Marksizm, Leninizm, Maoizm ve kısmen de olsa Konfüçyanizm'den gibi argümanlardan etkilenmektedir (Ermağan, 2014: 21).

Mao dönemi ÇHC, her ne kadar içe yönelik ve dışarıya kapalı bir tutum sergilemiş olsa da *Yibiandao* (*bir tarafa yaslanma*), *liangge quantou daren* (*her iki tarafla da savaşmak*) ve *üç dünya teorisi* gibi doktrinler ışığında dış politika anlayışını şekillendirmiştir (Yıldırım, 2017:16) 1950'lerde bir tarafa yaslanma politikası izleyen Mao'nun, Sovyetler Birliği ile bozulan ilişkilerden sonra 1960'lardan itibaren her iki tarafla savaşma stratejisini benimsemesinde dönemin konjonktürünün Mao'nun dış politikadaki anlayışının yapısal dönüşümünde etkili olduğu söylenilebilir. 1976 yılında Mao'nun

ölümü sonrası, 1978'de *de facto* lider olarak Deng Xiaoping'in Çin Devlet başkanlığı koltuğuna oturmasıyla birlikte Çin dış politikasının genel hatları değişmeye başlamıştır. Geçmişinde Fransa deneyimi de bulunan Deng Xiaoping, Aralık 1978'de *Gaige kaifang* (Reform ve Açılma) hareketlerini başlatarak Çin'in ekonomik modernizasyonunu sağlamak ve Çin'i dış dünyaya entegre edebilmek için ilk adımları atmıştır (Celil 2001: 267)

Deng, dış politikada ise bağımsız ve barışçıl kalkınma stratejisini benimsemiş, "*Gücünü Sakla Zamanını Bekle*" mottosu ile hareket etmiş ve daha da önemlisi henüz Çin devlet başkanı olmadığı 1974 yılında BM Genel Kurulu'nda yapmış olduğu bir konuşmasında "*Çin'in küresel hegemonya amacı gütmeyeceğini ve asla gütmeyeceğini*" belirtmesi kendi döneminde ÇHC'nin düşük profilli sakin bir dış politika anlayışı benimseyeceği imajını çizmiştir. Deng Xiaoping sonrası başkanlık koltuğuna oturan Jiang Zemin'de Deng döneminde ortaya atılan düşük profilli dış politika anlayışını devam ettirmiş fakat ondan biraz farklılaşarak daha çok ÇHC'nin bölgesel sorunlarını çözmeye dayalı ve militarist bir yönetim anlayışı benimsemiştir. Jiang Zemin'in, Çin siyasi hayatına önemli katkılarında biriside "*Üçü Temsil Düşüncesi*" olmuştur. Jiang Zemin'in, görev süresinin sona ermesinden sonra ÇKP Genel Sekreterliği ve Çin Devlet Başkanlığı koltuğuna oturan Hu Jintao'da Jiang Zemin'i müteakip Deng döneminde ortaya atılan düşük profilli dış politika anlayışı stratejisini devam ettirmiş ve küresel hegemon güç olan ABD ve Trans-Atlantik ittifakının önemli ülkeleri ile karşı karşıya gelmemek için Deng'in 1974'te ifade ettiği gibi Çin'in küresel hegemonya amacı gütmeyeceğini dile getirmiştir (Pekcan 2019: 2875). Hu Jintao ayrıca kendi döneminde Çin dış politikasını barışçıl yükselme, barışçıl gelişme, uyumlu toplum ve uyumlu dünya olmak üzere dört temel argüman üzerinden kurgulamıştır. Hu Jintao'dan sonra literatüre Mao'dan bu yana en güçlü ve milliyetçi lider olan Xi Jinping Çin devlet başkanlığı ve ÇKP Genel Sekreterliği koltuğuna oturmuş, seleflerinin aksine Deng Xiaoping döneminde ortaya atılan düşük profil stratejisini devam ettirmek yerine tamamen farklı bir dış politikası benimsemeye başlamış ve "*Kuşak-Yol*" stratejisini oluşturarak "*Çin Rüyası*" söylemi altında 2021 ve 2049 hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için hızlı adımlar atmaya başlamıştır. Bu çalışmada, Xi Jinping iktidarı ile birlikte büyük değişime uğrayan Çin dış politikasındaki değişimin nedenleri ve 2013 yılında ortaya

atılmış olan 21. Yüzyılın en büyük devlet projelerinden birisi olan “Bir Kuşak Bir Yol” projesi bağlamında Çin Halk Cumhuriyeti'nin küresel hegemonya girişimi betimsel analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilecektir.

Xi Jinping Öncesi Çin Dış Politikası

Xi öncesi Çin dış politikası, genel itibariyle Deng Xiaoping döneminde uygulanmaya başlanan düşük profil izleme stratejisi doğrultusunda seyir etmiştir. Nitekim Deng, “*Reform ve Açılma*” stratejisini başlatmadan önce Mao dönemi ÇHC içeriye dönük ve dış dünyaya kapalı bir tutum sergilemiştir. Bu nedenle, Çin dış politikasının daha çok “*Reform ve Açılma*”ya paralel olarak Çin'in dış dünyaya entegre olma sürecinde bir ivme kazandığı söylenilebilir. Deng Xiaoping ile birlikte kabuk değiştirmeye başlayan ve ilerleyen süreçte bu değişimi takip eden Çin dış politikasının iyi analiz edilebilmesi için Mao dönemi Çin'in dış dünyaya karşı bakış açısını ve dış politika ilkelerinin iyi anlaşılması gerekmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1 Ekim 1949 yılında resmen ilan edilmesinden hemen sonra toplanan “Çin Halk Siyasi Danışma Konferansı Ortak Programı” geçici bir anayasa olarak kabul edilmiş ve işbu konferansta Çin dış politikasının temel ilkeleri üzere şu dört ilke üzerinden şekillenmiştir (Ekrem 2003:2): Bağımsızlık, Özgürlük, Vatanın ve Ülke egemenliğinin korunması, Kalıcı uluslararası barış ve bütün ülkelerin halkları arasında dostane işbirliğin desteklenmesi ile saldırganlık ve savaş siyasetine karşı çıkma.

ÇHC Kuruluşundan sonra her ne kadar bu ilkeler Çin dış politikasının temelini oturtulsa da Soğuk savaş dönemi içerisinde sürekli değişen konjonktürün ve Mao'nun pragmatizminden dolayı Çin dış politikası sürekli değişim göstermiştir. İdeolojik yakınlık ve Soğuk savaş dönemi içerisindeki kutuplaşmalardan dolayı Çin, Soğuk Savaş'ın yumuşama (detant) dönemi olarak bilinen 1962-1980 arası döneme kadar sosyalist blok içerisindeki ülkeler ile yakın ilişkiler kurmuştur. Soğuk Savaş'ın önemli sıcak çatışmalarından biri olan 1950-1953 Kore Savaşı sonrası düzenlenen Bandung Konferansı ve Bağlantısızlar Hareketi'nin oluşmaya başladığı dönemde “*Üçüncü Dünya*” kavramının önemini anlamaya başlayan Pekin yönetimi her iki bloğa dahil olmayan, özellikle Asya ve Afrika kıtasında bulunan tarafsız devletlere anti-empyralist bir cephe oluşturmayı önermiştir (Ekrem, 2003: 4).

Çin'in dış dünya ile ilişkilerinin artmaya ve gelişmeye başladığı dönemde 1957 yılında Çin dış politikasını etkileyen önemli bir olay gerçekleşmiştir. 14 Kasım 1957 tarihinde Moskova'da, Komintern olarak da bilinen Komünist Partilerin Enternasyonel Konferansı toplanmış ve bu toplantıda Mao ilk defa Çin'in 15 yıl içerisinde çelik üretiminde Büyük Britanya'yı geçeceğini belirtmiştir (Bekcan 2018: 98). İşbu konferans sonrası Mao, Çin literatüründe *İleriye Doğru Büyük Sıçrama* olarak bilinen "İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı" nı oluşturmuştur. Mao, bu plan ile Çin önemli doğal kaynaklarından birisi olan nüfus yoğunluğunu hızlı bir ekonomik gelişim içerisine sokmayı ve tarım ve endüstri alanlarında gelişim göstermeyi hedeflemiştir (Bekcan 2018: 97). Fakat Mao, Çelik üretiminde Britanya'yı geçebilmek için sanayi işlerine pek yatkın olmayan köylü sınıfını zorla çelik üretiminde çalıştırmış ve köylü sınıfının kalitesiz çelik üretimi iş gücü ve kaynak israfını beraberinde getirmiştir. Uygulanan bu politikalar sonucunda Çin'de 1959 yılında bir ekonomik kriz patlak vermesi, ortaya çıkan kıtlık milyonlarca Çinlinin ölmesine neden olmuştur. Mao'nun 1966-1976 yılları arasında başlatmış olduğu "Kültür Devrimi" ise Çin'in dış dünyaya karşı izolasyonist bir politika izlemesine neden olmuştur (Ekrem2003:4). Kültür Devrimi aslında "Dört Eski" olarak adlandırılan; eski alışkanlıkları, eski kültürü, eski düşünceyi, eski adetleri yıkma eylemidir¹. Bu devrimden Mao'nun düşman olarak gördüğü ve kapitalizmin hizmetkarlığını yapan kesimde etkilenmiştir. ABD'nin Soğuk savaş dönemindeki oyun kurucularından olan ünlü siyasetçi Henry Kissinger (2015: 244) "*Çin Üzerine*" isimli eserinde Kültür Devrimi'nden şu şekilde bahsetmiştir: "*Olası bir ulusal krizin söz konusu olduğu bir dönemde Mao Çin devletini ve Komünist Parti'yi parçalamayı seçti. Geleneksel Çin kültürünün son kalıntılarına karşı son saldırı olmasını umduğu bir süreç başlattı; bu kültürün enkazından devrimci ülküyü, iç ve dış düşmanlara karşı savunacak, daha iyi donatılmış, ideolojik yönden katıksız yeni bir kuşağın yükseleceğini haber vermekteydi. Çin'i, ideolojik çılgınlık, son derece kötü hizipçi politikalar ve Büyük Proleter Kültür Devrimi adıyla bilinen, adeta bir iç savaşla geçecek bir on yılın içine itti.*"

Deng sonrası merkezi planlamaya dayalı ekonomiden, sosyalist piyasa ekonomisine geçişin gereksinimleri dört farklı

¹ Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Kültür Devrimi Dörtlüsü Tarih Oldu, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/01/060106_china_yao.shtml, Erişim: 04 Haziran 2020

şekilde incelenebilir: 1) Mao döneminde başlatılan Kültür Devrimi'nin halk üzerinde çok ciddi derecede yıkıcı etki yaratması, 2)1953-1957 yılları arasında benimsenen Sovyet tarzı merkezi planlamaya dayalı ekonomi politikalarının ülke içerisinde ekonomik buhranlara yol açması, 3) Güney Kore, Japonya, Tayvan gibi diğer Doğu Asya'da ÇHC'ye karşı ciddi bir tehdit oluşturan devletlerin serbest piyasa ekonomisiyle büyük başarılar elde etmeleri, 4) 1975 Helsinki Nihai Senedi sonucu ortaya çıkan üç sepetin (İnsan Hakları, Demokrasi ve Serbest Piyasa Ekonomisinin) Doğu bloğu üzerindeki etkileri.

Deng Xiaoping'in dış politika retoriğine bakıldığında ise gücünü sakla zamanını bekle ve Zhou Enlai'nin ilk defa 1953 yılında dile getirdiği *"Barış İçinde Bir Arada Yaşamının Beş Temel İlkesi"* ön plana çıkmaktadır. Deng, bu iki ilke doğrultusunda dış politikada düşük profilli, sakin bir strateji izlemeyi benimsemiştir. Deng, ayrıca, ÇHC'nin uluslararası örgütlere katılımı konusunda önemli bir rol oynamış ve dünyaya karşı *"Açık Kapı Politikası"* izlemiştir. Deng'in, Çin siyasi hayatına yapmış olduğu önemli katkılardan biriside *"Deng Xiaoping Teorisi"* olmuştur. İşbu teori, *"Çin Tarzı Sosyalizm"* anlayışının oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Deng Xiaoping'in ardından ÇKP Genel Sekreterliğine seçilen Jiang Zemin, görev süresinin ilk yıllarında Deng'in arka planda olmasından dolayı Deng dönemine paralel politikalar izlese de daha sonra değişen konjonktürden dolayı dış politika anlayışını değiştirmiştir. Soğuk savaş sonrası ABD tarafından oluşturulan yeni dünya düzeninin sistemde değişiklikler yaratmasından ve Tibet, Doğu Türkistan gibi sorunlu bölgelerin bağımsızlık istemeleri sonucunda uluslararası arenada yaratabileceği sorunlardan dolayı Jiang, "çok yönlü bir dış politika" anlayışı benimsemiştir (Ekrem 2003: 69). 15. Ulusal Komite Toplantısı Jiang Zemin'e ve hükümetine bağımsız kararlar alma hakkını kazandırmıştır (White-Cheng 1998: 232). Jiang'in son yıllarında Çin dış politikasını ve ekonomik büyümesini etkileyecek olan Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliği (11 Kasım 2011) gerçekleşmiştir. Jiang Zemin de Devlet Başkanlığı ve Parti Genel Sekreterliği görevinden ayrılmadan önce Deng gibi Çin siyasi hayatına *"Üçü Temsil"* adını verdiği önemli düşüncesini katmıştır: *"Üçü Temsil" düşüncesiyle ÇKP'nin her zaman Çin'in ileri üretici güçlerinin gelişme taleplerini temsil etmesi, her zaman Çin'in ileri*

kültürünü temsil etmesi ve her zaman Çin halkının temel çıkarlarını temsil etmesi kast ediliyor.”²

Hu Jintao, 15 Kasım 2002’de Çin Komünist Partisi’nin 16. Ulusal Kongresi’nde ÇKP Genel Sekreterliğine, 14-15 Mart 2003’te Çin Devlet Başkanlığına seçilmiştir (Pekcan 2017: 2875). Hu Jintao iktidara geldiğinde, ABD ve diğer Batılı güçlerle çatışmadan kaçınmak amacıyla Deng Xiaoping’in 1990’ların başında ortaya attığı düşük bir profil izleme stratejisini (*Daoguang yanghui*) devam ettirmiş ve “Barışçıl Gelişim, Barışçıl Yükseliş, Uyumlu Toplum ve Uyumlu Dünya” olmak üzere dış politikasını dört temel argüman üzerinden şekillendirmiştir. Onun döneminde ÇHC ekonomisi daha da güçlenmiş 2010 yılında Japonya’yı geçerek dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelmiştir (Pekcan 2019: 2873). Hu, aynı zamanda “Çin Tehdit” görüşünü kırmak için Deng’in 1974 yılında dile getirdiği Çin’in küresel hegemonya amacı gütmeyeceğini tekrarlamıştır.

Xi Jinping Dönemi Çin Dış Politikası

Xi Jinping, 15 Kasım 2012’de düzenlenen ÇKP 18. Ulusal Kongresi’nde Genel Sekreterlik ve 14 Mart 2013’te Çin Devlet Başkanlığı görevini üstlenmiştir. Xi Jinping, Mao’dan bu yana göreve gelen en güçlü ve milliyetçi lider olarak seleflerinden tamamen farklı politikalar izlemiş ve Çin dış politikasında köklü değişiklikler yapmıştır (Karluk 2017b: 98; Ferdinand 2016: 944).

Çin dış politikasında yaşanan bu radikal değişikliklerin ve Xi’nin gittikçe yükselen otoritesinin nedenlerini anlayabilmek için 15 Kasım 2012’de düzenlenen ÇKP 18. Ulusal Kongresi’nde parti içerisinde yaşanan olayları ve parti içerisindeki mücadeleye iyice bakmak gerekir. ÇKP 18. Ulusal Kongresi’ne yaklaşıırken parti içerisinde yükselen gücü nedeniyle Bo Xilai’in söz konusu kongrede parti genel sekreteri olması bekleniyordu. Nitekim kongrenin düzenlenmesinden iki ay evvel, Bo Xilai, yetkilerini kötüye kullandığı ve İngiliz iş adamı Neil Heywood’un cinayetine karıştığı iddiasıyla ÇKP’den ihraç edilmiştir³. “Her zaman olduğu gibi Çin’de üst düzey yolsuzluk davaları parti içerisindeki tutum, etki ve kontrol

² Üçü Temsil Düşüncesi için bakınız: <http://turkish.cri.cn/862/2012/11/04/1s144092.htm> , Erişim: 04 Haziran 2020

³ Bo Xilai neden indirildi? Konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://www.bbc.com/news/av/world-asia-china-24175779/why-bo-xilai-was-brought-down> Erişim: 01 Haziran 2020

mücadelesinden kaynaklanmaktadır. ÇKP'nin iç hizipleri, herhangi uyumlu bir politik gündeme veya ideolojiye değil klan sadakatine bağlıdır.”⁴ Bu minvalde Bo'nun sahip olduğu siyasi ideolojinin ÇKP'nin hedeflemiş olduğu ilkeler ile uyuşmamasından dolayı partinin böyle bir tavır sergilediği söylenebilir. Bo Xilai, Neo-Maoizm öncülüğünü yapan, Çin'de “Yeni Sol” hareketlerin yükselişini tetikleyen, Pekin'in gitgide neo-liberalleşen politikalarını eleştiren ve ulusal sermayenin, doğrudan yabancı sermayelerden daha üstün tutulmasını savunan hegemonya karşıtı “Maoist” görüşe sahip bir siyasi kişilik olarak bilinmekteydi. Xi Jinping ise daha çok Deng döneminde başlatılan “Reform ve Açılma” stratejisini devam ettirmek isteyen, belirli bir kesim ya da iş alanlarına devlet kısıtlamasını kaldırma (deregülasyon) ve özelleştirme hareketlerini hızlandırmak isteyen bir profil çiziyordu.⁵ Xi'nin ÇKP'ye olan sadakati onun parti içerisinde Bo Xilai'ye göre daha fazla öne çıkmasına ve parti içerisindeki otoritesini gittikçe yükseltmesine neden olduğu söylemek mümkündür.

Xi Jinping, Çin'deki en önemli üç yetki üzerinde tam hakimiyetini kurduktan sonra (Karluk, 2019: 2010) Deng sonrası şekillenmiş olan ÇHC dış politikasına yeni bir yön çizebilecek güçlü bir lider olduğunu kanıtlamaya başlamıştır. Xi iktidarda olduğu sekiz yıllık süreçte “Çin Rüyası”, “Yeni Normal” ve Kuşak-Yol gibi stratejileri ve büyük projeleri oluşturarak ÇHC'ye yeni bir ivme kazandırma yoluna girmiştir. Nitekim Xi Jinping, 24-27 Ekim 2016 tarihleri arasında düzenlenen ÇKP 18. Ulusal Kongresi'nin 6. Genel Kurul toplantısında Mao Zedong ve Deng Xiaoping'den sonra Çekirdek Lider (Lingdao Hexin/领导核心) olarak taltif edilen üçüncü lider olmuştur.⁶ Xi'nin çekirdek lider olarak taltif edilmesi onun ÇHC'nin yönünü değiştirecek ve dış politikada yeni trendler belirleyebilecek kadar güçlü bir konuma gelmesini sağlamıştır.

Xi'nin dış politika ilkelerinde iki önemli argüman ön plana çıkmaktadır. İşbu argümanlar “Çin tarzında büyük güç diplomasisi” ve “Yeni tipte büyük güç ilişkileridir (Swaine 2015: 8; Pekcan 2019:

⁴ Bo Xilai ve Xi Jinping arasındaki rekabet hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://socialismtoday.org/archive/163/china.html>, Erişim: 01 Haziran 2020

⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: https://www.wsws.org/tr/2016/apr2016/chin-a05_prn.html Erişim: 02 Haziran 2020

⁶ LingdaoHexin kavramı ve Kongre hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://socialismtoday.org/archive/163/china.html> Erişim: 01 Haziran 2020

2878). Çin tarzında büyük güç diplomasisini Pekcan (2019: 2878) şu şekilde ifade etmektedir. “Büyük güç diplomasisi, Çin’in artık geliştirmekte olan bir ülke değil, sorumluluklarını yerine getirmeye hazır, büyük bir devlet olduğunu ifade etmektedir “. Xi Jinping tarafından 15 Şubat 2012 tarihinde Washington ziyareti sırasında dile getirilen Yeni tipte büyük güç ilişkileri ise, Xi’nin Haziran 2013’te California Sunnylands’te Obama ile gerçekleştirmiş olduğu görüşmede vurguladığı üzere, çatışma ve sınırlama yerine karşılıklı saygı ve iş birliğine ve eşitlik ve kazan-kazan stratejisine dayanmaktadır (Qi 2015: 350; Pekcan 2019: 2878).

Xi döneminde ÇHC’nin dış politikasındaki önemli değişimlerinden birisi de Deng Xiaoping döneminden Xi Jinping iktidarına kadar takip edilen “gücünü sakla zamanını bekle” stratejisi yerini “Başarı İçin Çabala” (*Fen fa You wei*) mottosuna bırakmıştır. Çin’lilere göre⁷, Xi döneminde benimsenmeye başlanan *Fen fa youwei* politikası Deng döneminden itibaren uygulanan *Daoguang yanghui* politikasından bir ayrılma değil aksine bu politikanın bir devamıdır. 1970’lerde kalkınmışlık seviyesinin az olması ve güç eksikliğinden dolayı iç büyümeye öncelik verilmesi gerektiğini belirten Çinliler, artık kayda değer miktarda servet biriktiren ÇHC’nin küresel ekonomik liderlik rolünü üstlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Xi Jinping döneminde Pekin yönetiminin sıklıkla dile getirdiği bir diğer ifade de Çin’in yeniden ayağa kalkmasını temel amaç haline getiren “Çin Ulusunun Büyük Uyanışı” (中华民族的伟大复兴) söylemidir. Xi Jinping yönetiminin Çin Ulusunun Büyük Uyanışını hedefleyen dış politika ilkelerini Aoyama (2016: 4) şu şekilde ifade etmiştir: 1) Çin-Amerikan ilişkilerinde istikrarın sağlanması, 2) Küresel bir etki alanı yaratmak ve kendi etkisini arttırmak, 3) Temel çıkarlardan taviz vermemek.

Çin Rüyası

Xi Jinping dönemi daha çok “Çin Rüyası” kavramı üzerinden şekillenmektedir. Çin Rüyası fikri her ne kadar Xi döneminde parti tüzüğüne girmiş ve baskın bir şekilde dillendirilmeye başlasa da bu fikir aslında Hu Jintao döneminin ikinci yarısında ortaya atılmaya

⁷ Fenfa Youwei kavramı ve Xi’nin değişen politikası hakkında bakınız: <https://carnegietsinghua.org/2018/04/20/what-does-great-power-diplomacy-with-chinese-characteristics-mean-event-6866> Erişim: 02 Haziran 2020

başlanmıştı (Ferdinand 2016: 942). Çin'in uluslararası sistem içerisinde gücünü sürekli arttırmasından ve istikrarlı bir biçimde yükseliş göstermesinden dolayı "Çin Rüyası" dünya genelinde dikkat çekmeye başlamış ve bazı kesimler Çin Rüyasını ülkenin dünyadaki yumuşak gücünü arttırabilecek bir argüman olarak görmekteydi (Ferdinand 2016: 943-944).

Çin Rüyası, Çin değerleri ile sosyalizm doğrultusunda Çin ulusunun büyük uyanışını ifade etmektedir. Çin Rüyası, ÇKP'nin kuruluşunun 100. Yılı olan 2021 ve ÇHC'nin kuruluşunun 100. Yılı olan 2049'da tamamlanmak üzere iki aşamalı bir hedef içermektedir. Buna göre, ÇKP yönetimi ilk olarak 2021'de Çin değerleri ile sosyalizm doğrultusunda "orta halli refah toplumu" yaratmak, 2049'da ise demokratik, güçlü, medeni ve çağdaş bir sosyalist ülke yaratmak istemektedir (Sorensen 2015: 56) 19-24 Ekim 2017 tarihinde yeniden Devlet Başkanlığı ve Parti Genel Sekreterliğine seçilen Xi Jinping, yine aynı kongrede yaklaşık üç buçuk saat süren "Orta Halli Müreffeh Bir Toplumun Her Yönden Kesin Zaferi ve Yeni Bir Çağda Çin'e Özgü Sosyalizmin Büyük Başarımı İçin..." başlıklı konuşmasında şunları ifade etmiştir⁸: "Bu Yeni Çağ eski başarılarımızın üzerine koyarak hedefimize ilerleyeceğimiz bir çağ olacaktır ve bu tarihi dönemde sosyalizme Çinli bir karakter vermeye çalışacağız. Bu yeni çağ refah toplumunu güvence altına almayı başaracağımız çağ olacak ve modern sosyalist bir ülke olmak için top yekûn çalışacağız. Belirlemiş olduğumuz hedefleri gerçekleştirmek için "Yeni Çağda Çin Karakteristiğinde Sosyalizm'i" benimseyip, muhafaza edip geliştireceğiz".

Xi Jinping yapmış olduğu bu konuşma ile bir nevi ÇHC'nin yeni çağda ki yol haritasını çizmiştir.

Kuşak Yol Projesi ve Çin'in Küresel Hegemonya Girişimi

"Kuşak Yol Projesi", ilk olarak Xi Jinping tarafından 7 Eylül 2013'te Kazakistan ziyareti sırasında Nazarbayev Üniversitesi'nde yaptığı konuşmasında ifade edilmiştir. Kuşak Yol Projesi 65 ülkeyi kapsayan ve projenin gerçekleştirilmesi için ÇHC bir trilyon dolarlık yatırım yapılacak olan 21. Yüzyılın en önemli ve en stratejik devlet projelerinden birisidir (Hosain-Hossain 2019: 124). Pekin yönetimi tarafından ortaya atılan Kuşak-Yol projesi Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında bağlantı kurmak, ticaret akışını arttırmak,

⁸ ÇKP 19. Ulusal Kongresi hakkında bakınız: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41682522>, Erişim: 01 Nisan 2020

uzun vadeli ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve projeye dahil olan bütün ülkelere fayda sağlamayı hedeflemektedir (Hong 2016: 2). Karluk (2017a: 302) işbu projenin Çin Halk Cumhuriyeti açısından işlevini şu şekilde ifade etmiştir: *“İşbu projenin Çin açısından açık ve gizli olmak üzere iki önemli işlevi olduğu söylenebilir. Açık olan işlevi, Çin’in son 30 yıllık süreçte elde ettiği ekonomik kalkınmasının sürdürülmesi, endüstrileşmesinin devam ettirilmesi, enerji ve hammadde ihtiyaçlarının garanti altına alınması, pazarların kontrolde tutulmasıdır. Gizli olan işlevi ise Doğu ve Güney Çin denizinde ABD öncülüğündeki komşu ülkeler tarafından oluşturulan ‘Pasifik Bloğu’nun kuşatmasından kurtulmak, Şanghay İş birliği Örgütü’nün istediği yönde gelişmeye devam etmesini sağlamak, Türkler ve Müslümanlar Dünyasında, siyasal sınırları içindeki Müslüman Türkler bölgesinde uyguladığı gayri insani icraatlarına karşı oluşması muhtemel kitlesel desteği yerinde engellemektir”*.

Pekin yönetimi, Kuşak-Yol projesinin bitiş tarihini “Çin Rüyası” hedefine paralel olarak 2049 yılı olarak belirlemiştir. İşbu projenin küresel çapta yarattığı etki, ÇHC’nin uluslararası sistemin diğer aktörleri ile kurmak istediği ilişkiler ağı, diğer ülkeleri ekonomik ve ticari olarak gizliden gizliye Çin’e bağımlı kılmak istemesin ve “Çin Rüyası” hedefine paralel olarak ÇHC’nin kuruluşunun 100. yılında tamamlanma hedefinden dolayı Çin’in küresel hegemonik güç olabilmek adına Kuşak-Yol projesini bir araç olarak ortaya attığı yorumları yapılmaktadır. Deng döneminden itibaren istikrarlı bir biçimde ekonomik büyüme kat eden ve günümüzde küresel çapta büyük devletlerden biri olma hürsından dolayı uluslararası konjonktüründe etkisiyle küresel hegemonya amacı gütmeye başladığını söyleyebilmek mümkündür. Fakat Deng, 1974’te BM Genel Kurulunda yapmış olduğu konuşmasında ÇHC ve küresel hegemonya hakkında sarf ettiği şu sözlerini de unutmamak lazım: *“Çin bugün değil, gelecekte de süper güç olamayacaktır. Eğer Çin, gelecekte duruşunu değiştirir ve hegemon bir güç olursa, başkalarına zorbalık yapar, onları sömürür ve istila ederse tüm dünya halkı Çin’i “sosyal-emperyalist” olarak nitelendirmeli, Çin’e karşı çıkmalı, hatta ve hatta Çin halkı ile birlikte onu devirmelidir”* (U.N General Assembly 10. 04. 1974, 6. TH Special Session).⁹

Şekil 1: Bir Kuşak Bir Yol Projesini Güzergahu

⁹ Deng Xiaoping’in BM Genel Kurulu’nda yapmış olduğu konuşma için bakınız: <https://www.youtube.com/watch?v=K08l4Z-qRHc>, Erişim: 01 Nisan 2020

Kaynak: <https://www.rt.com/business/468724-china-silk-road-bri/>, Erişim: 02 Haziran 2020

Şekil 1’de görüldüğü üzere Kuşak-Yol projesinin kara ve deniz olmak üzere iki ayağı vardır. “Bir Kuşak Bir Yol” ifadesinin kavramsal açıdan neyi ifade ettiğini Karluk (2017a: 305) şu şekilde açıklamaktadır: “Bir Kuşak, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı’nu, Çin’den başlayıp Türkler dünyasından geçerek Avrupa’ya ulaşacak eski «İpek Yolu» unda düşünülen Çin öncülüğündeki ekonomik iş birliğini; Bir yol ise 21. yy Denizde İpek Yolu’nu kasteder. Çin ile Güneydoğu Asya, Hint okyanusu ve Akdeniz havzalarındaki iş birliğinin adıdır.”

Kuşak-Yol projesinin ÇHC tarafından ortaya atılma nedenlerine baktığımızda, pek çok bileşenin bir araya geldiğini söylemek mümkündür. 1992’de Çin Tarzı Sosyalist Piyasa Ekonomisine geçiş yapan ÇHC, özellikle DTÖ üyeliği (2001) sonrası artan hammadde ve pazar ihtiyacı ve Obama’nın ABD Başkanı seçildikten sonra başlatmış olduğu “Asya’ya Dönüş” hareketlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan Pasifik Ötesi Ortaklığı’nın Çin’de yaratmış olduğu çevrelenme ve kuşatılmışlık hissi Kuşak-Yol projesinin ÇHC tarafından ortaya çıkarılmasına neden olmuştur (Karluk 2017b: 104). Kuşak-Yol projesi aynı zamanda, ÇHC’nin ekonomi politik aracılığı ile dünya üzerinde nüfuz alanını genişletme hedefinin bir stratejisi olarak yorumlanabilir. Nitekim ÇHC, işbu proje ile dünya Gayrisafi Milli Hasılasının %55’ini ve dünya nüfusunun %70’ini etkilemeyi hedeflemektedir (Pu2016: 113). Projenin jeostratejik boyutlarına bakıldığında ise ÇHC’nin işbu proje nedeniyle daha da artabilecek olan ulusal güvenlik kaygısını minimize etmek için Çin tarihinde öteden beri önem arz

eden “Xi-Yü” (Batı Diyar) ülküsünün gerçekleştirilme amacı taşıdığını söyleyebilmek mümkündür (Pu 2016: 122; Karluk 2017b: 104).

Kuşak-Yol projesinin kara ve denizden olmak üzere iki ayaklı bir proje olması 15 ve 16. Yüzyıldan beri Batı hegemonyasına yön veren jeopolitik kuramlar bağlamında değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. George Modelski'nin “Başat Güç” kuramına göre, küresel hegemon güç olmak isteyen bir devletin Okyanuslar üzerinde hâkim olması gerekir (Sander, 2016: 98) Özellikle son otuz yıldır Asya-Pasifik bölgesinde gücünü istikrarlı bir şekilde arttıran ÇHC, Kuşak-Yol projesi ile birlikte dünya üzerindeki diğer iki büyük okyanus olan Hint Okyanusu ve projenin bitiş noktası olan Atlantik Okyanusu ve kıyı şeritlerinde nüfuzunu arttırmak istemektedir. Modelski, ayrıca bu kuramında her yüz yıllık süreçte hegemon güce başka bir devletin meydan okuması sonucunda aradan üçüncü bir devletin sıyrılarak küresel hegemon güç olduğunu savunmaktadır. Günümüzde bakıldığı zaman, soğuk savaş döneminden itibaren süper güç ABD ile ABD'nin hegemonyasında meydan okuyan Rusya arasındaki çatışmadan sıyrılıp istikrarlı bir biçimde büyüme kaydeden ÇHC'nin, bu doğrultuda küresel hegemon olma potansiyelini taşıdığını söyleyebilmek mümkündür. Bir diğer önemli jeopolitik kuram ise, Alfred Thayer Mahan'ın “Deniz Hakimiyeti Teorisi”dir. Mahan'a göre, denizlere hâkim olan dünyaya hâkim olacaktır. Mahan ayrıca, dünya üzerindeki önemli su geçiş yollarını elinde bulunduran devletin dünya ticaretine hâkim olabileceğini savunmuştur (İşcan, 2004: 65). Nitekim ÇHC, işbu proje ile Malakka Boğazı, Babül Mendep Boğazı, Süveyş Kanalı vb. gibi pek çok önemli geçiş yollarında gittikçe artan bir etkiye sahip olmaktadır. ABD Deniz Harp Okulu'nda görev yapan Profesör James Holmes, Çin Donanması'ndaki gelişmeyi ise şu sözler ile ifade etmiştir¹⁰: “Çok uzun bir süre Çin'in 'çocuk oyuncuğu' olduğunu düşündük ve biz aylıklık ederken onların bu seviyeye gelmesine izin verdik.”

Projenin “yol” olarak ifade edilen denizlerden geçen ipek yolu doğrultusunda ÇHC'nin hedeflerini bu şekilde belirtmek mümkün iken, projenin “kuşak” olarak ifade edilen tarihi ipek yolu üzerinde ÇHC'nin daha farklı amaçları olduğundan söz edilebilir. Modern

¹⁰ Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://www.aydinlik.com.tr/cin-donanmasi-abd-yi-yakaladi-dunya-mayis-2019> Erişim: 27 Mayıs 2020.

Çağ'da kara yolu yerine deniz yolu ile ticaretin daha kolay yapılmasına rağmen, ÇHC'nin neden tarihi ipek yoluna yeniden önem kazandırma isteğini şüphesiz çoğu kişi sorgulamaktadır.

Çin Halk Cumhuriyeti, kendisi için öteden beri önem arz eden, Rusların deyimiyle “Orta Asya”, Türklerin deyimiyle “Türkistan Coğrafyası”nda Rusya'nın kurmuş olduğu hakimiyeti kırmak, bölge ülkeleri üzerindeki Çin etkisinin arttırmak, Trans-Atlantik ittifakının önemli kanadını oluşturan AB ülkeleri ile ikili ilişkileri geliştirmek ve bu ülkelerin ticari ve ekonomik olarak kendisine bağlanmasını hedeflemiş olmasından dolayı projenin “kuşak” olarak ifade edilen tarihi ipek yolunu yeniden canlandırmak istemektedir(Karluk 2017b: 103-104). Nitekim son günlerde yaklaşık 750 milyon kullanıcıya sahip Pekin merkezli *toutiao.com* isimli internet sitesinde “Kazakistan Neden Çin'e Dönmek İstiyor?” ve “Bağımsızlık kazandıktan sonra Kırgızistan neden Çin'e geri dönmedi?” adıyla yayımlanmış olan bu iki makale, Çin'in Türkistan coğrafyasındaki emperyalist hedeflerinin medyadaki bazı yansımalarından ibarettir¹¹. Kuşak-Yol projesi ile birlikte Çin, aynı zamanda kendi kara ülkesi içerisinde doğu kesimleri ile batı kesimleri arasındaki gelişmişlik farkını azaltmak ve ülkenin tamamının sanayileşmiş bölgeler seviyesinde kalkınmasını hedeflemektedir (Liu 2017: 141). Pekin yönetimi, Kuşak-Yol projesinin hedeflerine ulaşabilmesi için bazı araçlar kullanmaktadır. Bu araçların en önemlilerinden birisi daha çok Batı dünyasında yaygın bir kavram olan “Borç Tuzağı Diplomasi”sidir.

Borç Tuzağı Diplomasisi

“Borç Tuzağı Diplomasisi”, Çin Halk Cumhuriyeti'nin iç kurumları zayıf, gelişmekte olan ve ekonomik anlamda çok geri kalmış ülkelere geri ödeyemeyecekleri kadar yüksek miktarda borç vermesini ifade etmektedir (Brobbey 2018: 75). ÇHC, uygulamakta olduğu bu diplomasi ile borcunu geri ödeyemeyen devletlerin önemli ve stratejik limanlarını veya borç vermiş olduğu ülkelerin egemenlik haklarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır. Nitekim Sri Lanka, ÇHC'den almış olduğu yüksek miktardaki borcu geri ödeyememesinden dolayı ticari olarak kullanmak üzere

¹¹ Konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://qha.com.tr/haberler/politika/cin-merkezli-internet-siteleri-simdi-de-kirgizistan-in-topraklarina-goz-dikti/201024/> Erişim: 11 Nisan 2020

Hambantota kentinde bulunan bir limanı 99 yıllığına Çin'e devretmek zorunda kalmıştır (Sautman-Hairong 2019: 2)

Borç diplomasisi bağlamında ÇHC'ye en çok borcu bulunan ülkeler şunlardır: Tacikistan, Kırgızistan, Pakistan, Sri Lanka, Karadağ, Cibuti, Zambiya, Nijerya, Güney Afrika ve Kenya'dır.¹² Çin'in uygulamakta olduğu borç diplomasisi en büyük etkisini Afrika Kıtası'nda göstermektedir. İşbu diplomasinin Afrika Kıtası'nda bu denli etki göstermesinin birden fazla sebebi olmakla birlikte şu iki faktörün daha fazla öne çıktığını söylemek mümkündür (Were 2018: 6); İlki, Çin'in Afrika Kıtası üzerinde emperyalist bir geçmişinin olmaması, ikincisi ise özellikle, Xi iktidarı ile birlikte Çin hükümetinin Afrika hükümetleriyle artan ilişkileri.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin uygulamakta olduğu borç tuzağı diplomasinin ortaya çıkarttığı emperyalist hareketleri Vural ve Aydın (2019: 184) şu şekilde ifade etmiştir: *"Nihai noktada, borcunu ödeyemeyecek duruma gelen borçlu ülkenin liman, havaalanı, telekomünikasyon şirketi gibi stratejik edinimlerinin kullanım haklarını ve/veya bu edinimlerin gelirlerini alacağı karşılığında 49 ya da 99 yıllığına devralan (ele geçiren) Pekin yönetimi, ekonomi odaklı emperyalizm anlayışını, kurumları kendi inisiyatifine bağlama odaklı fiili emperyalizm anlayışına çevirebilmektedir."*

ÇHC'nin genel olarak üçüncü dünya ülkeleri üzerinde yürütmekte olduğu bu diplomasinde, ülkelere borç verirken Tek Çin Politikasını dayatmakta ve Tayvan'ın tanınmamasını önkoşul kılmaktadır (Vural-Aydın 2019: 185). Xi yönetimi, ilgili diplomasiyi otoriter siyasi rejimle yönetilen ülkeler ile daha başarılı bir şekilde yürütmüştür. Örneğin, ÇHC yönetimi, Cibuti'nin 1999'dan bu yana Devlet Başkanlığı koltuğunda oturan İsmail Ömer Guelleh ile Çin'den gelecek ekonomik yardımlar karşılığında Güney Çin Denizi'nde ÇHC ile çakışan hak iddialarından vazgeçebileceğini açıklayan Filipinler'in diktatör lideri Rodrigo Duterte ile gayet uyumlu halde çalışmaktadır¹³.

¹² Çin'e en çok borcu olan ülkeler hakkında daha geniş bilgi için bakınız: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/cin-in-borc-diplomasisi-ve-afrika/1260770> , Erişim: 07 Haziran: 2020

¹³ Borç Tuzağı Diplomasisi ve Diktatör liderler hakkında daha geniş bilgi için bakınız: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/beyond-chinese-debt-trap> , Erişim 07 Haziran 2020.

Batıda gitgide sıklıkla dile getirilen ve Çin'i karalama kampanyası olarak "Borç Tuzağı Diploması"'si kavramının ortaya atıldığını iddia eden Pekin yönetimi, şu ifadelerle Batı dünyasına bir cevap vermiştir¹⁴; "Batı, Çin ve Afrika arasındaki ilişkileri çarpıtarak Beijing'in değil kendilerinin de kıtanın çıkarlarının "koruyucusu" olduğu şeklinde tasvir ediyor. Avrupa sömürgeciliğinin kıtadaki zalimlik tarihine rağmen, Batı bugün de tıpkı eski imparatorluk günlerinde olduğu gibi Afrika'nın kurtarıcısı olduğunu düşünüyor. Geri kalmış Afrika'nın ekonomik çıkarları için kendisini "özel görevli" sanan Batı'nın aslında, kıtadaki ayak izleri birçok sorunun nedeni olarak göze çarpıyor. Batı böyle yapmakla, Afrikalıların çaresiz olduğu ve kendilerinin onlar için en iyisini bildiği fikrini teşvik ediyor. Onlara göre, Afrika'nın doğru yolda kalması için "üstün bir rehberliğe" ihtiyacı var. Afrika üzerinden "hakikat" ve "ahlak" fikirlerini kendi tekellerine alan Batı, Çin'in alternatif kalkınma modelinin kıtanın çıkarlarına hizmet etmediğini, aksine onu "borç tuzağı" ile sömürmeye çalıştığını savunuyor. Onlara göre, Çin'in eylemleri asla yerel halkın çıkarına hizmet edemez."

2008 yılında Demokrat Parti'den seçimleri kazanan Barack Obama'nın, Asya-Pasifik bölgesinde yükselen bir güç olan ÇHC'yi, Rusya ile birlikte ABD hegemonyasına büyük tehdit oluşturabilecek devlet olarak görmesiyle başlatmış olduğu "Asya'ya Dönüş" ve ABD'nin 2011 yılında alenen oyun alanını Asya-Pasifik bölgesine kaydıracağını açıklaması ile büyük bir değişim yaşayan Çin-Amerikan İlişkileri, 2016 yılında Donald Trump'ın Cumhuriyetçi Parti'den Başkan olarak seçilmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır.

Çin-Amerikan İlişkilerinde Yeni Bir Boyut: Ticaret Savaşları

8 Kasım 2016 tarihinde, ABD hegemonyasının eskisi kadar etkin olmadığına adeta bir kanıtı niteliğinde olan "Yeniden Büyük Amerika" sloganı ile aşırı muhafazakâr sağ ve ulusalcı bir dış politika retoriğine sahip Cumhuriyetçi Parti'den seçimleri kazanan Donald J. Trump'ın propaganda sürecinde üzerinde durduğu en önemli iki husus "haksız" ticaret uygulamaları ve göç meseleleriydi (Kaya, 2019: 18). Başkanlık seçimleri öncesi yaptığı propagandalarda ÇHC'nin düzenli olarak yasa dışı ve adil olmayan ticaret uygulamaları yürüttüğünü ısrarla vurgulayan Trump, başkan seçilmesi halinde ÇHC'ye karşı katı, sert politikalar izleyeceğinin mesajını şu sözlerle dile getirmiştir (Chow-McGuire-

¹⁴ Konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://www.criturk.com/haber/haber-lokasyon/batinin-borc-tuzagi-iddiasinin-arkasinda-ne-var-146725>, Erişim: 07 Haziran 2020

Sheldon 2017: 207); “Eğer Çin yasadışı faaliyetleri durdurmaz ise tarifelerin uygulanması da dahil olmak üzere tüm yasal başkanlık yetkilerimi ticari anlaşmazlıkları gidermek için kullanacağım”.

Nitekim Donald Trump, başkan olarak seçildikten sonra Beyaz Saray Ulusal Ticaret Konseyi Başkanlığı'na aşırı Çin eleştirmenliği ile bilinen ekonomist Peter Navarro'yu atamıştır. Ayrıca Trump ÇHC'nin, kendi para birimi olan Yuan'ı Dolar karşısında kasıtlı olarak devalüe etmesinden dolayı Çin'i kur manipülatörlüğü yapmakla suçlamıştır. Ticaret savaşlarının ne olduğu ve iki ülke arasındaki ticaret savaşlarının nasıl başladığı hususunu Aytekin ve Uçan (2018: 855) şu şekilde ifade etmiştir; “Ticaret savaşları iki veya daha fazla ülke arasındaki ticaret tarifeleri konusunda ihtilaftır. Bu tür çatışmalar genellikle, söz konusu ülkeler, kendi ülkesi için ithalatı veya ihracatı iyileştirmeye çalıştıkları için ortaya çıkar. Ticaret savaşları, söz konusu ülkelerin bir uzlaşmayı reddetmesi durumunda, bazı ithalatın maliyetini artırma potansiyeline sahiptir”

2017 yılı itibariyle ÇHC'nin artık ABD'yi geçerek dünyada en fazla doğrudan yabancı yatırım sermaye akışının sağlandığı ülke olması belki de ticaret savaşlarının başlamasında en büyük etkenlerin biri olmuştur. Nitekim ABD hegemonyasının eski etkinliğinden gittikçe uzaklaşmasına karşın ÇHC her geçen gün daha da büyümekteydi. Bu durum, “Yeniden Büyük Amerika” vaadiyle seçimlere giren Trump yönetimini Çin'e durdurabilecek yeni politikalar üretmeye itmiştir. Bunun sonucunda, Trump'ın twitter üzerinden yayımlamış olduğu bir deklarasyon ile Alüminyum ihracatında %10, çelik ihracatında ise %25 ek gümrük vergisinin uygulanacağı bildirmesi iki ülke arasındaki ticaret savaşlarının resmen başlaması anlamına gelmekteydi. Nitekim ÇHC, çelik ihracatında dünya bir numarasıydı ve alınan bu karar Çin'i çok ciddi şekilde etkileyecekti. İlerleyen süreçte gümrük tarifelerini arttıran Trump yönetiminin ekonomik yaptırımların boyutunu birkaç kademe ileri çıkarmasından dolayı “Çin Demir ve Çelik Kurumu” yaptığı açıklamalarda ABD'nin ticari korumacılık peşinde olduğunu, bu adımların küresel çelik endüstrisine ve tüketicilerinin çıkarlarına ciddi zarar vereceğini dile getirmiştir¹⁵. İki ülke arasında cereyan eden ticaret savaşlarının küresel

¹⁵ABD-ÇİN Ticaret Savaşları hakkında bakınız: <https://medyascope.tv/2018/10/25/tum-yonleriyle-abd-ile-cin-arasindaki-ticaret-savaslari/>, Erişim 08 Haziran 2020

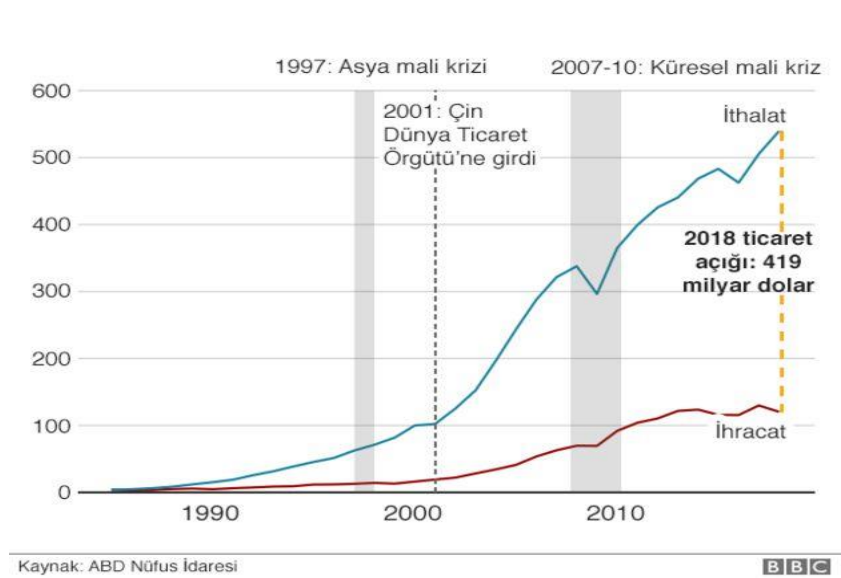
ekonomiyi de çok ciddi derecede etkilediğini söylemek mümkündür.

ABD'nin dış ticaret açığının hızlı bir şekilde artış göstermesi Çin'in 2001 DTÖ üyeliğiyle paralel bir şekilde ortaya çıkmıştır. Aşağıdaki grafikte bunu net bir şekilde görebilmek mümkündür.

Şekil 2: ABD'nin Çin ile Artan Dış Ticaret Açığı

ABD-Çin ticareti (milyar dolar)

ABD'nin Çin ile ticaret açığı 1985'ten sonra hızla arttı

Kaynak: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48222100>, Erişim: 08 Haziran 2020

Dış ticaret açığının 2018 yılında zirve noktasına ulaştıktan sonra başlayan ticaret savaşları sonrası uygulanan ek tarifeler ile birlikte ticari açığın ABD açısından bir nebze de olsa iyiye gittiğini söyleyebilmek mümkün.

Şekil 3: Uygulanan Gümrük Vergileri

Ticaret savaşı nasıl uygulandı?

ABD'nin Çin'e uyguladığı vergiler

Çin'in ABD'ye uyguladığı vergiler

Kaynak: ABD Nüfus İdaresi, BBC (8 Mayıs 2019 verileri)

Kaynak: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48222100>, Erişim: 08 Haziran 2020

Çelik ve Alüminyum ihracatına getirilen ek vergilerin ardından Washington yönetiminin hedefinde teknoloji alanı vardı. Çin'in en büyük teknoloji şirketlerinden olan ve 5G teknolojisine geçiş aşamasında önemli katkılar yapan Huawei'in, ABD'nin en büyük teknoloji şirketlerinin başında gelen Apple'dan yaklaşık 17 milyon fazla satış yapmasından büyük rahatsızlık duyan Trump yönetiminin vermiş olduğu talimatlar doğrultusunda Google, Qualcomm, Xilinx ve İntel gibi dev teknoloji şirketleri Huawei ile olan ilişkilerini askıya aldıklarını açıklamış böylece ticaret savaşlarında yeni bir perde açılmıştır¹⁶.

Pekin ve Washington yönetimlerinin ticaret savaşlarını sonlandırmak üzere müzakere yürüttüğü dönemde, Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 virüsünün küresel çapta yarattığı etki Çin-Amerikan ilişkilerini yeni bir boyuta taşımıştır. ABD Başkanı Donald Trump, virüsün ortaya çıkışından Çin'i sorumlu tutarak sosyal medyadan sürekli olarak yaptığı paylaşımlarda derin

¹⁶Ticaretsavaşlarında yeni perde : Teknoloji savaşının bk . : <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-cin-ticaret-savasinda-2-perde-teknoloji-savasi/1484157> (Erişim:08 Haziran .2020)

bir soruşturma yürüttüklerini ve Çin'in bir bedel ödeyeceğini belirtti. Konu ile alakalı pek çok araştırma yapan uzmanın virüsün insan eli ile yapılmış olma ihtimalinin neredeyse mümkün olmadığını açıklamasına rağmen Trump, yapmış olduğu bir basın toplantısında Covid-19 virüsünün Wuhan Viroloji Enstitüsü'nden ortaya çıktığına dair bir kanıt gördüğünü belirtmiş ve Çin'in salgın sürecinde DSÖ'ye baskı uygulayarak dünyayı yanlış yönlendirmesine neden olduğu iddia etmiştir. Virüsün küresel çapta yarattığı etkiden dolayı pek çok uzman virüs sonrası dönemde "Yeni Dünya Düzeni" 'nin kurulacağını iddia etmiştir. Çin-ABD ekseninde oluşmakta olan "Yeni Dünya Düzeni" tartışmaları devam ederken Çin'in önde gelen akademisyenleri bu süreç içerisinde iki önemli makale yayınlamış ve bu tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu akademisyenlerden birisi olan Zhao Kejin, tüm dünyanın salgınla uğraştığı dönemde yayımlanmış olduğu "*Yeni Bir Soğuk Savaş Neden Mümkün Değil?*" isimli makalesinde dünyanın yeni bir soğuk savaşa değil, yumuşak savaş dönemine girdiğini düşündüğünü belirterek modern çağda rekabetin artık jeopolitik, askeri, ya da toplumsal düzeyde değil teknolojik düzeyde yapılacağını belirtmiştir.¹⁷

Zhao Kejin, ayrıca yayımlanmış olduğu makalede Çin-Amerikan ilişkilerinin üç aşama üzerinden değerlendirilebileceğini belirtmiştir:

1. Stratejik Yüzleşme (1949-1979): İki farklı ideolojinin (kapitalizm ve sosyalizm) soğuk savaş döneminde oluşturmuş olduğu kutuplardan dolayı iki farklı kutupta olan ABD ve Çin arasındaki stratejik çatışmanın "stratejik konsensüs" bağlamında gerçekleşmiştir.
2. Stratejik İş birliği (1979-2009): Soğuk savaşın yumuşama dönemi ile birlikte ABD ile SSCB arasında yumuşayan ilişkilere karşın 1969 yılında yaşanan bir tartışmada bozulan Çin-Sovyet ilişkileri bir bakıma ABD'nin lehine dönebilirdi. Nitekim ABD, Sovyetlerin saldırgan tutumundan faydalanarak Asya-Pasifik bölgesinde jeopolitik bir güç olan Çin'in desteğini alabileceğini düşünmüştür.
3. Stratejik Rekabet (2009-Günümüz): 2008 yılında küresel çapta patlak veren ekonomik kriz tüm dünya üzerinde

¹⁷ Alperen, Ü. Yeni Soğuk Savaş mı? Yoksa Yumuşak Savaş mı?: <https://fikirturu.com/jeo-strateji/yeni-soğuk-savaş-mi-yoksa-yumuşak-savaş-mi/>, Erişim:08 Haziran 2020

ABD'nin imajını sarsmıştır. Bu krizle birlikte Pekin Konsensüsü, hayal kırıklığına uğrayan Washington Konsensüsüne alternatif olarak ortaya çıkmıştır.

Bir diğer makale ise Çin'in Uluslararası İlişkiler alanındaki akademisyenlerinin başında gelen Yan Xuetong tarafından yayımlanmıştır. Yan Xuetong, "Dünyada İki Kutuplu Sistem Çoktan Başladı" başlıklı yazısında¹⁸ yeni iki kutuplu sistemin ana unsurunun ideolojik ve jeo-politik üstünlüğün değil, teknolojik inovasyon olduğunu öne sürmektedir. Bu dönemi de 'dijital ekonomik dönem' olarak tanımlamaktadır. Çin-ABD arasındaki ticaret savaşlarında pazarlık konusunun ticaret dengesinden Huawei bağlamında tartışılan 5G konusuna kaymasını da bu bağlamda açıklıyor. Yan'e göre, ABD'nin yeni dönemde her alanda Çin'e karşı hâlâ bir üstünlüğü varsa da ikili arasındaki bu makas gitgide daralıyor. Yan, bu dönemde üstünlüğü belirleyecek faktörün bir defaya mahsus teknik üstünlük değil, teknolojik inovasyon üstünlüğü olduğu iddia etmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

ÇHC, Deng Xiaoping döneminde başlatılan "Reform ve Açılma" stratejisi ile 2001 yılındaki DTÖ üyeliği sonrasında artan ticaret hacmi ve takip eden süreçteki istikrarlı büyüyen ekonomisiyle ABD hegemonyasına tehdit oluşturan en büyük güç haline gelmiştir. Deng döneminden, Xi iktidarına kadar uluslararası statükodan memnun olduğunu ve asla küresel hegemonya amacı gütmeyeceğini deklare eden ÇHC yönetimleri, Mao'dan sonra göreve gelen en güçlü ve milliyetçi lider olan Xi Jinping ile birlikte küresel hegemonya amacı gütmeye başladığı görülmüştür. Nitekim ÇHC, hali hazırda dünyanın en çok doğrudan yabancı yatırım çeken, ucuz üretim kapasitesine sahip ve dünyanın en büyük ekonomisi olma yolunda hızlı bir şekilde ilerlemekte olan bir ülkedir. Buna paralel olarak Xi yönetiminin 2013 yılında ortaya atmış olduğu Kuşak-Yol projesinin bitiş tarihinin ÇHC'nin kuruluş yılı olan ve "Çin Rüyası" adı altındaki hedeflerinde tamamlanma yılı olan 2049 olarak belirlenmesi pek çok uzman tarafından ÇHC'nin, yüzüncü yıl dönümünde küresel hegemonya koltuğuna oturmayı hedeflediğini iddia etmektedir. ABD'nin, soğuk savaş dönemindeki oyun

¹⁸ Alperen, Ü. Yeni Soğuk Savaşı mı? Yoksa Yumuşak Savaşı mı? : <https://fikirturu.com/jeo-strateji/yeni-sojuk-savas-mi-yoksa-yumusak-savas-mi/>, Erişim: 08 Haziran 2020.

kurucularından ünlü siyasetçi Henry Kissinger, ABD-ÇİN arasındaki küresel hegemonya savaşlarını şu şekilde yorumlamıştır¹⁹: “Çin ve Rusya bir uyum içerisinde çalışarak ABD'nin mimarisini oluşturduğu dünya düzenini yıkmayı hedeflemektedir. Eğer Atlantik Okyanusu'nun iki tarafı ABD ve AB ayrı noktalara düşerse, Çin bu bölgeyi kontrol altına alacak ve bölgeyi Euro-Asia coğrafyasına katarak yüzlerce yıllık hayalini gerçekleştirebilecektir. Çin Avrupa'yı Euro-Asia coğrafyasına katacak olursa ABD, iki taraftan Çin ile kuşatılmış, devasa bir ada olarak mücadele etmek zorunda kalacaktır ve bu durum ABD hegemonyasının sonunu getirecektir”

Kissinger'ın bu ifadelerinden hareketle Kuşak-Yol projesinin hedeflerinden birisinin de Asya-Pasifik bölgesinden komşu olduğu ABD'yi Atlantik Okyanusu'ndan da sıkıştırmak olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim projenin başlangıç ve bitiş noktası, Avrupa ülkelerinin Çin'e karşı artan ticari ve ekonomik bağımlılığı gün geçtikçe Trans-Atlantik ittifakına zarar vermekte ve AB ülkelerini ABD'den yavaş yavaş koparmaktadır. Her ne kadar devasa bir güce sahip olsa da ÇHC'nin küresel hegemonya olma konusunda bazı alanlarda halen ciddi eksikliklerinin olduğu biliniyor. Çin dilini öğrenmenin zorluğu, ABD hegemonyasının önemli yumuşak güç unsurlarından olan Hollywood film sektörü ve Burger King, McDonalds gibi restoran sektörlerinde küresel çapta etki yaratamaması bunlara bir örnek olarak gösterilebilir. Lakin Pekin yönetimi, Çin kültürünün küresel çapta yayılması adına özellikle son yıllarda sayısı gittikçe artan bir şekilde Dünya'nın her yerinde “Konfüçyüs Enstitüleri” kurmakta, Çin devlet bursu ile çok sayıda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden öğrenci getirmekte, ilgili ülkelerde Çin adına sözcülük yapabilecek “Çin dostları”nın nicel olarak çoğalması için özel çabalar sarf etmektedir.

Son olarak ÇHC, küresel hegemon bir güç haline gelmek istiyorsa, Doğu Asya'da özellikle Doğu Türkistan ve Tibet bölgelerinde uygulamakta olduğu sert güce dayalı gayri insani faaliyetlerine son vermelidir. Özellikle, 2017 yılından beri Doğu Türkistan'da milyonlarca Müslüman Türkü toplama kamplarına alarak işkence etmesi, etnik ve kültürel soykırıma tabi tutması

¹⁹“TicaretSavaşlarıyeni bir safhaya geçerken geçmiş hatırlamak”: <https://www.haberturk.com/yazarlar/cuneyt-basaran/2511300-ticaret-savaslari-yeni-bir-safhaya-gecerken-gecmisi-hatirlamak>, Erişim: 08 Haziran 2020.

dünyada Çin imajının daha da iticileşmesine, özellikle en çok etkin olduğu Müslüman dünyasındaki kamuoyunun ciddi tepki ortaya koymasına neden olmaktadır.

Joseph Nye'nin 1980'lerin sonunda ortaya atmış olduğu ve Çin'in dış politikada en büyük eksikliklerinden birisi olarak nitelendirilebilecek "yumuşak gücünü" geliştirebilmesi, başta komşuları olmak üzere etkin olduğu coğrafyalarda kabul ettirebilmesi çok zor gibi gözükmemektedir. Robert Cox'un Antonio Gramsci'den esinlenerek uluslararası ilişkilere taşıdığı hegemonya kuramında belirttiği gibi Çin kendi hegemonyasını diğer ülkelere kabul ettirmek istiyorsa o ülkelerin rızasını alabilecek daha fazla argüman geliştirmelidir. Burada ısrarla vurgulanması gereken husus belki Çin'in İnsanlığa vaat edecek evrensel olabilecek değerlerinin olup olmadığıdır. Kendi sınırları içindeki ister etnik Çinliler olsun ister Çinli olmayan başta Uygur Türkleri, Tibetliler, Moğollar ve Nosu kökenli vatandaşları tarafından rejim hegemonyası henüz içten kabul edilmemişken²⁰, öteki coğrafya ve uygarlıklarda kalıcı hegemonya kurmasını tahayyül etmenin henüz erken olabileceğini de düşünmekte yarar vardır.

Kaynakça

AMEYAW-Brobbe T. (2018), The Beltand Road Initiative: Debt Trap and its Implication on International Security. *Asian Journal of Multi disciplinary Studies*, 1/2, 1-9.

AOYAMA, Rumi (2016), "Bir Kemer, Bir Yol": Çin'in Yeni Küresel Stratejisi, *Çağdaş Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 5: 2, 3-22.

AYTEKİN, İbrahim, UÇAN, Okyay (2018), "Ticaret Savaşları ve Korumacı Politikalar: Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye İlişkileri Bakımından Bir İnceleme", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7 / 2 , 851-862 .

BEKCAN, Umut (2019), Sovyet-Çin Uyuşmazlığını Anlamak: 20. Kongre'den 1963 Parti Mektuplarına. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 49 (), S. 89-115.

CELİL, Abdürreşit (2001), Çin Halk Cumhuriyeti'nde Sosyo Ekonomik Kalkınma Girişimleri ve Reformlar. *Kök Araştırmaları*, III (1), S. 265-283.

²⁰ Başta ÇKP yetkilileri olmak üzere Çin'deki çoğu bürokrat veya zenginlerin çocukları genellikle Batı'da okumakta veya yerleşmiş bulunmaktadır. Xi Jinping, Bo Xilai gibi ÇKP'in en önde gelen liderlerinin çocukları ABD'de okumakta veya yaşamaktadır. Bu durum, Çinli olmayan milletlerin ÇKP üyeleri veya bürokratları için de geçerlidir.

CHOW, Daniel. McGUIRE, William. Ve SHELDON, Ian. (2017). "A Legal and Economic Critique of President Trump's China Trade Policies", *University of Pittsburgh Law Review*, 79, S. 207 – 240.

EKREM, Nuraniye (2003), Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000), Ankara: Asam Yayınları.

ELİKÜÇÜK YILDIRIM, Nilgün (2018), "Çin Dış Politikasında İttifak Yapmama Prensibi: Akademik Tartışmalar", *Savunma Bilimleri Dergisi* 16 / 2 S. 15-35.

ERMAĞAN, İsmail (2014), Çin'in Ortadoğu Politikaları. Erciyes Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (37) , S. 19-39 .

FERDINAND, Peter (2016), Westward ho – the China dream and 'one belt, one road': Chinese foreign policy under Xi Jinping, *International Affairs*, Volume 92, Issue 4, Pages 941–957.

HAIQUAN, Liu (2017), The Security Challenges of the "OneBelt, One Road" Initiative and China's Choices. *Croatian International Relations Review*, 23, S. 129-147.

HOLCOMBE, Charles, (2010), Doğu Asya Tarihi Çin Japonya Kore Medeniyetin Köklerinden 21. Yüzyıla Kadar, İstanbul: Dergâh Yayınları.

HONG, Zhao(2016),China'sOneBeltOne Road: An Overview of theDebate. In *Trends in SoutheastAsia*. ISEAS.

HOSAIN, Sajjad, Hossain, Saddam, (2019), One Belt One Road initiative: A revolution on Regional and Global Development, S.119-146.

İŞCAN, İsmail H. (2004), "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 1 / 2, S. 47-79.

KARLUK, Abdürreşit C. (2017a), Çin'in İpek Yolu Projesi ve Yumuşak gücü. I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Kongresi (s. 302- 311). Priştina - Kosova : Gazi Üniversitesi.

KARLUK, Abdürreşit C. (2017b), Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi ve Gerçekleri Üzerine. *Denge*, 95- 114.

KARLUK, Abdürreşit C. (2019), Çinlilik ve Çin'de Ötekiler, Atlas Kitap Yayınevi, Ankara.

KAYA, Melek, (2019), ABD-Çin Ticaret Savaşları ve Türkiye, *Türkiye Mesleki ve Sosyal BilimlerDergisi*, (2), 18-30.

KISSINGER, Henry (2015), *Dünden Bugüne Yeni Çin*, (Çev.: Nalan Işık Ceper), Kaknüs, İstanbul.

PEKCAN, Cemre (2017), "Konfüçyüs Felsefesinin Dış Politikaya Etkisi Bağlamında 2003-2013 Yılları Arasında Çin-ABD İlişkileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(4), 1127-1155.

PEKCAN, Cemre (2019), Yeni-liberal kurumsalcılık çerçevesinde Çin'in komşuluk diplomasisi: Hu Jintao ve Xi Jinping dönemlerine karşılaştırmalı bir bakış. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2869-2892.

PU, Xiaoyu. (2016), "One Belt, One Road: Visions and Challenges of China's Geo economic Strategy." *Main land China Studies*, Vol. 59, No. 3, P. 111-126.

SANDER, Oral (2016), *Siyasi Tarih I: İlk Çağlardan 1918'e*, 30. Baskı, *İmge Kitabevi*, Ankara.

SAUTMAN, Barry, Hairong, Yan (2019), The "Chinese Debt Trap" and its Sri Lanka Example (1-4).

SWAİNE, Michael D. (2015), "Chinese View sand Commentary on the 'One Belt, One Road' Initiative." *China Leadership Monitor*

Sørensen, Camilla T. N. (2015), The Significance of Xi Jinping's "Chinese Dream" for Chinese Foreign and Security Policy: From "Tao Guang Yang Hui" to "Fen Fa You Wei", in: *Journal of China and International Relations*, 3, 1, S. 53-73.

Qİ, Hao (2015), China debates the new type of great power relations. *The Chinese Journal of International Politics*, 8(4), 349-370.

VURAL, Çağla, AYDIN, Hasan (2020), "Dolar Diplomasisi ve Borç Tuzağı Diplomasisi: ABD VE ÇİN Örneklerinin karşılaştırılması", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 5 / 3, S. 174-194.

WERE, Anzette (2018). Debt Trap? Chinese Loan sand Africa's Development Options. *South African Insstitute of International Affairs*, 1-13.

WHITE Lynn& CHENG Li (1998), The Fifteenth Central Committee of the Chinese Communist Party: Full-Fledged Technocratic Leadership with Partial Control by Jiang Zemin. *AsianSurvey*, Sayı:3, S.231-264.

YAKA, Aydın (2015), "Sosyoloji Yazıları: Çatışma Kültüründen Uzlaşma Kültürüne", *Gündoğan Yayınları*, İstanbul.

Elektronik Kaynaklar

ABD- Çin ticaret savaşı: Küresel ekonomi karşısındaki en büyük risk hakkında neler biliniyor? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48222100>, Erişim: 08 Haziran 2020

ABD-Çin ticaret savaşında 2. Perde: Teknolojik Savaş, : <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-cin-ticaret-savasinda-2-perde-teknoloji-savasi/1484157>, Erişim: 08 Haziran 2020

Bilimsel Gelişme Kavramı, <http://turkish.cri.cn/862/2012/11/04/1s144091.htm> , Erişim: 04 Haziran 2020

Batı'nın Borç Tuzağı İddiasının arkasında ne var?, <https://www.criturk.com/haber/haber-lokasyon/batinin-borc-tuzagi-iddiasinin-arkasinda-ne-var-146725> , Erişim: 07 Haziran 2020

Bo Xilai and the crisis in the CCP, <http://socialismtoday.org/archive/163/china.html> , Erişim: 04 Haziran 2020.

Bo Xilai neden indirildi? <https://www.bbc.com/news/av/world-asia-china-24175779/why-bo-xilai-was-brought-down> Erişim: 01 Haziran 2020

“Çin borç tuzağı”nın ötesinde: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpretor/beyond-chinese-debt-trap> Erişim: 07 Haziran 2020

Çin'in Borç Diplomasisi ve Afrika, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/cin-in-borc-diplomasisi-ve-afrika/1260770> Erişim: 7 Haziran 2020

Çin Devlet Başkanı Xi'nin istifa etmesi çağrısını tutuklamalar izliyor, https://www.wsws.org/tr/2016/apr2016/chin-a05_prn.html Erişim: 01 Haziran 2020

Çin Donanması ABD'yi yakaladı: <https://www.aydinlik.com.tr/cin-donanmasi-abd-yi-yakaladi-dunya-mayis-2019> Erişim: 27 Mayıs 2020.

Çin Siyaseti'nde 'Yeni Normal' ve Xi Jinping'in yükselen Haziran 2020

ÇKP 19. Ulusal Kongresi, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41682522> , Erişim: 01 Nisan 2020.

Kültür Devrimi Dörtlüsü Tarih Oldu, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/01/060106_china_yao_shtml , Erişim: 04 Haziran 2020

Speech By Deng Xiaoping, At the 6th Special Session of the U.N. General Assembly, <https://www.youtube.com/watch?v=KO8l4Z-qRHc> , Erişim: 01 Nisan 2020

Ticaret Savaşları Yeni Bir Safhaya Geçerken Geçmişi Hatırlamak, <https://www.haberturk.com/yazarlar/cuneyt-basaran/2511300-ticaret-savaslari-yeni-bir-safhaya-gecerken-gecmisi-hatirlamak> , Erişim: 08 Haziran 2020

Tüm yönleriyle ABD ile Çin arasındaki ticaret savaşları, <https://medyascope.tv/2018/10/25/tum-yonleriyle-abd-ile-cin-arasindaki-ticaret-savaslari/> , Erişim:08 Haziran 2020

Üçü Temsil Düşüncesi: <http://turkish.cri.cn/862/2012/11/04/1s144092.htm> , Erişim:04 Haziran 2020

What Does “Great PowerDiplomacy With Chinese Characterstics” Mean?, <https://carnegietsinghua.org/2018/04/20/what-does-great-power->

Karamurtlu, Kuşak-Yol Projesi Bağlamında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Küresel Hegemonya Girişimi

[diplomacy-with-chinese-characteristics-mean-event-6866](#) , Erişim:06
Haziran 2020

Xi Jinping'in Çin Rüyası ne anlama geliyor?,
<https://www.bbc.com/news/world-asia-china-22726375> , Erişim: 06
Haziran 2020

Yeni Soğuk savaş mı? Yoksa yumuşak savaş mı?
:<https://fikirturu.com/jeo-strateji/yeni-soguk-savas-mi-yoksa-yumusak-savas-mi/>, Erişim: 08 Haziran 2020.

İki Devrim Sonrası İnan-Çin İlişkileri: İnan'ın Doğu'ya Bakış Stratejisinde Çin'in Yeri

İbrahim RAMAZANI*

Öz: Devrim öncesi İnan'ın Batı ile birlikte hareket etmesi Çin ile olan ilişkilerini durağan bir hale getirse de devrim sonrası ikili ilişkiler değişmeye başlamıştır. 1979 Devrimi ilk başlarda "Ne Batı Ne Doğu Bir Tek İslam Cumhuriyeti" sloganıyla başlasa da daha sonra bu slogan yerini Doğu'ya bakışa vermiştir. İnan her ne kadar Batı'ya karşı Çin'i kendine bir müttefik olarak görse de ve bunu ima etmeye çalışsa da Çin'in İnan'a bakışı Ortadoğu'da olan diğer ülkelere bakışından farklı bir bakış değildir ve ikili arasındaki ilişkileri bu çerçevede görmek gerekir. Hatemi döneminde nispi olarak hem Batı ve hem de Doğuyla iyi bir yönde seyreden ilişkiler Ahmedinejad ve Ruhani'nin cumhurbaşkanlığının ikinci döneminde tekrardan Doğu'ya bakış politikası İnan tarafından izlenilmiştir. Çin, ABD ile bir yarışmada olsa da ABD'ni İnan aleyhine uyguladığı ambargolarda ABD'nin yanında olmayı tercih etmiştir. Çin her zaman İnan'la olan ilişkilerinde düşman olmadığı kadar dost olmadığını da ispatlamıştır. Özellikle ABD'nin nükleer anlaşmadan çekilmesiyle birlikte Çin de İnan ile ilişkilerine mesafe koymaya başlamış ve 2020'de İnan'dan ithal ettiği petrol son 20 yılın en düşük miktarı olmuştur. Görünen şu ki İnan dış politikasında kesin karar veremeyecek durumdadır. Başka bir deyişle, Tahran'ın Washington ve bazı komşu ülkelerle kalıcı düşmanlığı, Çin ve Rusya gibi Doğu güçlerine her zaman, Tahran'ın uluslararası arenada çeşitli güvenilir seçeneklerden yoksun olduğunu ve tecrit içinde müzakere etme gücüne sahip olmadığını belirten bir mesaj olmuştur. Bu nedenle İnan, her koşulda, bu ülkelere yakın olmaya mahkûmdur.

Anahtar Kelimeler: İnan, Çin, Doğu, Batı, Doğu'ya Bakış Stratejisi, Pehleviler, 1979 İnan İslam Cumhuriyeti

Iran-China Relations After Two Revolutions: The Position of China in Iran's Look East Strategy

Abstract: Though pre-revolutionary Iran's rapprochement with Western countries made relations with China stationary, post-revolutionary Iran's bilateral relations with China have changed. The 1979 Revolution initially began with the slogan of "Neither West nor

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, ibrahim.ramazani@gmail.com

Gönderim Tarihi: 10 Nisan 2020, Kabul Tarihi: 8 Mayıs 2020

East, Islamic Republic Alone." However, this slogan was soon supplanted by a strategy of "Look East." Whereas Iran views China as ally against the West and attempts to put this view into practice, China views Iran not differently from it views any other country in the Middle East. It is necessary to see Iran-China in this framework. Iran pursued the look-east strategy during Ahmadinejad's presidency, and again, in the second term of Rouhani's foreign relations, and remained to be in good direction with the West and the East during Khatami's presidency. Though China competes with the United States, Iran even stood by the United States during a period of sanctions the U.S. imposed against it. Virtually always in relations with Iran, China has proven that it is not Iran's friend nor its enemy. Especially after the United States withdrew from the nuclear deal, China further distanced itself from Iran in 2020 when its Iranian oil importation has registered the lowest records for the last 20 years. Iran is apparently not in a position to make effective decisions in its own foreign policy. Likewise, Iran's persistent hostility with Washington D.C., and several neighboring countries has typically conveyed some messages to these Eastern powers such as China and Russia. These messages indicate that Tehran does not have reliable options in the international arena, or any unilateral power to negotiate in isolation. Iran is ultimately dependent upon other countries in all circumstances.

Keywords: Iran, China, East, West, Look East, Pahlavi, Revolution of 1979, Islamic Republic of Iran

Giriş

1978 yılında "Reform ve Açılma" politikasının uygulanmaya başladığı günden itibaren Çin'in, hızlı ekonomik büyümesini sürdürebilmesi için enerji önemli unsur olmuştur (Celil, 2001). Bu açıdan enerji, İran ve Çin arasında önemli iş birliği alanını oluşturmaktadır. Çin ve İran arasında 1971 yılında başlayan resmî diplomatik ilişkiler İran'ın stratejik konumu ve sahip olduğu zengin enerji rezervleri bakımından önem kazanmış ve bu doğrultuda gelişmiştir. Petrol ithal etmesine gerek olmadığı ve kendi kendine yetebildiği dönemlerde bile Çin, İran'dan petrol satın alma ihtiyacı hissetmiştir. İran Devrimi'nden sonra İran'ın ABD ile ilişkilerinin kesilmesi ve bunun neticesinde İran aleyhine ambargoların uygulanması, İran'ın Doğu'ya bakış stratejisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İran'ın dış politikasında Doğu'ya bakış stratejisi önemle üzerinde durulduğu bir husustur. Bu arada hızla gelişen

Çin, İran'ın dış politikasında önemli bir yere sahip olmuştur. 1979 Devrimi ve özellikle Ahmedinejad döneminden sonra İran'ın Batı ile ilişkilerinin zayıflaması sonucunda İran, Çin'le olan ilişkilerinde sıkça taviz veren ülke konumuna gelmiştir. 1979 Devrimi'nden sonra İran'ın "Ne Batı Ne Doğu, Bir Tek İslam Cumhuriyeti" sloganı, yerini artık Doğu'ya bakış stratejisine bırakmıştır. Son dönemlerde İranlı yetkililer ABD'nin İran üzerindeki baskıları ve peş peşe uyguladığı ambargoları İran'ı Pekin'in bir "rehine müşterisine" dönüştürmüştür. Nitekim İran'ın Çin'e sattığı ucuz petrol karşısında, Çin'in İran'a istediği malı ihraç etme formülü, İran'ın "stratejik ortaklık" görüşüne ters düşmekle birlikte bu ilişkiye mecbur olduğunu da göstermektedir.

Bu çalışmada, İran-Çin ilişkilerini 1949 Çin Komünist Devrimi ve 1979 İran İslam Devrimi sonraları belirleyen unsurların neler olduğudur. 1949 Devrimi sırasında hükümette olan Pehleviler dönemi kısa bir giriş şeklinde sunularak, İran İslam Devriminden sonra farklı hükümetler döneminde iki ülke arasındaki ilişkiler ele alınmıştır.

Pehleviler Döneminde İran-Çin İlişkileri

İran ve Çin ilişkileri 79 devriminden önce ve sonra farklı yönlerde seyretmiştir. Devrimden önce İran Batı'nın peşinden hareket eden ve Batı-Doğu çatışmasında Batı'dan yana tavır sergileyerek Çin ile olan ilişkilerine mesafe koymuştur. Çin ilk başlarda İran İslam Devrimine karşı Pehleviler'den yana olsa da İran İslam Devriminden sonra İran ile ilişkilerini güçlendirmeye başlamıştır. 1950'lerde Çin ABD'nin öncülüğünü yaptığı Batı'yı kendine düşman olarak görmekteydi. Ortadoğu'ya gelince Çin'in itimat etmediği ve Batı'nın izinden yürüdüğünü söylediği birkaç ülke içinde İran da bulunuyordu.

İran ve Çin'in ilişkisi 1920'de Roma'da imzalanan dostluk anlaşmasının ardından ve Şanghay'da İran tarafından açılan konsoloslukla birlikte resmi olarak başlamıştır. 1949'da Çin'de Komünist partinin iktidara gelmesiyle birlikte İran ve Çin arasındaki ilişki tekrar kesilmiş ve 1971 yılında Çin'in BM bünyesinde kabul edilmesiyle birlikte iki ülke arasındaki ilişki tekrardan başlamıştır. 1970'ten sonra Çin'in İran ile olan ilişkisine neden olan şey Sovyetlerin Körfez'deki etkisinin önüne geçmek olmuştur (Ghazizadehvd, 2012: 152). 1970'lerden sonra ABD'nin

Çin ile siyasi ilişkilerinin düzelmesi yönünde hareket etmesiyle birlikte 1971'de İran Şahının kız kardeşi Aşraf Pahlavi Çin'i ziyaret ederek İran ve Çin ilişkilerinde yeni bir dönemin açılmasına neden olmuştur (Olamayifar, 2011: 30). İyi ilişkilerin sürmesinden dolayı ve Çin'in kendisinin de bir devrim yaşaya bileceği korkusu, Çin hükümetini İran'da baş vermekte olan devrime karşı tutum almasına neden olmuştur. Nitekim devrimden önce Çin Pehlevileri destekliyordu ve devrim sıralarında Çin basını İran İslam Devriminin haberlerini yaymıyordu ve bunun aksine iki ülkenin sağlam ilişkilerinin olduğunu yazmaktaydı (Hami Kalvanagh, 2012: 25).

Doran'ın Güç Döngüsü Kuramı Bağlamında İran'ın Ne Batı Ne Doğu Stratejisine Bakış

İran'ın ne Doğu ve ne Batı sloganının yerini Doğu'ya bakış stratejisinin almasını daha da derinlemesine anlamak için Doran'ın güç döngüsü kuramından yola çıkarak açıklamak daha doğru bir izlenim sunabilir. Charles F. Doran'ın güç döngüsü kuramı, uluslararası politikanın "devlet" perspektifini açıklarken, görece güç yaklaşımından hareket etmesi nedeniyle, sistemin yapısal değişkenlerini, devletlerarası politikaları ve güç geçişlerini göz önünde bulundurmaktadır. Güç döngüsü kuramının bu noktada özneliği, uluslararası ilişkiler disiplininin temel analiz birimlerinin birbirleri ile bağıntısını ortaya koyması ve sistemin yapısal dönüşümleri ile sistemsel kaymaları güç unsurunu temel değişken olarak ele alarak devletler perspektifinde incelemesidir.

Güç döngüsü kuramının tarihselliği ise temel hipotezinin içinde saklıdır. Her devletin görece gücü üç aşamadan geçer: Yükseliş, duraklama/olgunluk ve gerileme. Doran'a göre sistemin sınırları, tarih içinde birçok kez örneği görüldüğü gibi hem sistemi hem de devletleri etkilemekte, beklenmedik şekilde ve birdenbire sistem kaymalarına ve/veya devletlerin düşüşlerine neden olmaktadır (Doran, 2000: 332; Akt: Emeklier: 2016). Doran'ın güç döngüsü kuramında, sistem ve sistemin sınırları kuramın yapı boyutunu, devletler ve devletlerarası politikalar aktör boyutunu temsil ederken, gücün aktörler arası el değiştirmesi ve sistem kaymaları ise süreç boyutuna işaret etmektedir.

Doran'ın kuramının temel değişkeni güç faktörü ise sistemdeki aktörlerin güçlerine ve sistemin mutlak kapasitesi dâhilinde "görece"

olarak ele alınmakta ve göreceli güç hesabı yapılırken uluslararası politik ekonomi de ön planda değerlendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, kuramsal açıdan güç döngüsü kuramının bir diğer önemli özelliği, uluslararası politikayı uluslararası ekonomiden bağımsız değerlendirmemesidir. Tüm bu değişkenler, devletlerin uluslararası politik davranışını etkilemekte ve yeni çıktılarda sistem kaymalarına neden olabilmektedir. Başka bir ifadeyle her devletin sistemi üzerinden sahip olduğu bir yüzde/göreceli güç vardır ve devletlerin büyüklüğü ve kapasitelerine göre değişen bu oranlar, değişmeye başladığında devletlerin davranışlarında ve sistemde de değişim başlamaktadır. Bir devletin göreceli gücündeki artış üst limite ulaştığında, sistemin sınırları ile karşılaşır. Başka bir ifadeyle yapı devletlerin davranışlarını mümkün kılacak ve sınırlandıracak maddi koşulları sağlarken, söz konusu davranışlar ise yapıyı dönüştürmekte ve yeniden üretmektedir (Doran, 2000: 333; Akt: Emeklier: 2016). Bu doğrultuda kurama göre, devletin mutlak kapasitesi, uluslararası sistemin mutlak kapasitesi ve diğer devletlerin sistemdeki göreceli güçleri ile karşılaştırıldığında, devletlerin gelecek davranışları ve sistemdeki konumları analiz edilmeye daha elverişli hale gelmektedir. Nitekim bir devletin sistemdeki rolü, statüsü, çıkarları ve davranışları, güç döngüsü kuramının dış politika yapımı ile bağıntısını oluşturmaktadır (Emeklier: 2016).

Bu bağlamda Çin'in, yeni bir güç olarak ortaya çıkışı ve İran'ın devrimden sonra ABD ile ilişkilerinin kesilmesi Çin'i bir güç merkezi olarak görmesi ve ona yaklaşması güç döngüsü kuramı ile açıklanabilecek bir husustur. Son 40 yıldır, İran hükümeti ABD'yi herhangi bir nedenden dolayı ana düşmanı olarak tanımlamıştır ve dış politikasının ana bölümünü bu düşmanla yüzleşmek temelinde kurmuştur. Bu çatışma Ayatullah Hameney liderliğinde farklı boyutlar aldı ve Tahran'ın dış politikasının temel taşı oldu. "Ne Doğu ne de Batı" sloganını kullanan Ayatullah Humeyni'nin zamanına kıyasla Hameney zamanında "Doğu'ya Bakış" politikasına yön değiştirdi. Bu yeni politikada Çin, yüksek ekonomik gücü nedeniyle İran'ın dış politikasında belirleyici bir rol oynamıştır ve Tahran, özellikle Washington'un yaptırımlarına karşı önlem olmak için Çin'e diğer tüm ülkelerden daha fazla güvenmiştir ve bu da Çin'e İran'ı bir rehine olarak kullanmasına zemin hazırlamıştır.

İran İslam Devrimi'nden Sonra İran-Çin İlişkileri

Çin, İran'ı yakın dostu olarak görmemektedir ve İran'da Çin'le olan dostluğunu Batı ile olan düşmanlığı üzerine kurmuştur. Pekin, Washington'un Tahran'a olan hassasiyetlerine karşı dikkatli davranması ve İran ile olan ticaretini azaltması da bunun bir göstergesidir. Devrim sonrası İran'ın Çin politikasında üç gruptan söz edebiliriz. Birinci grup ticari bakışa sahip olanlar. İkinci grup siyasi olarak Çin ve Rusya'yı Batı ve Amerika karşısında bir koz ve güç kaynağı olarak görenler ve üçüncü grup ise hem siyasi hem de ticari alanda Çin'le olan ilişkilerin azalması ve Batı'ya doğru kucak açmayı önerenlerdir. İran İslam Devriminden sonra Çin'in Tahran metrosunda yaptığı yatırım Çin'in elektronik-mekanik alanında yurtdışında yaptığı en büyük yatırım olarak bilinmektedir. İran'a uygulanan ambargolardan sonra Çin daha da ciddi bir şekilde petrol alanında İran'da yatırımlar yapmaya başlamıştır. Devrimden önce İran'ın 40'ıncı ticari ortağı olan Çin devrim sonra 6. sıraya yükselmiştir.

Devrimin İlk Yıllarında İran-Çin İlişkisi

Başta Ayetullah Humeyni olmak üzere devrimin elitleri, izolasyonu devrim için bir şans olarak görürken çok geçmeden Irak ile savaşın getirdiği ortamda bu bakış açısı değişime uğramış ve Çin ile ilişkilere ilgi gösterilmiştir. İran 1979 Devrimi'nden önce Batı ülkeleriyle birlikte hareket ederek komünist Çin hükümetini resmi olarak tanımamıştı. Çin, İran'ı Batı ve Amerika'nın bölgedeki kuklası olarak görüyordu ve İran ise Çin'i işgalci ve tecavüzcü bir hükümet olarak görmekteydi. 1985'te İran Meclis Başkanı Rafsancani'nin ve 1989'da o dönemin Cumhurbaşkanı Hamaney'in Çin'i ziyaret etmeleri iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlenmesine neden olmuştur. İran ve Çin ilişkilerini daha da güçlendiren meselelerden biri de İran Irak savaşı ve Çin'in Irak'a İran'dan daha fazla silah satmasına rağmen İran'a silah satmasıyla olmuştur. Belirtilmesi gereken husus şudur ki İran'da siyasi literatürde Çin'in İran-İrak savaşında İran'ın yanında olduğu ve İran'a silah yardımı yaptığı yazılmaktadır.

Askeri düzeyde ilişkilerin artmasının yanı sıra ekonomik olarak da Tahran ve Pekin arasında güçlü bir bağ kurulmuştur ve İran-Çin ticaret payı Devrim öncesi en yüksek miktarlarında 826

milyon dolar iken 1980'lerde 1 milyar 826 milyon dolara ulaşmıştır. Bu ticaret payının iki kata çıkmasının nedenlerinden biri de savaşın ortaya koyduğu yıkımların onarımı ve inşaat projelerinin başlatılması olmuştur (Olamayifar, 2011: 31). Sekiz yıllık İran Irak savaşında Çin'in İran'a toplam silah ihracatı 1.843 milyar doları buldu. Aynı zamanda Çin tarafından, Irak'a ihraç edilen silah İran'a ihraç edilenin yaklaşık üç katı kadar yani 5 milyar doları bulmuştur.

Rafsancani ve Reformistler Döneminde İran-Çin İlişkileri

İran-İrak savaşının sona ermesiyle birlikte, ülkenin yeniden inşası amacıyla diğer ülkelerle etkileşim ve işbirliği hükümetin temel önceliği haline geldi. Rafsancani hükümeti, Batı ile ilişkilerindeki sınırlamalar ve zorluklar göz önüne alındığında, Hindistan, Rusya ve Çin'le aralarında olan bazı durumları "Stratejik İttifak" olarak adlandırılan bir tür işbirliğine ihtiyaç olduğunu kaydetti. İran'ın bakış açısından, bu ittifak ülkenin devrimden sonra ABD'nin düşman politikalarına karşı koyabilmek için bir müttefike ihtiyaç duyduğu varsayımına dayanıyordu. Ancak bu yaklaşım Asya ülkeleri tarafından memnuniyetle karşılanmadı ve pratikte İran stratejik bir müttefik bulamadı. Rusya, Hindistan ve Çin İran'ın stratejik ittifak planını memnuniyetle karşılamamasının temel nedeni, ABD'ye karşı bir blok oluşturma konusunda isteksiz oldukları gerçeğinden kaynaklanmaktadır.

1997 yılında yapılan seçim sonuçları bugün değerlendirildiğinde, İran'da İslamcı ideolojinin kırılma noktasının da 90'lı yıllara uzandığı görülmektedir. Hatemi'nin siyasi vizyonunun dış politikaya yansması da uluslararası arenada ilgiyle karşılanmış ve Hatemi'nin dış politika söylemi "Teneş Zodayi" (Barışçıl Yaklaşım), bölgesel ve uluslararası alanda etkisini göstermiş ve BM'deki bir konuşmasında dile getirdiği "Medeniyetler Arası Diyalog" çağrısı da tüm dünyada dikkat çekmiştir. Hatemi döneminde ekonomik bir kalkınma için gerekli sermayeye sahip bölgedeki Arap ülkeleriyle ilişkilerin onarılması üzerine yoğunlaşmış, AB ile diyaloglar en iyi düzeye çıkarılmış, Orta Asya ve Kafkasya'da yaşanan gelişmeler karşısında da yapıcı roller üstlenilmiştir. Bu dönemde İran dış politikasının temel ilkeleri; medeniyetler arası diyalog, dış dünyaya yönelik barışçıl yaklaşım ve bölgesel ve uluslararası örgütlerle tam iş birliği yapılmasıdır (Dilek, 2011: 39). Hatemi'nin cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte İran, Batı ile olan ilişkilerini özellikle nükleer projelerin

durdurulmasından sonra daha da genişletmeye başlamıştır. Hatemi bölgede ve Batı ile olan ilişkilerde ılımlı siyaset izleyerek tansiyonları düşürmüştür. Ayrıca İran'ın Batı ile olan ilişkilerinin iyi bir yönde seyretmesi Çin'le olan ilişkilerini etkilemedi ve ayrıca 2003'te iki ülke arasında olan ticaret hacmi 7,3 milyar dolara yükselerek 4 sene evvelinin 7 katına çıkmıştır (Saghafi, 2009: 42).

Ahmedinejad Cumhurbaşkanlığı Döneminde İran Çin İlişkisi

Devrimin ilk yıllarında “Ne Batı Ne Doğu, Bir Tek İslam Cumhuriyeti” sloganı Ahmedinejad döneminde yerini tamamen Doğu'ya bakış stratejisine vermiştir. Bu yüzden Ahmedinejad doğu ülkeleri olarak adlandırılan Hindistan, Rusya ve özellikle Çin ile ikili ilişkilerin güçlendirilmesi yönünde hareket etmiştir. İran'ın dış politikasında gelişen Doğu'ya bakış perspektifiyle Türkistan ülkelerine özellikle Çin'e yönelik politikalar, Ahmedinejad döneminde ekonomik ve askerî alanlarda daha önemli bir yere sahip olmuştur.

Ahmedinejad döneminde İran'ın Batı ve Orta Doğu ülkeleri tarafından dışlanması da İran'ın Çin'le olan ilişkilerinde önemli role sahiptir (Sariolghalam, 2006: 318). İran'ın genellikle devrim sonrası Asya'daki güçlerle ortak hareket etmesi bir çıkar meselesi değil belki Batı'dan dışlanmanın ortaya koyduğu mecburi bir duruştur (Ahani, 2010: 69). Stockholm Sulh Derneği'ne göre İran 2005-2009 yıllarında Pakistan'dan sonra Çin'in ikinci silah pazarı olmuştur (Shariatinia, 2013: 194). 1997 yılında Hatemi ile başlayan dış politika söylemlerindeki yumuşama, uzlaşmaya yapılan vurgular, dış dünyaya açılım ve nükleer projelerin durdurulması dış siyasetin temellerini belirlemektedir.

Ahmedinejad döneminde İran dış politikasının temel dinamiklerinden biri hâline gelen Doğu'ya bakış ve nükleer santralin yeniden inşa düşüncesi, ambargoları beraberinde getirirken İran'ın Çin'le olan ilişkilerini daha da güçlendirdi. Ahmedinejad yönetimine göre Batı ile uzlaşma siyaseti İran'ın istediklerini karşılamadı, aksine nükleer projesini askıya almak İran üzerindeki baskıların çoğalmasına da sebep oldu (Salehi, 2013: 493). Birçok konuda Çin'in İran'a sırt çevirmesi yine de İran'ın Çin'e taviz vermesinin önüne geçemedi ve iki ülkeyi daha da yakınlaştırdı. Daha doğrusu İran'ı Çin'e daha da bağımlı hale getirdi. Örneğin 2006 yılında İranlı yetkililerin BM'de desteklerini beklediği Çin,

Rusya ve Hindistan gibi ülkeler, İran'ın beklentisinin aksine İran'ın nükleer dosyasını BM Güvenlik Konseyine sevk edilmesine ilişkin kullandıkları "Evet" oyları da İran'ı bu ülkelerle yakınlığının sürdürmesine engel olamamıştır. İran bu ülkelere yakın olmaya mecburdur çünkü başka dostu yoktur.

Ruhani'nin Cumhurbaşkanlığı Döneminde İran-Çin İlişkileri

Birleşmiş Milletlerin ve ABD'nin İran aleyhine uyguladıkları ambargolar, İran'ı hem ekonomik ve hem de siyasi alanlarda dışlamış ve etkisiz hale getirmiştir. Nitekim İran ister istemez ekonomik, siyasi ve askerî ilişkilerde Rusya ve Çin'i seçmek mecburiyetinde kalmıştır. ABD ve AB'nin İran'ın nükleer programını BM Güvenlik Konseyi'ne taşınmasına yönelik ısrarlarına rağmen Çin, aksi bir tutum takınarak sorunun diplomatik görüşmeler ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu vasıtasıyla halledilmesi gerektiğini belirtmiş ve konunun BM nezdinde ele alınması durumunda veto kartını oynayabileceğini ima etmiştir. Aslında, istikrarsız bir Orta Doğu ve ABD ile yaşanabilecek muhtemel bir çatışma en başta bölgeden düzenli petrol akışına muhtaç olan Çin tarafından arzu edilmemektedir. Ancak Çin, İran'la askerî iş birliği üzerine kurulu hem ekonomik hem de siyasal bağlamda karlı ilişkilerden kısa vadede vazgeçme niyetinde değildir. Nükleer anlaşmasından Batı ile ilişkilerini güçlendirerek çıkan İran, aynı şekilde Rusya ve özellikle Çin ile de ilişkilerini devam ettirmiştir. Nükleer anlaşmasından sonra Çin cumhurbaşkanının İran'ı ziyareti iki ülkenin ilişkileri açısından büyük önem arz etmektedir. Birincisi nükleer anlaşmadan sonra İran'ı ziyaret eden ilk devlet başkanı olmuştur. İkincisi 14 sene sonra Çin cumhurbaşkanı tarafından yapılan ilk İran ziyaretiydi. Üçüncüsü Çin cumhurbaşkanının Orta Doğu ziyareti kapsamında İran ile ilişkileri olmayan Suudi Arabistan ve Mısır'ın da yer alması ve dördüncü olarak İranlı yetkililerin dediğine göre, 10 yıl içerisinde iki ülkenin ticaret hacminin 600 milyar dolara yükselmesinin planlanması yer almaktadır.

Nükleer anlaşmadan önce İran pazarında tekel durumda olan Çin'in anlaşmadan sonra bu pazarı elde tutabilmek için Avrupa ülkeleri ile rekabete girmesi gerekmektedir. Makro düzeyi bir tarafa bırakırsak Çin'in İran'a bakışı her şeyden çok bir pazar olanağı ve enerji temin etme kaynağı şekillendirir (Vaezi, 2016: 73). Donald Trump göreve başladıktan ve Washington nükleer anlaşmasından

çekildikten sonra, Rusya ve Avrupa Birliği'nin ABD'yi tek taraflı olarak anlaşmadan çıkmasını eleştirmelerine rağmen Çin, ABD'nin İran'a karşı uyguladığı yaptırımlara zamanla uyum sağladı. Çin'in ABD'nin İran'a karşı uyguladığı yaptırımlara uymasına rağmen İran'ın başka çaresi kalmadığından dolayı Çin'e taviz vermek zorunda kaldı. Böylece Çin istikrarsız bir ekonomiye sahip olan İran'ın demiryolları projesi, petrol, doğalgaz ve petrokimya sektörlerinde muğlak yatırım teklifleri ve hukuki süreçlerle tekrardan rol almaya başladı.

İran 1979 İslam Devriminden sonra ne Doğu ve ne de Batı ile sağlam bir siyasi ve ekonomik ilişki kuramamıştır. Nitekim Cumhurbaşkanı Ruhani "sıkıntılı anlarımızda ne Doğu ne de Batı hiç birisi yanımızda yer almadı" diyerek devrimin ana söylemi olan "Ne Doğu ne de Batı" Sloganının ne için geliştirilmesi gerektiğini tekrardan vurgulamıştır (Entekhab, 2020).

İran-Çin İlişkilerinde Doğu Türkistan

Devrimin ilk aşamalarında İran İslam Cumhuriyetinin hedeflerinden biri olan İslami yaymak ve Müslümanlara sahip çıkmak politikası, Çin'le olan ilişkiler esasında yerini müsamaha politikasına vermiştir ve İran Çin'in Doğu Türkistan Müslümanlarına yönelik uyguladığı zulümlere ve işgaline göz yummuştur. Bu siyaset İran'da hükümetler değişse de değişmeyen politikardan biri olmuştur. İran'ın bu konudaki sessizliği ve Doğu Türkistan'daki 2009 katliamını görmezden gelmesinin nedeni İranlı yetkililere göre Çin'in iç politikasına müdahalede bulunmamak amacıyla yapılan bir politikadır. İran Lideri Hameneyi ofisine bağlı olan Porseman (2011), sitesi, Çin'de Müslümanlara karşı yapılan zulümlere İran neden susuyor sorusuna? İran yeterince tepki göstermiştir diye cevap vermektedir. İran'ın Filistin ve Çeçen Müslümanları ile Doğu Türkistan'daki Müslümanlara karşı yapılan zulümlere neden aynı şekilde tepki göstermediğine ise şöyle yanıt vermektedir: Filistin İşgal edilmiştir ama Doğu Türkistan işgal edilmemiştir. Bizim için Müslümanlar arasında bir fark yoktur. Ancak Çin'deki olaylar hakkında fazla tepki Çin'in iç işlerine müdahale anlamına gelmektedir.

Çin'in Doğu Türkistan'da uyguladığı sistematik zulüm ve asimilasyon sadece Ayetullah Makarem (Ava, 2009), Molavi Abdul Hamid (Ensaf, 2009) ve Ayetullah Safi Golpayegani (Hamshahri,

2009) gibi resmî olmayan şahıslar tarafından kınanmış, hükümet ve ilgili kurumlar bu konuda sessizliğini koruyarak Çin'e dolaylı olarak destek vermiştir. Ayrıca İran medyasında Doğu Türkistan hakkında çıkan haberler ve yorumlara bakıldığında, Çin'i haklı çıkaracak yazılar daha fazla göze çarpmaktadır. Özellikle Çin'in meşru müdafaa hakkına vurgu yapılan haberler ve yazılara yer verilmiştir. Özetle, Çin'in hak arayışında bulunan Uygur Türklerini terörist gruplara bağlama çabası ve hayali terör örgütlerini kurma gibi suçlamaları (Fararu, 2017) içeren resmi tezi İran tarafından neredeyse aynen kabul edilmiş olup bu durum Çin'i haklı göstermenin ve Çin'e taviz vermenin çabası olarak yorumlanabilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Pehleviler döneminde Batı ile birlikte hareket eden İran, 1979 Devrimi'nden sonra Çin'i uluslararası arenada kendisine bir müttefik olarak görmeye başlamıştır. Devrimden sonra İran'ın uzun bir süre uluslararası siyaset ve küresel düzenden dışlandığı dikkate alındığında Çin'in uluslararası arenada İran'a verdiği politik destek İran açısından önem taşımıştır. Öte yandan Çin ise İran'ı ekonomik ve askerî anlamda bir pazar ve enerji temini kaynağı olarak görmüştür ve ikili ilişkiler bu yönde devam etmiştir.

Ancak Çin, İran'ın elverişli uluslararası koşulların yokluğunda başka bir seçeneği olmadığını bildiğinden, doğal olarak İran ile olan çıkarlarını ve taleplerini en üst düzeye çıkarmaya çalışmıştır. Buna karşın, İran ne zaman Batı ile çatışmanın üstesinden gelmek ve gerginlikleri azaltmak için fırsat bulsa, Çin'in İran'la işbirliğine girmesi İran açısından daha makul hale gelmektedir. Son ekonomik verilere göre, 2019'un ilk beş ayında Çin'in İran ile ticaretinin geçen yılın aynı dönemine kıyasla keskin bir şekilde düştüğünü göstermiştir. Çin'in Tahran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne tam üyeliğine karşı çıkması da bunun bir göstergesidir. Çin hükümeti, İran İslam Devrimi sonrası İran hükümetinin birkaç güçlü dostundan birisi olmuştur. Ancak Pekin'in Tahran'a yardımı her zaman "doğrudan" kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda olmuştur ve İranlı yöneticilerin düşündüğü gibi bir "stratejik ittifak"a pek benzememiştir.

Son olarak, Çin'in İran İslam Cumhuriyeti'ne karşı yürüttüğü diplomasisinin mantığı, her şeyden önce Çin'in Orta Doğu'ya olan bakışı ve kaçınılmaz olarak ABD ile bu bölgede rekabet halinde

olmasına dayanmaktadır. Orta Doğu'daki mevcut güçler arasında, Çin, bölgedeki tüm ülkelerle iyi ilişkiler sürdürmektedir ve İran'ın umduğu bir ittifak içerisine girerek net bir siyasi pozisyon almaktan uzak durmaktadır. Çin'in İran ile olan ilişkilerinde kendi çıkar ve ideolojik beklentisinin maksimum seviyede olmasından ötürü, İran İslam Cumhuriyetinin özellikle 1979 Devriminin ana söylemi olan dünya Müslümanları ve mazlumları savunmak söylemi (Çin'e karşı) neredeyse tamamen işlevsiz kalmıştır. Genel olarak baktığımızda, 1979 Devrimi sonrası İran'ın adalet söylemi Amerika ve İsrail'in parmağı olduğu olaylarda devreye girmektedir. Çin ve Rusya İran'ın adalet söylemi konusunda istisna olarak bilinmektedir. Kendisini dünya Müslümanlarının Lideri olarak tanımlayan Ayetullah Hameneyi, Doğu Türkistan'daki Müslümanlar hakkında, bugüne kadar Çin'in aleyhine hiçbir şey söylememiştir. Dünya Müslümanlarını savunmak ve adalet söylemi Ahmedinejad döneminde sık sık dile getiriliyordu. Bu söylem, Doğu Türkistan katliamlarında Çin'le ilişkilerin zedelenmemesi için göz ardı edilmiştir. Ahmedinejad sonrası gelen Ruhani, Batı'ya karşı Ahmedinejad'tan her ne kadar farklı siyaset izlese de Doğu Türkistan konusunda Ahmedinejad'ın siyasetini devam etmiştir.

Kaynakça

Ahani. A (2010), *Asya Yakınsama Vizyonu, FasnameyeSiyasateKhareji*, No 3, Tahran.

CELİL, Abdürreşit (2001), Çin Halk Cumhuriyeti'nde Sosyo Ekonomik Kalkınma Girişimleri ve Reformlar. *Kök Araştırmaları*, III (1), S. 265-283.

Dilek. K (2011), İran'ın Orta Asya Politikaları, Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.

Doran. CH (2000), *ConfrontingthePrinciples of thePowerCycle: Changing SystemsStructure, Expectations, andWar*”, *Handbook of WarStudies II*, Manus I. Midlarsky (ed.), AnnArbor: Michingan UniversityPress.

Ghazizadeh. Sh, Talebifar. A (2012), İran ve Çin arasındaki stratejik ilişkiler, *Pajoheshkadeye Motaleate Rahbordi*, Tahran.

Hami. k. V (2012), İran ve Çin İlişkileri, *Markaze Asnad EnghelabeEslami*, Tahran.

Olamayifar. A (2011), İran ve Çin'in İkili İlişkilere Bakışı, *Ketabe Asya*, Moasseseye AbrareMoaser, Tahran.

Saghafi A. N (2009), İran Dış Politikasında Yeni Ufuklar Arayışında, Doğu'ya Bakış Politikaları, Moavenate Pazhoeshhaye Siyasete Khareji, Tahran.

Salehi, J. (2013), İran Nükleer Programı ve İran Dış Siyasetinin Geleceği, Markaze Nashre Daneshgahi, Tahran.

Sariolghalam. M (2006), İran'ın Dış Siyaseti-Koalisyon Paradigması, Markaze Tahghighate Stratejhik, Tahran.

Shariatinia. M (2013), İran ve Çin İlişkilerinde Önemli Unsurlar, Faslnameye Ravabete Khareji. Sayı 2. Tehran.

Vaezi. T (2016), Doğu Dünyası ve İran; Nükleer Anlaşma Sonrası, Didebane Amniyate Melli Dergisi, Sayı 47. Tahran.

Elektronik Kaynaklar

<https://bit.ly/2A4uHAj>, Ava Haber Sitesi, Erişim Tarihi: 05 Mart 2020.

<https://bit.ly/2Vhb5jA>, Emeklier. N (2016), Güç Döngüsü Kuramı, Erişim Tarihi: 15 Mart 2020.

<https://bit.ly/3aXHKQt>, Entekhab Haber Sitesi, Erişim Tarihi: 03 Mart 2020.

<https://bit.ly/2NpkMYS>, Ensaf Haber Sitesi, Erişim Tarihi: 05 Mart 2020.

<https://bit.ly/3hYMA16>, Fararu Haber Sitesi, Erişim Tarihi: 01 Mart 2020.

<https://bit.ly/2Z8DSrV>, Hamshahri Haber Sitesi, Erişim Tarihi: 05 Mart 2020.

<https://bit.ly/2AYYL0K>, Porseman Sitesi - Dini Lidere Bağlı, Erişim Tarihi: 05 Mart 2020.

Güneydoğu Asya'nın Potansiyel Çatışma Kaynağı Olarak Güney Çin Denizi*

Cem YILMAZ**

Öz: Uluslararası ilişkilerin ağırlık merkezinde Atlantik'in iki yakasından Asya'ya doğru bir kayma yaşandığı yoğunlukla dile getirilen bir husustur. İktisadi düzlemdeki gelişmelerin neden olduğu bu sürecin siyasi ve stratejik düzleme sirayet etmediğini düşünmek mümkün gözükmemektedir. Bu kapsamda, Güneydoğu Asya'da potansiyel anlaşmazlık ve çatışma konularının, bölgesel etkilerinin yanı sıra küresel yansımalarının olabileceği değerlendirilmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile Tayvan ve Japonya arasındaki siyasi sorunlar, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin (Kuzey Kore) nükleer programı, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) müttefikleri ile birlikte ÇHC'yi çevrelemesi gibi önde gelen potansiyel çatışma konularının yanında, Güney Çin Denizi'nde, bölgenin aktörlerinin önemli bir bölümünün dahil olduğu deniz hukukuna ilişkin anlaşmazlık ve çatışmaların da önemi yadsınamaz. Bu anlaşmazlık ve çatışmaların ölçeğinin yükselmesi durumunda, iktisadi düzlem başta olmak üzere siyasi ve askeri düzlemde de küresel etkilerin ortaya çıkacağı değerlendirilmektedir. Dünya ticaret hacminin önemli bir kısmının akışının sağlandığı, zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olduğu öngörülen, balıkçılık olanaklarını ve biyolojik çeşitliliği bünyesinde barındıran Güney Çin Denizi, yüzlerce ada, adacık ve kayayı içermektedir. Kuzeyinde ÇHC'nin ve Tayvan'ın, doğusunda Filipinler'in, batısında Vietnam'ın, güneyinde Malezya ve Brunei Sultanlığı'nın (Brunei) doğrudan anlaşmazlığa taraf olduğu görülmektedir. Deniz hukukuna ilişkin anlaşmazlıklar ile kastedilen bölgede yer alan adaların egemenliği, Münhasır Ekonomik Bölgelerin (MEB) tayini ile serbest seyrüsefer, yapay ada inşası ve adalar üzerinde askeri üs inşa edilmesidir. Çalışma kapsamında bu sorunlar, ÇHC'nin yükselişi ve iddialı dış politikası ile ABD'nin bölgesel müttefikleri ile çevreleme politikası bağlamında ele alınmış, sorunların küresel ve bölgesel etkileri vurgulanmıştır. Temel iddiamız, Pekin'in dış politika yaklaşımı kapsamında, Güney Çin Denizi'ne yönelik iddialarını yumuşatmasının zor gözüktüğü yönündedir. Pekin'in karşısında yer alan bölgesel aktörler ise ABD'nin siyasi ve

* Bu çalışma, 12-14 Aralık 2019 tarihlerinde Ardahan Üniversitesi'nde düzenlenen "Dünya Politikasında Asya" konulu II. Uluslararası İlişkiler Sempozyumunda sunulan bildirinin makale olarak yeniden düzenlenmiş halidir.

** Dr., Bağımsız araştırmacı, cemmyil@gmail.com

Gönderim Tarihi: 23 Nisan 2020, Kabul Tarihi: 23 Mayıs 2020

askeri desteğine ihtiyaç duymaktadır. ABD dış politikasında Asya'nın artan ağırlığı ile birlikte değerlendirildiğinde sorunun, askerleşmeyi artıran bir kaynak ve ABD-ÇHC rekabetinin çatışmaya dönük sahası olduğu savunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Güney Çin Denizi, Yükselen Çin, Dokuz kesik çizgi, Münhasır Ekonomik Bölge, Serbest seyrüsefer, Yapay ada inşası

South China Sea as A Source of Potential Conflict in South East Asia

Abstract: The gravitational center in international relations has recently shifted from the Atlantic to Asia. Generally observed as an outcome of economic developments, the process marked a wide array of political and strategical implications through which it is possible to predict sources of potential conflict in the context of Asia will result in new global and regional conditions. Major political issues that the People's Republic of China (PRC) has with Taiwan and Japan, the nuclear program ongoing in the Democratic People's Republic of Korea's (North Korea), and the PRC being contained by the regional allies of the United States of America, will likely precipitate conflicts in the region. But besides these issues is the significance of another series of conflict regarding the maritime law of South China Sea, a law that involves all key regional actors. In a broader view of conflicts, global effects will arguably flourish in politico-military spheres alongside economic ones. In detail, South China Sea delivers a significant volume of oil, natural gas, and other items of world trade. It also contains rich fishing facilities, biohabitats, and hundreds of islands, islets and rocks, located as an area of conflict between PRC and Taiwan on the north, Philippines on the east, Vietnam on the west, and Malaysia and Brunei Darussalam on the south. The current disputes relating to the maritime law focus on the sovereignty of islands and the determination of exclusive economic zones along with freedom of navigation and construction of artificial islands and military bases on the islands in the area. In reality, these disputes are raised and handled in the context of PRC's rise and its assertive foreign policy as well as the containment policy implemented by USA with regional allies. This article elaborates on the global and local aspects of these disputes, and makes the argument that in the context of Chinese foreign policy, PRC will remain to be unwilling to modulate its position in the South China Sea in part because regional rivals are less than able to compete with it in absence of American politico-military support. When combined with the growing

importance of Asia in US affairs, it is our contention that this looming conflict will lead to the rise of militarization as an impending source of conflict in the larger US-PRC competition.

Key words: South China Sea, Rising China, Nine-dash lines, Exclusive Economic Zone, free navigation, artificial islands

Giriş

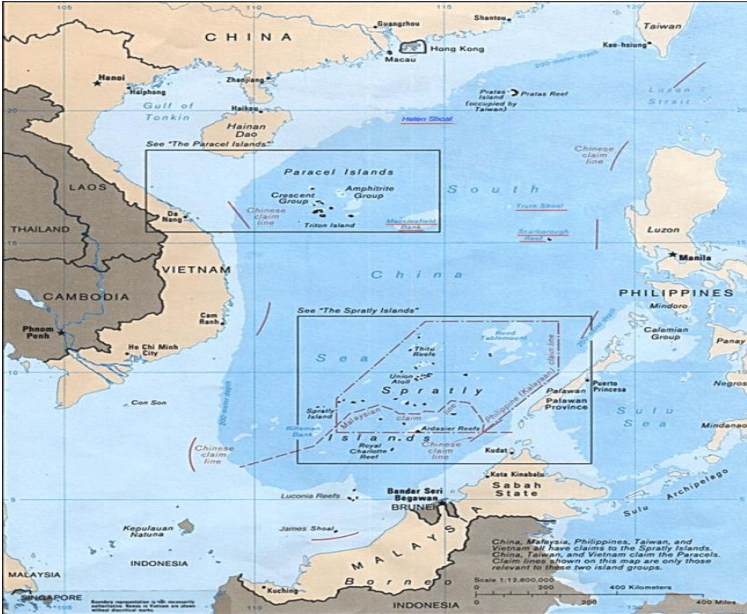
Uluslararası İlişkiler disiplinin düzene ilişkin kuramsal tartışmalarında, 2. Dünya Savaşı'nın sonlanmasıyla birlikte "Liberal Uluslararası Düzen"'in (LUD) başat hale geldiği kabul edilmektedir. Liberal demokrasi ile birlikte tam serbest piyasanın temel ilkeler olarak kabul edildiği, Batılı aktörlerin seçkin kabul edildiği ve ABD'nin lideri olduğu bir yapının hüküm sürdüğüne yönelik yaklaşım işbu disiplinde önemli bir yer tutmuştur.

İkinci binyılın başında ise yeni güç merkezlerinin oluştuğu ve kendilerine sistemde yer edinmeye başladığına tanık olunmuştur. Kültürel, siyasi ve ekonomik anlamda LUD bünyesindeki aktörlerden farklılık gösteren bu aktörler, BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, ÇHC, Güney Afrika Cumhuriyeti) ve MIST (Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye) gibi adlandırmalar altında kategorize edilmeye başlamıştır. Bu aktörlerin bir kısmı LUD'un kabul ettiği temel ilkeleri benimsemeyen de küresel ekonomi politikte kendilerini hissettirmeyi başarmıştır. Bu aktörler, bölgesellik bağlamında kategorize edildiğinde Doğu Asya, iktisadi atılımın sonucu olarak ön plana çıkmaktadır. Doğu Asyalı aktörlerin yükselişi, ticaret ve finans boyutları ile olduğu gibi uluslararası politika ile bölgesel ve küresel güvenlik konularında da bölgenin önemini artırmıştır. Bu bakımdan, Doğu Asyalı yeni güç merkezlerinin ortaya çıkışının siyasi ve stratejik boyutlarının olduğunu, bu boyutların etkisini göstermeye başladığını ve yakın gelecekte etkisini artıracaklarını iddia etmek mümkün gözükmektedir.

Doğu Asya'nın bölgesel sorun ve çatışmalarının yerel ve küresel düzeyde önem arz edeceği de belirtilmelidir. Tayvan sorunu, ÇHC ve Japonya arasındaki tarihsel temelli sorunlar, Kuzey Kore'nin nükleer programı bölgenin önde gelen güvenlik sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır. Sayılan bu sorunların yanında Güney Çin Denizi'nde (GÇD) ÇHC, Filipinler, Vietnam, Tayvan, Malezya ve Bruney'in dahil olduğu ve egemenlik hakları

ile doğal kaynakların kullanımına yönelik örtüşen iddialar ve anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Tüm aktörler ÇHC ile anlaşmazlık içinde iken, ÇHC dışındaki aktörlerin bir kısmı da kendi aralarında anlaşmazlık yaşamaktadır. Bu anlaşmazlıkların günümüze dek düşük dozlu çatışmalara yol açtığı gözlenmiş ve anlaşmazlıkların halen devam ettiği göz önüne alındığında daha yüksek dozlu çatışmalara yol açabileceği konusunda endişe duyulmaya başlanmıştır. GÇD kaynaklı sorunların karmaşıklığı ve çok yönlülüğü, konunun ampirik veriler, uluslararası hukuk ile bölgesel ve küresel siyaset bakımından irdelenmesini gerekli hale getirmiştir. Ortaya konulan veriler ve yapılan değerlendirme sonucunda, ÇHC'nin Xi Jinping yönetimi ile birlikte iddialı ve baskın bir dış politika yürütmesi nedeniyle GÇD'de geri adım atmasının olası görülmediği ve kontrollü gerginliğe başvurmaktan çekinmeyeceği savunulmaktadır. Pekin'in kararlı duruşunda, bölgesel rakiplerinin kendisiyle karşılaştırıldığında, askeri kapasite sorunu yaşamamasının ve ABD'nin bölgeye yönelik uzun vadeli bir stratejiden yoksun olmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Harita -1 Güney Çin Denizi

Kaynak: http://web.mit.edu/cascon/cases/case_spi.html

Temel Veriler ve Sorunun Özü

Güney Çin Denizi, dünyanın en dinamik ekonomilerine sahip ülkelerinin kıyılarını içeren yaklaşık 3,5 milyon km²'lik bir sahadır (*Harita-1*). Enerji ihtiyaçlarını yaklaşık %80 oranında ithalat yoluyla karşılayan ÇHC ve Japonya'nın enerji ithalatı dahil olmak üzere, dünya deniz ticaretinin 1/3'ü bu sulardan gerçekleşmektedir (Review of Maritime Transport, 2016: 12). Deniz yatağının altında 50 milyar ton ham petrolün ve 20 trilyon metre küp doğalgazın bulunduğu öngörülmektedir (Pich, 2015: 2). Bu temel verilerin yanında bölgenin yüzlerce ada, adacık ve kayalığı içeren önemli bir biyolojik çeşitlilik alanı olduğu ve zengin balıkçılık imkanlarını sunduğu hatırlatılmalıdır. Sıralanan bu veriler, adı zikredilen aktörlerin iştahını kabartmakla birlikte, GÇD'nin önemini artıran siyasi ve stratejik etkenlerin varlığı da önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güney Çin Denizi'nde başlıca iki takımada bulunmaktadır. En yakın noktaları itibariyle, ÇHC anakarasına 250 mil, ÇHC'nin egemenliğindeki Hainan adasına 160 mil, Vietnam kıyılarına ise 150 mil uzaklıkta olan yaklaşık 130 ada ve resiften oluşan Paracel adaları ve ÇHC kıyılarına 600 mil, Filipinler kıyılarına ise 50 mil uzaklıkta yer alan Spratly adaları üzerinde aktörlerin kesişen iddiaları bulunmaktadır. Paracel adaları üzerinde ÇHC, Tayvan¹ ve Vietnam; Spratly adaları üzerinde ise ÇHC, Tayvan, Vietnam, Filipinler, Malezya ve Bruney hak iddia etmektedir. ÇHC ve Vietnam Spratly'nin tümü üzerinde egemenlik iddia etmekteyken, Filipinler sadece Kalayaan takımadaları, Scarborough resifi gibi sınırlı bir bölümde egemenlik aramaktadır. Tayvan'ın Spratly bölgesinde Itu Aba (Taiping) adasını kontrol ettiği görülmekte ve bu adaya ilişkin MEB iddiası bulunmaktadır. Malezya, Spratly'nin güneyinde hak iddia ederken, Bruney sadece Louisa Mercanını talep etmektedir (O'Rourke, 2020: 7).

¹ Tayvan'ın iddia sahibi aktörler arasında yer almasına rağmen, diplomatik izolasyonu nedeniyle uluslararası hukuk açısından elinin zayıf olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Diğer aktörlerle resmi diplomatik ilişkiye sahip olmayan Tayvan'ın Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine de (BMDHS) taraf olma imkanı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Tayvan'ın BMDHS'ne uyma eğiliminde olduğu kaydedilmektedir (Sehnalkova, 2014: 64). Diğer taraftan, Tayvan'ın GÇD'ye yönelik iddialarının ÇHC ile özdeşliğine işaret edilmektedir. Buradaki temel ayrışma, hem Pekin'in hem Taipei'nin "Çin'in kendisi tarafından temsil edildiğini iddia etmesinde yatmaktadır (Sehnalkova, 2014: 65).

Egemenliğe ve denizin ekonomik kaynaklarını kullanma talebine ilişkin olarak yukarıda sıralanan kesişen iddiaların sıcak çatışma yarattığına şahit olunmuştur. 1974 yılında yaşanan Vietnam-ÇHC deniz savaşı günümüze dek GÇD'nin en önemli silahlı çatışması olmuştur. 1974 öncesi Paracel adalarının bir bölümünü Vietnam, bir bölümünü ÇHC kontrol etmiş ve her iki aktör de bu adaların tamamı üzerinde hak iddia etmiştir. Ocak 1974'te Güney Vietnam Deniz Kuvvetleri ile ÇHC Deniz Kuvvetleri (PLAN) arasında sıcak çatışma çıkmış; ÇHC Deniz Kuvvetleri, Vietnam tarafından kontrol edilen bölge adalarında kısa sürede hakimiyet kurmuştur. 4 Vietnam savaş gemisinden mayın tarayıcı görevi yürüten biri batmış, diğerleri ağır hasarlı olarak geri çekilmek durumunda kalmıştır. Sonuç olarak ÇHC, Paracel adalarındaki hâkimiyetini artırmıştır (Hung, 1979: 1047).²

ÇHC Deniz Kuvvetleri'nin Mischief Resifi'ni işgali bir diğer çatışma örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. 1994 sonrası dönem, ÇHC'nin iktisadi ve askeri kapasite olarak kendisini somut olarak kanıtlamaya başladığı dönem olarak görülmektedir. Gücü, jeopolitik hedeflere ulaşma adına kullanma iradesinin yerleşmeye başladığı gözlenmiştir. Ocak 1995'te bir Filipinli balıkçı teknesi, Spratly bölgesinde yer alan ve Filipinler kıyısına 180 mil uzaklıkta olan ve dolayısıyla MEB içinde olan Mischief Resifi civarında kendisinin ve teknesinin bir hafta süreyle alıkonulduğunu Filipinli makamlara bildirmiştir. Bunun üzerine, Filipinler'e ait bir savaş gemisi bölgeye gönderilmiş ve ÇHC'nin uluslararası hukuka aykırı şekilde resifi işgal ettiği belirlenerek, bir deklarasyonla Pekin protesto edilmiştir (Zha-Valencia, 2001: 91).

ÇHC'nin işgali, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) üyelerini teyakkuza geçirmiştir. Bölgede, Vietnam'dan sonra ilk defa bir diğer iddia sahibi hilafına statüko bozulmuştur. Pekin, Mischief Resifi'ndeki faaliyetlerinin askeri amaçlarla olduğu iddiasını reddetmiş, balıkçıları için korunaklı saha inşa ettiğini iddia etmiştir. Takip eden dönemde ise Filipinler Deniz Kuvvetleri, ÇHC balıkçı teknelerini engellemeye başlamıştır (Zha-Valencia, 2001, 97). Bununla birlikte, bu oldu bitti (*fait accompli*) karşısında somut bir karşılık verebildiğini söylemek mümkün değildir.

² 1975'e kadar Paracel adaları Güney Vietnam, yani Saigon hükümeti tarafından iddia edilmiştir. Bu dönemde Kuzey Vietnam, yani Hanoi hükümeti mesele ile ilgilenmemiştir. Ancak, birleşmeden sonra, kısa vadede meselenin üstlenilmesi ile ilgili olarak bir gelişme olmasa da günümüzde Vietnam, kaybedilen savaş için anma etkinlikleri düzenlemektedir (Pham, 2014).

Bu verileri bir de “Yükselen Çin” ve “Çin Rüyası” söylemleri etrafında değerlendirmek gerekmektedir. Yükselen Çin, 1980’lerden itibaren ÇHC’nin geçirdiği sistematik dönüşümü ve iktisadi atılımı ifade etmektedir. 2010 yılından itibaren dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelen ÇHC, halen en büyük ekonomi olan ABD’yi tahtından etme potansiyeline sahiptir. Yükselen Çin’in iktisadi anlamda artan hacimde hammaddeye ihtiyaç duyduğu, bunların başında petrol ve doğalgaz gibi hammaddelerin olduğu not edilmelidir. Ekonomik alandaki atılımını askeri alana taşıma niyetinin ise “Barışçıl Yükseliş” retoriği altında yürütüldüğü görülmektedir. ÇHC, kalkınma sürecinin dünya barışına katkı yapacağını ve askeri büyümesinin savunma amaçlı olduğunu vurgulamakla birlikte, bölgesel aktörler ve ABD aynı fikri taşımamaktadır. Bölgesel aktörler, ÇHC’nin yükselişi karşısında güvensizlik hissine kapılmakta, ABD ise hegemonik konumuna karşı bir meydan okuma olabileceğini değerlendirmektedir (Renic, 2012: 4). Çin rüyası ise genel anlamda gücün yükseltilmesine dayalı yeni bir ideal ortamı resmetmektedir. Ekim 2012’de Komünist Parti Genel Sekreteri, Mart 2013’de ise devlet başkanı olan Xi Jinping tarafından geliştirilen bu söylemin içeriğinde, milliyetçiliğin reform ve yenilikle bütünleştirilmesinin öngörüldüğü gözlenmektedir. Jinping ile birlikte daha baskın bir dış politika yürütüldüğü gözlenmektedir. Bu kapsamda, Mischief Resifi dahil olmak üzere, 2013 yılından bu yana adalar üzerinde askeri üs kurulduğu, üs kurulmasına imkân olmayan resif ve kayalıkların yapay ada haline getirilerek aynı işleme tabi tutulduğu görülmektedir. Spratly bölgesinde 13 km²’lik yapay ada inşa edildiği kaydedilmektedir (Almond, 2018). Bu bağlamda, Pekin’in bölgede kararlı ve sert bir dış politika yürüttüğü yorumlarına yoğunlukla rastlanmaktadır. ÇHC Deniz Kuvvetleri’nin devriyelerinin sıklaştırıldığı, hatta balıkçı teknesi görünümünde askeri faaliyette bulunduğu bilinmektedir. Diğer taraftan, uluslararası petrol şirketlerine kendi bilgisi dışında, bölgede faaliyet göstermemesi yönünde baskı yaptığı,³ diğer devletlerin balıkçılık yapmasına engel olduğu, Paracel ve Spratly bölgesinde idari birimler kurduğu görülmektedir (Schofield-Storey,

³ Bununla birlikte ÇHC, Vietnam MEB’i içinde kalan Vanguard bölgesinde kıyı emniyeti gemileri eşliğinde petrol sondajı yapmaktadır. Vietnam da bu bölgeye yakın, kendi belirlediği sektörlerde (06-01) sondaj faaliyeti yürüterek ÇHC’ye karşı koymaya çalışmaktadır (The Phuon, 2019: 19).

2009: 1). Paracel bölgesinde yer alan Woody Island (Yongxing) bünyesinde 2012'de kurulan Sansha şehri bunlardan biridir.

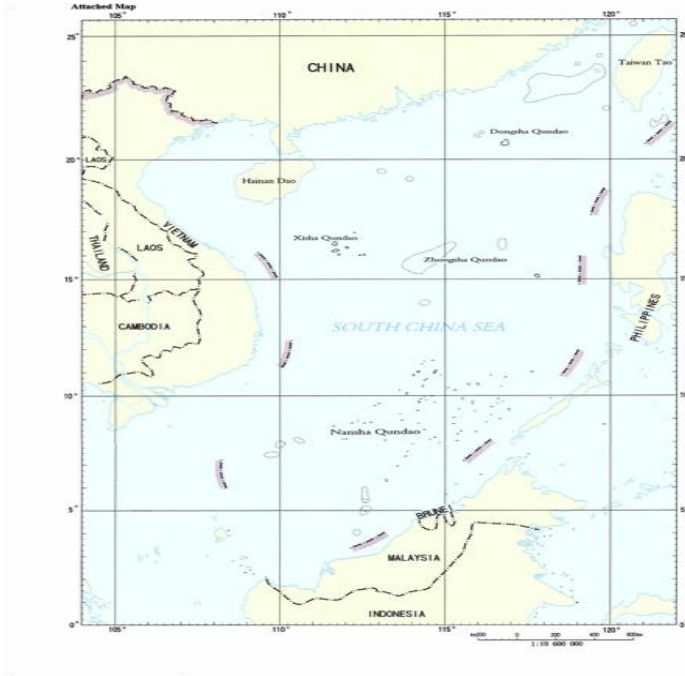
Yükselen Çin'i ve Çin rüyasını kendine tehdit olarak tanımlayan ABD, Japonya, Güney Kore, Filipinler, Avustralya gibi bölgesel müttefikleri ile birlikte, aktörü çevreleme politikası yürütmektedir. Bu politikanın temel uygulama alanlarından biri ise Güney Çin Denizi'dir. Realist kuramın ve Soğuk Savaş döneminin temel kavramlarından biri olan ve günümüzde de ABD merkezli düşünce kuruluşlarınca ABD'nin Çin ve Rusya gibi aktörlere yönelik politikasını izah etmek için kullanılan çevreleme politikasının temel saikleri arasında Yükselen Çin'e karşı koyma ve hegemonya mücadelesi sürdürme, GÇD'de dünya ticaretinin sorunsuz bir şekilde akışının devam ettirilmesi ve uluslararası sularda serbest seyri için yapılabilmesi sayılabilir. Bu nedenle, Obama yönetimi ile birlikte ABD dış politikasının odağında yer alan Ortadoğu'nun, ağırlığını Asya'ya bırakması gerektiğine dair bir bakış açısı inşa edilmeye başlamıştır (Manyin vd, 2012: 7). Bu bakış açısı kapsamında, ÇHC'nin yükselişinin bölgesel ve küresel etkilerinin olacağı ve ABD'nin de bu etkilerden payını alacağı yönünde bir bilincin varlığından söz edilebilir. Bu bilinç ile birlikte, bir karşı koyma stratejisi olarak Asya'ya Pivot Stratejisi (*Pivot to Asia*) politikası ortaya konmuştur. Pivot Stratejisi, Trans-Pasifik Ortaklığı mekanizması ile Asya'da ABD'nin gücünü hissettirmeyi ve bölgeye liderlik etmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda, müttefikler ile ve münferit askeri tatbikatların dozu yükseltilmiş, müttefiklere verilen diplomatik ve askeri destek artırılmıştır (Manyin, 2012: 12).

Uluslararası Hukuk Bağlamında Güney Çin Denizi Sorunu

1948'de Milliyetçi Çin yönetimi tarafından on bir kesik çizgi ilan edilmiş, 1958'de ise Çin Halk Cumhuriyeti Hükümetinin Karasuları Hakkında Deklarasyon ile dokuz kesik çizgiye (*nine-dash lines*) (*Harita-2*) düşürülmüştür (Korkut ve Kang, 2017: 442). 1992'de çıkarılan Karasuları ile Bitişik Bölge Hakkında Kanun ise aktörün GÇD dahil olmak üzere deniz hukukuna ilişkin resmi tutumunu yansıtan bir belge olarak karşımıza çıkmaktadır (ÇHC Kanunu, 1992). Dokuz kesik çizgi ile aktörün, tarihsel haklar olarak ifade ettiği haklara dayanmak suretiyle, Denizin %90'ına denk gelen kısımda, sadece MEB değil, egemenlik iddia ettiği görülmektedir. Kesik çizgilerin konumlandırılmasının ardında yatan düşünceye ilişkin, Spratly ve Paracel adaları ile diğer kıyıdaş

devletler arasındaki mesafenin orta hattı olduğuna yönelik yorumlara rastlanmaktadır (Schofield-Storey, 2009: 21). Çizgilerin bir bütün halinde değil de kesik halde beyan edilmesinin belirsizlik yarattığı ve yukarıda belirtilen belgelerde aktörün bahsettiği tarihsel hakların kaynağının ise net olmadığı da dile getirilen hususlardır. Blackmore ve Morton, bir kısım Çinli yetkililerin dahi dokuz kesik çizgi ile Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinden (BMDHS, *United Nations Convention on the Law of Seas*) kaynaklanan sorumlulukların birbiriyle çeliştiğinin bilincinde olduğunun altını çizmiştir (Blackmore-Morton, 2002).

Harita -2 Dokuz kesik çizgi (Korkut-Kang, 2017; 428)

1982'de deniz hukukuna ilişkin olarak, Deniz Hukukuna İlişkin Cenevre Konvansiyonu'nun (1958) yerine geçen BMDHS kabul edilmiştir. ÇHC, Filipinler, Vietnam, Bruney ve Malezya bu Sözleşmeye taraf olmuştur. Deniz alanlarının siyasi, ekonomik ve askeri kullanımına ilişkin düzenlemeleri içeren sözleşme ile egemenlik alanını düzenleyen karasuları, ekonomik kaynakların kullanım hakkını düzenleyen MEB, anakaranın deniz altındaki

doğal uzantısını ifade eden kıta sahanlığı gibi kavramlar düzenlenmiştir (BMDHS, 1982).

Bir devletin karasularının kıyıdan itibaren 12 deniz milini geçmeyecek şekilde düzenlenmesi gerektiği hükme bağlanmakla birlikte karşılıklı kıyıları bu mesafeye engel olan devletler için - aksine karşılıklı bir anlaşma mevcut değilse- orta hat ilkesinin geçerli olacağı ifade edilmiştir. Bununla birlikte adaların da karasuları bulunmaktadır, ancak üzerinde insan yaşamına ve iktisadi hayatın sürmesine engel bir durumun olmadığı kara parçaları ada kapsamında kabul edilmektedir. Kıta sahanlığı ise BMDHS ile kıyı devletinin topraklarının denizin altında devam eden doğal uzantısı olarak tanımlanmıştır. 200 deniz miline kadar uzanabileceği, her halde 350 deniz milini aşamayacağı belirtilmiştir. (Madde 76). MEB ise karasularının bittiği noktadan başlayarak 200 deniz mili mesafeye kadar uzanan kısım olarak tanımlanmıştır (Madde 55-57). Sıkışık bölgeler için -karasularında olduğu gibi aksine karşılıklı bir anlaşma yoksa- MEB için de orta hat ilkesi geçerlidir ve adaların da MEB'i bulunmaktadır. Bununla birlikte, insan yaşamı ve iktisadi hayat şartları adalar için de geçerlidir (Madde 121). Ancak BMDHS, yapay adalarla ilgili özel bir düzenleme yaparak bunların MEB'i ve kıta sahanlığının bulunmadığını açıkça hüküm altına almıştır (Madde 60). MEB içinde hak sahibi devlet, canlı ve cansız ekonomik kaynakları keşfetmek ve onlardan yararlanmak hakkına sahiptir ki bu noktada kıta sahanlığı ile ayrılmaktadır. Kıta sahanlığı içinde kıyı devletinin canlı kaynaklar üzerinde bir hakkı söz konusu değildir. Bir diğer fark ise kıta sahanlığının kıyı devleti için doğal bir hak olarak var olmasıdır. MEB için ise ilan etme şartı aranmaktadır (Madde 77). BMDHS, MEB içerisinde kıyı devletine yapay ada inşa etme hakkı da tanımaktadır. İnşa edilen adalarda egemenlik haklarını kullanabileceğini düzenlenmiştir (Madde 60).

2002 yılında, ÇHC ve ASEAN arasında "Güney Çin Denizinde Tarafların Sorumluluklarına İlişkin Deklarasyon" imzalanmıştır (Deklarasyon, 2002). Belge, özü itibariyle anlaşmazlıkların BMDHS çerçevesinde dostane şekilde çözümünü düzenlemekle birlikte bağlayıcılığı olmaması nedeniyle etkili olmamıştır. Ayrıca, ASEAN'ın da -üyeler arasındaki görüş farklılıkları nedeniyle- sorunun çözümünde etkili olduğunu iddia etmek zor görünmektedir (Schofield-Storey, 2009: 4).

ÇHC'nin başlangıç aşamasındaki resmi pozisyonunun anlaşmazlıkları ikili temas ve görüşmelerle çözüme ulaştırmak olduğu belirtilmektedir. Anlaşmazlıkları çok taraflı hale getirmenin çözümü zorlaştırdığını savunmuştur (Chakraborti, 2012: 293). Filipinler'in BMDHS çerçevesinde açtığı Güney Çin Denizi Tahkim Davasına katılmaması bu tutumun bir sonucudur. Davaya katılmamakla birlikte, Filipinler'in iddialarına karşı iddialarını ve savunmasını resmi deklarasyonla duyurmuş (Position Paper, 2014), Mahkeme de bu deklarasyonu savunma olarak kabul etmiştir (PCA Case 2013/19: 2016).

Filipinler, 2013 yılında, Uluslararası Daimî Tahkim Mahkemesinde (*Permanent Court of Arbitration, 2013/19*), Güney Çin Denizi'nde BMDHS ile düzenlenen haklarını kullanmadığı gerekçesiyle yargılama talep etmiştir. ÇHC'nin balıkçılık, petrol arama, seyrüsefer ve yapay ada inşası faaliyetlerinin Sözleşmeye aykırı olduğunu; "dokuz kesik çizgi" kapsamındaki uygulamalarının kendi egemenlik alanına ve MEB'ine tecavüz olduğunu iddia etmiştir. Mahkemeden, öne sürdüğü 15 alt başlık hakkında karar vermesini talep etmiş olup, bunlardan önde gelen beşine yer verilmiştir. İlk alt başlık, ÇHC'nin Güney Çin Denizi'nde deniz hukukundan kaynaklanan haklarının tıpkı kendisi için olduğu gibi, BMDHS ile düzenlenen hakların ötesine geçemeyeceğinin ilan edilmesi talebidir. İkinci alt başlık kapsamında Filipinler, dokuz kesik çizginin hukuksuz olduğuna ve ÇHC'nin BMDHS hükümlerine göre hareket etmesi gerektiğine yönelik karar alınmasını talep etmiştir. *Mischief Resifi* ve *Second Thomas Shoal*'un Filipinler MEB sınırına dahil edildiğinin teyidi, talep edilen bir diğer alt başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. ÇHC, hukuka aykırı olarak Filipinler'in MEB'i içinde yer alan canlı cansız ekonomik kaynaklardan yararlanma hakkını gasp etmiş ve hukuka aykırı olarak bölgede yapay ada inşa etmektedir (PCA Case 2013/19: 2016).

Pekin'e göre, Filipinler'in başvurusu, usul yönünden kabul edilebilir değildir. Zira Sözleşme, anlaşmazlıkların karşılıklı çözümünü öngörmektedir. Bununla birlikte, Filipinler'in başvurusu egemenlik haklarının tayini ile ilintilidir. Kıta sahanlığı ile MEB gibi deniz hukukuna ilişkin anlaşmazlıkların çözümü, öncelikle egemenlik sorununun çözümünü gerektirir (Position Paper, 2014: 1). Filipinler, sorunun egemenlik boyutu olduğunu

kabul etmiş, ama bunun, Mahkemenin karar vermesine engel olmadığını öne sürmüştür. Egemenlik konusunun, asıl sorunun bir katmanı veya bölümü olarak ele alınmasını, bir başka ifade ile asıl sorunun çözümüne yönelik ara çözüm olarak kabul edilmesini talep etmiştir.

Mahkeme, Haziran 2016'da verdiği kararında (*South China Sea Arbitration, The Hague*), Filipinler'in iddia ve taleplerini haklı bulmuştur. ÇHC'nin dokuz kesik çizgi uygulamasını ve yapay ada inşası faaliyetlerini uluslararası hukuka aykırı bulmuştur. Karara göre, dokuz kesik çizgi ile tarihsel haklara atfı yapılması ve egemenlik iddiasında bulunulması mümkün değildir. Mahkemeye göre ÇHC, dokuz kesik çizgi içinde tarih boyunca egemen olmamış, sadece açık denizlerdeki serbest seyruşer haklarını kullanmıştır (PCA Case 2013/19: 2016).

Pekin, kararın kabul edilemez olduğunu beyan ederken (Salidjanova, 2016: 1), Filipinler'de Mahkeme kararının verildiği ay içerisinde (Haziran 2016) hükümet değişmiş ve Duterte yönetimi göreve başlamıştır. Duterte yönetimi, -Asyacı yaklaşımı çerçevesinde (*pro-Asian approach*) - dış politikada selefinden farklı bir yol çizerek ABD ile mesafeli, ÇHC başta olmak üzere bölgesel aktörlerle ise yakın bir ilişki izlemeye yönelmiştir. Bu kapsamda, Pekin'le ilişkileri yumuşatmak adına, Mahkeme kararının ikili ilişkilerde gerginlik yaratmasını önlemeyi tercih etmiş ve kararın Filipinler'e yönelik olumlu etkilerinden yararlanma yoluna gitmemiştir (Kreuzer, 2018: 2).

Mahkeme kararının muhtemel sonucu olarak değerlendirilen bir diğer konu ise 2017'de gerçekleştirilen ÇHC-ABD Diyalogu toplantısında ÇHC Dışişleri Bakanlığı temsilcisi Ma Xinmin'in GÇD'ye yönelik tespitleri olmuştur. Xinmin'in basına ve üçüncü taraflara kapalı olan bu toplantıda Spratly, Paracel, Pratas, Macclesfield ada gruplarından oluşan dördütlü yapıya atfen "Four Sha"⁴ söylemini ortaya attığı iddia edilmektedir. Four Sha ile birlikte Pekin'in Tahkim kararı sonrası GÇD'ye yönelik iddialarını uluslararası hukuka uygun olarak yeniden yapılandırmayı hedeflediği belirtilmekle birlikte, yeni söylemin dokuz kesik çizgiye göre somut bir geri adım olmadığı ve BMDHS kapsamında

⁴ Birincil kaynaklarda "Güney Çin Denizi adaları" ifadesine karşılık olmak üzere "Nanhai Zhudao" olarak ifade edilmektedir (White Paper, 2016). "Sha" kelimesi kum anlamına gelmektedir (Ku-Mirasola, 2017).

sorunlu olduğu belirtilebilir (O'Rourke, 2020: 27). Temmuz 2016'da yayımlanan Güney Çin Denizi sorununa yönelik Beyaz Dokümanda dokuz kesik çizgi söylemine yer verilmemiş, "Four Sha" kavramına karşılık gelen "Nanhai Zhudao" kullanılmıştır. Temmuz 2019'da yayımlanan ve 4 yıl aradan sonra güncellenen "Ulusal Güvenliğe İlişkin Beyaz Doküman"da ise dokuz kesik çizgi ve Four sha söylemlerine yer verilmeksizin GÇD adalarının ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğü kapsamında olduğu, bu adalardaki altyapı inşası ve savunmaya yönelik gerekli konuşlanmanın da egemenliğin icrasının bir yansıması olduğu ifade edilmiştir. (China's National Defence in the New Era, 2019: 7).

Bölgesel ve Küresel Siyaset Bağlamında Güney Çin Denizi Sorunu

GÇD sorununun özünün ortaya konulduğu bölümde, Yükselen Çin'in komşuları ile ABD tarafından tehdit olarak algılandığı belirtilmiştir. Bu yönde bir algılamanın öncelikle, ÇHC'nin salt iktisadi alandaki atılımının diğer aktörlerde yarattığı tedirginlik olarak nitelenebileceği belirtilebilir. Bununla birlikte, bölgesel düzeyde tehdit algısının asıl boyutu ÇHC'nin artan askeri kapasitesidir. ÇHC, askeri kapasitesindeki genişlemenin barışçıl ve savunma amaçlı olduğunun altını çizse de bölge aktörleri, özellikle Jinping sonrası dönemde gerçek ve yakın bir tehdit algılamaktadır. ABD'nin sıralanan çıkarları ile tehdit algısı, bölgesel aktörlerin tehdit algısı ile birleşmiş ve ÇHC'ye karşı bir ittifak meydana gelmiştir. Bununla birlikte, tüm yönleriyle bir ittifaktan bahsetmek mümkün değildir. Dev bir ekonomiye sahip komşu ÇHC'nin istikrarı, bölgesel aktörlerin de çıkarımadır. Karşılıklı bağımlılık açısından bakıldığında, bölge dışı aktörlere kıyasla, bölge aktörlerinin Pekin ile gemileri yakmayı göze alması zor gözükmektedir.

ÇHC dışındaki Güneydoğu Asya ülkelerinden oluşan ASEAN'ın 1986 zirvesinde, üyelerinin kendi güvenliklerinden sorumlu olacakları yönünde bir karar alınmıştır. Meyer, bu bağlamda, ASEAN'ın bölgesel güvenlik için ABD'nin garantörlüğüne karşı olmadığını iddia etmektedir (Meyer, 1996: 14). Bununla birlikte, karşı olmama pozisyonundan ziyade muhtaç olma durumunun gerçeğe daha uygun olduğu değerlendirilmektedir. Filipinler ile ABD arasında 1951 yılında imzalanan Ortak Savunma Anlaşması halen geçerlidir (Ortak

Savunma Anlaşması, 1951). 1995 yılında yaşanan Mischief Resifi işgalinin akabinde Filipinler, bu anlaşmaya dayanarak ABD'den askeri destek talep etmiş, ancak Washington kabul etmemiştir (Meyer, 1996: 8). Bu tavır, anlaşma maddelerinin Filipinler yönetiminden farklı yorumlanmasından kaynaklanmıştır. Bu hükümlerden biri, "İki taraftan birine yapılan herhangi bir silahlı saldırı, diğer tarafın güvenliğine de tecavüz sayılır." (Ortak Savunma Anlaşması, 1951: madde 4). Bir diğeri ise "Silahlı saldırıdan kasıt şehir merkezlerine veya egemenlik altında bulunan adalara yapılan saldırılardır" (Ortak Savunma Anlaşması, 1951: madde 5). Mischief Resifi, Manila yönetimi tarafından üzerinde egemenlik iddia edilmiş adalar olmadığından anlaşma kapsamında değildir. Bununla birlikte, Mischief üzerinde egemenlik iddia edilmiş olsa bile, Filipinler'in bu bölgede saldırıya uğramış olması, ABD'nin güvenliğine yapılmış bir saldırı olarak değerlendirilebilir, ancak ABD'nin buna cevap vermesini gerektiren bağlayıcı bir anlaşma hükmünün olmadığı ortaya çıkmaktadır. Özetle, ABD ile bölge ülkeleri arasındaki ortak savunma anlaşmaları, Pekin'in rakiplerine mutlak bir güvenlik iklimi sunmaktan uzak gözükmektedir.

Ticaretin özgür bir şekilde akışını temin edecek seyrüsefer özgürlüğü, ABD'nin Asya Pasifik'teki en temel çıkarlarından biridir. ABD ithalatında en büyük pay Asya bölgesine aittir. Diğer taraftan, Batı Pasifik ile Hint Okyanusu arasında ani bir konuşlanma için GÇD bir koridor görevi görecektir. Altı çizilmesi gereken bir diğer husus, son dönemde Amerikan savunma yapısında öngörülen daralmanın Asya programını ve deniz kuvvetlerini kapsamıyor oluşudur (O'Rourke, 2020: 5). Aktörün - Trump yönetimi ile birlikte uygulamaya konulan Hint-Pasifik Stratejisi (*Indo-Pacific Strategy*) bağlamında- ÇHC'nin denizde de artan etkisine karşı koyma gibi genel bir stratejik hedefi de bulunmaktadır (Shicun, 2019). ABD'nin Hindistan, Japonya, Güney Kore, Tayvan, Avustralya, Tayland ve (Duterte yönetiminin çekimserliğine karşın) Filipinler gibi bölgesel aktörlerle bu stratejik hedefe ulaşmaya yönelik -çevreleme politikası kapsamında- ikili ittifakları bulunmaktadır (Kireeva, 2016: 116).

Bölgesel güvenlik denklemini önemli şekilde etkileyen bir diğer husus ise askeri tatbikatlardır. ABD, Güney Çin Denizi'ni de

içine alan Hint-Pasifik Stratejisi çerçevesinde “Serbest Seyrüsefer Operasyonları” (*Freedom of Navigation Operations, FONOPs*) yürütmektedir. Bunlar tek taraflı operasyonlar olup, diğer aktörlerin katılımı olmaksızın gerçekleştirilmektedir. Trump yönetimi göreve başladıktan sonra askeri faaliyetlerin ölçeğinin arttığı, bu kapsamda 15 FONOP gerçekleştirildiği kaydedilmiştir. 2019 yılı içinde Pentagon, Spratly ve Paracel adaları bölgesine 2 yeni destroyer görevlendirmesi yapmıştır. Kasım 2019’da, FONOP kapsamında bir savaş gemisi *Mischief Resifi*’nin karasuları içinde seyretmiş ve Pekin’in protestosu ile karşılaşmıştır (Shicun, 2019). Çevreleme politikasının bir parçası olarak uçak gemileri ile Vietnam limanlarına yaptığı ziyaretlerle Pekin’e mesaj göndermektedir.

ABD Savunma Bakanlığının Hint-Pasifik Strateji Raporuna (Temmuz 2019) göre, ABD’nin bölgede 2.000 savaş uçağı, 370.000 personeli, 200 savaş gemisi ve deniz altısı bulunmaktadır (The Asia-Pacific Maritime Security Strategy, 2015: 24). Yine, ABD’nin Hint-Pasifik Komutanlığı (USINDOPACOM) 2014’te 160, 2015’de 175 iki taraflı ve çok taraflı tatbikat yönetmiştir. ABD-Filipinler Balikatan tatbikatı, Pasifik Kenarı tatbikatı, ABD-Hint-Japon Malabar tatbikatı, Pasifik Ortaklığı tatbikatı, İşbirliği, Hazır bulunuşluk ve eğitim tatbikatları bunlardan bazılarıdır. Diğer taraftan, 2019 yılında ilk defa ASEAN’ın tüm üyeleri ile ABD arasında bir deniz tatbikatı icra edilmiştir. Tayland’dan başlayıp Singapur’da sona eren 5 günlük tatbikata 8 gemi ve binin üzerinde personel katılmıştır (Johnson, 2019).

“Özgür Hint-Pasifik” sloganı ile tanıtılan Hint-Pasifik Stratejisi bünyesinde somut araçların ve çözüm yollarının olmadığına dair eleştirilere rastlanmaktadır. ÇHC’nin Kuşak ve Yol Projesi (*Belt and Road Initiative, BRI*) ile rekabetin amaçlandığı belirtilebilir (Poling, 2019). Diğer taraftan asıl vurgulanması gereken nokta, Kuşak ve Yol projesinin geliştirilmesine ve uygulamaya konmasının nedenlerinden birinin Güney Çin Denizi anlaşmazlığı olmasıdır (Okur, 2017: 49). Pekin, bölgede genişleme faaliyetleri yürütmesine rağmen, kendisine karşı yürütülen çevreleme faaliyetinin risk boyutunun bilincindedir. Kendisinin ya da kendisine karşı olan bloktan kaynaklanabilecek bir kıvılcımın büyümesi halinde, sıcak çatışmadan en fazla zarar görecektir aktörler arasında yer alacaktır. Dünya ticaretinin üçte birini taşıyan deniz

yolu üzerinde bir çatışma, ticaret ve üretimi baskılayacak; bu durum, Türkiye için de geçerli olmak üzere tedarik sorunlarına ve ara malı ile tüketim malı fiyatlarında yukarı yönlü bir harekete neden olabilecektir. Bununla birlikte, ÇHC Gayri Safi Milli Hasılası ve dolayısıyla iktisadi gelişimi olumsuz etkilenecektir. Bu riski zamanında algılayan Pekin, deniz yoluna alternatif ve kapsamlı bir kara yolu odaklı proje hazırlamıştır. 4 ila 8 trilyon dolara mal olması öngörülen proje ile ÇHC, alternatif güzergahlar üzerinden Afrika, Ortadoğu ve Avrupa ile bütünleşmeyi öngörmektedir (Wolap, 2016). Birçok ülkeyi içine alması ve ÇHC'nin bu ülkelerin bir bölümü ile siyasi ilişkilerinin sorunlu olması nedeniyle, birtakım anlaşmazlıkları bünyesinde barındırmasına rağmen proje kapsamında, 137 ülke ile 200 civarında anlaşma imzalanmıştır (China's BRI, 2019: 8). Özetle ÇHC, yükselme ve gelişme olarak nitelendirdiği süreci sekteye uğratabilecek riskleri bünyesinde barındıran GÇD sorununda -kısa vadeli taktiksel hareketler hariç olmak üzere- geri adım atmamaya çalışmakta, bununla birlikte risklerin gerçeğe dönüşmesi durumunda başvurabileceği kapsamlı bir projeye imza atmaktadır. Kuşak ve Yol, katılımcı aktörlerin bir kısmının Pekin'le anlaşmazlık yaşamaya başlamasına ve Covid-19 virüsü ile oluşan pandeminin duraklatıcı etkisine rağmen, küresel ekonomi politik düzenini yeniden inşasına yönelik aktörün önde gelen dış politika araçlarından biridir.

Sonuç

ÇHC'nin GÇD'de yapay ada inşası ve askeri faaliyetleri, Daimî Tahkim Mahkemesinin bu faaliyetleri uluslararası hukuka aykırı bulan kararını şiddetle reddetmesi ve bu karardan sonra da faaliyetlerini sürdürmesi iddialı veya baskın bir dış politika yürüttüğüne dair tespitleri haklı çıkarır hale gelmiştir. Bu kapsamda, diğer aktörlerce barışçıl yükseliş ve benzeri söylemlere şüphe ile yaklaşılmaktadır. Ana karasına 600 mil uzakta, bir diğer bölgesel aktörün kıyılarına ise 50 mil uzaklıkta olan kara parçalarında güç kullanmak suretiyle egemenlik tesis etmesinin ve bu unsurların askerileştirilmesinin kendini koruma kapsamında değerlendirilmesi zor gözükmemektedir. "Ulusal Güvenliğe İlişkin Beyaz Doküman"da, GÇD'de egemenliğin icrasına yönelik her türlü (askeri) faaliyetin meşru olduğuna yönelik somut ifadelerin altı çizilmiş olup, bölge politikasında özü bakımından bir değişiklik görülmemektedir.

Covid-19 sürecine rağmen, Pekin'in bölgeye ilişkin baskın karakterli pozisyonunu sürdürmesinde ABD'nin, aktörle küresel rekabeti kapsamında, çevreleme faaliyetlerinin de etkisi bulunmaktadır. Pivot Stratejisi ile birlikte aktörün silahlanmaya hız verdiği gözlenmektedir. Bununla birlikte, iki aktörün birbirleriyle bölgede bir çatışmaya girmesi ulusal çıkarları ile bağdaşmamaktadır. Ekonomik ve ticari açıdan bölgenin işaret edilen değeri bu sonuca varmamıza yol açmaktadır. GÇD, iki aktörün küresel mücadelesindeki konu başlıklarından sadece biridir. ABD açısından bu mücadelenin ekonomik boyutunun ağır bastığı, dolayısıyla karar alıcıları açısından GÇD sorununun ön planda olmayacağı öngörülmektedir. ÇHC ile diğer bölgesel aktörler arasındaki kapasite açığı ve diğer aktörlerin ASEAN gibi bölgesel ittifaklar ile güçlerini koordine etmekte zorluk yaşaması ve ABD'nin bu aktörlere desteğinin muğlak öğeler barındırması da ÇHC'nin elini güçlendiren unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu noktada temel risk, iki aktörün askeri faaliyetlerinin irade dışı bir kıvılcıma yol açmasıdır. Diğer taraftan, güvenlik açısından, karaya göre korunması kolay olmayan deniz alanlarında mutlak hakimiyetin mümkün olmayacağı düşünülmektedir. Bu bakımdan, GÇD rekabetinin adı geçen aktörler nezdinde uzun soluklu olacağı belirtilebilir. Vurgulanan unsurlar bağlamında, GÇD'nin potansiyel bir çatışma kaynağı olma niteliğinin sürekliliğine işaret etmek gerekmektedir.

GÇD sorunları, bölge dışında dikkati çekmeyen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası ticarete ÇHC ve diğer bölge ülkelerinin ağırlığı dikkate alındığında, bölgede gerçekleşebilecek bir krizin tedarik süreçlerine ve fiyatlamalara olumsuz etkisi olası gözükmektedir.

Kaynaklar

- BLACKMORE, Graham-MORTON, Brian (2002), "South China Sea", *Marine Pollution Bulletin*, 42(12), s. 1236-1263.
- CHAKRABORTI, Tridib (2012), "China and Vietnam in the South China Sea Dispute: A Creeping 'Conflict-Peace-Trepidation' Syndrome", *China Report*, 48(3), s. 283-301.
- HUNG, Nguyen Manh (1979), The Sino-Vietnamese Conflict: Power Play Among Communist Neighbors, *Asian Survey*, 19(11), s.1037-1052.
- KIREEVA, Anna (2016), "Great Powers and Power Dynamics in East Asia", *International Trends*, 2(3), s. 113-118.

KORKUT, Ekrem-KANG, Woo Hyun (2017), China's Nine-dash line claim in light of the Ruling by the Permanent Court of Arbitration, *Penn State Journal of Law and International Affairs*, 5(2), s.426-463.

MANYIN, Mark E. vd. (2012), "Pivot to the Pacific? The Obama Administration's 'Rebalancing' Towards Asia", Congressional Research Service, *Report for Congress*.

MEYER, Stanley E. (1996), "Incident at Mischief Reef: Implications for the Philippines, China, and The United States", *Strategy Research Project*, U.S. Army War College, s. 1-30.

OKUR, Mehmet Akif (2017), "Bir Kuşak, Bir Yol Projesinin Jeopolitiği, Türk kuşağı ve Uygurlar", *Akademik Hassasiyetler*, 4(8), s. 45-55.

O'ROURKE, Ronald (2020), "U.S.-China Strategic Competition in the South and East China Seas: Background and Issues for Congress", Congressional Research Service, *Report for Congress*.

PICH, Charadine (2015), "China's Foreign Policy on South China Sea dispute? What Could Be Done?", *Policy Paper*, s. 1-7.

SALIDJANOVA, Nargiza (2016), "South China Sea Arbitration Ruling: What Happened and What's Next?", US-China Economic and Security Review Commission (July 12, 2016), *Issue Brief*, s. 1-9.

SCHOFIELD, Clive-STOREY, Ian (2009). "The South China Sea Dispute: Increasing Stakes and Rising Tensions", The Jamestown Foundation.

SEHNALKOVA, Jana (2014). Taiwan's Policy Towards the South China Sea içinde RIEGL, Martin vd. (Ed.), *Strategic Regions in 21st Century Power Politics: Zones of Consensus and Zones of Conflict*, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.

The Asia-Pacific Maritime Security Strategy: Achieving U.S. National Security Objectives in a Changing Environment (2015), U.S. Department of Defense.

Elektronik Kaynaklar

ALMOND, Roncevert (2018), "Trade, War and The South China Sea", <https://thediplomat.com/2018/09/trade-war-and-the-south-china-sea/>, Erişim tarihi: 2 Aralık 2019.

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (1982), https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf, Erişim tarihi: 11 Haziran 2020.

Cascon Case SPI: Spratly Islands 1974- , MIT Cascon System for Analyzing International Conflict, http://web.mit.edu/cascon/cases/case_spi.html, Erişim tarihi: 11 Haziran 2020.

China's Belt and Road Initiative: A Guide to Market Participation (2019), Deutsche Bank Report, https://cib.db.com/docs_new/DB_Belt-and-Road_Report.pdf, Erişim tarihi: 11 Haziran 2020.

"China's National Defence in the New Era, The State Council Information Office of the People's Republic of China" (July 2019), http://www.xinhuanet.com/english/2019-07/24/c_138253389.htm,

Erişim tarihi: 14 Aralık 2019, s. 1-51.

Filipinler Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Ortak Savunma Anlaşması (1951), Official Gazette of Philippines (30/08/1951), <https://www.officialgazette.gov.ph/1951/08/30/mutual-defense-treaty-between-the-republic-of-the-philippines-and-the-united-states-of-america-august-30-1951/>, Erişim tarihi: 11 Haziran 2020.

"Güney Çin Denizinde Tarafların Sorumluluklarına İlişkin Deklarasyon" (2002), https://asean.org/?static_post=declaration-on-the-conduct-of-parties-in-the-south-china-sea-2, Erişim tarihi: 11 Haziran 2020.

JOHNSON, Jesse (2019), "First U.S.-ASEAN Joint Maritime Drills Kick Off As Washington Beefs Up Presence in South China Sea", <https://www.japantimes.co.jp/news/2019/09/02/asia-pacific/first-u-s-asean-joint-maritime-drills-kick-off-washington-beefs-presence-south-china-sea/#.Xufb1NUzat9>, Erişim tarihi: 2 Aralık 2019.

"Karasuları ile Bitişik Bölge Hakkında Kanun" (1992), Çin Halk Cumhuriyeti,

https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/STATE_FILES/CHN.htm, Erişim tarihi: 11 Haziran 2020.

KREUZER, Peter (2018), "Dealing With China in the South China Sea: Duterte Changing Course", Peace Research Institute Frankfurt Report 3/2018,

https://www.hsfk.de/fileadmin/HSFK/hsfk_publicationen/prif0318.pdf, Erişim tarihi: 11 Haziran 2020.

KU, Julian-MIRASOLA, Chris (2017), "The South China Sea and China's 'Four Sha' Claim: New Legal Theory, Same Bad Argument", <https://www.lawfareblog.com/south-china-sea-and-chinas-four-sha-claim-new-legal-theory-same-bad-argument>, Erişim tarihi: 11 Haziran 2020.

Permanent Court of Arbitration Case 2013/19 in the Matter of South China Sea Arbitration (2016), <https://pcacases.com/web/sendAttach/2086>, Erişim tarihi: 11 Haziran 2020.

PHAM, Nga (2014), Shift As Vietnam Marks South China Sea Battle, <https://www.bbc.com/news/world-asia-25709833>, Erişim tarihi: 11/6/2020.

POLING, Gregory (2019), "For Lack of a Strategy: the Free and Open Indo-Pacific", <https://warontherocks.com/2019/11/for-lack-of-a-strategy-the-free-and-open-indo-pacific/>, Erişim tarihi: 2 Aralık 2019.

Position Paper of the Government of the People's Republic of China on the Matter of Jurisdiction in the South China Sea Arbitration Initiated by the Republic of Philippines" (Aralık 2014),

https://www.fmprc.gov.cn/nanhai/eng/snhwtlcwj_1/t1368895.htm,

Erişim tarihi: 5 Aralık 2019, s. 1-11.

RENIC, Neil (2012), "Rising China: A Threat To International Security?",

<https://www.e-ir.info/pdf/20051>, Erişim tarihi: 11 Haziran 2020.

"Review of Maritime Transport" (2016), United Nations Conference on Trade and Development,

https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/rmt2016_en.pdf, Erişim tarihi: 5 Nisan 2020.

SHICUN, Wu (2019). "US-China Competition Will Heat Up the South China Sea", <https://thediplomat.com/2019/11/us-china-competition-will-heat-up-the-south-china-sea/>, Erişim tarihi: 1 Aralık 2019.

White Paper (2016), "China Adheres to the Position of Settling Through Negotiation the Relevant Disputes Between China and the Philippines in the South China Sea",

http://english.www.gov.cn/state_council/ministries/2016/07/13/content_281475392503075.htm, Erişim tarihi: 11 Haziran 2020.

WO-LAP, Willy Lam (2016), "Getting Lost in 'One Belt One Road'",

<https://www.ejinsight.com/eji/article/id/1281194/20160412-getting-lost-one-belt-one-road>, Erişim tarihi: 11 Haziran 2020.

The Opinion of The Taiwanese Media on Pro-Independence and Pro-Unification with People Republic China During Tsai Ing-Wen Era

Ahmet Yiğitalp TULGA*

Abstract: Taiwan-People's Republic of China (PRC) relations have attracted a lot of attention in recent years. These relationships are at the core of Taiwan's social and political life. The pro-independence and pro-unification social cleavage line affected by Taiwan-PRC relations divides Taiwan's political life into two separate camps. These camps are pan-blue coalition (pro-unification) and the pan-green coalition (pro-independence). In this study, the views of Taiwanese newspapers containing both camps on Taiwan-PRC relations are analyzed quantitatively. The study focuses specifically on the Tsai Ing-Wen period. Within the scope of the study, dictionary-based and sentiment analysis methods are used, and the selected newspapers are examined with these principles. As a consequence of the quantitative analysis of these three English Taiwanese newspapers, it is shown that the media adopted a perspective similar to the views of the government and the DPP throughout the Tsai Ing-Wen period. Furthermore, sentiment analysis is done of the news from these newspapers relevant to PRC-Taiwan ties. It has been noted that the reporting regarding PRC-Taiwan ties in all three newspapers has a positive language.

Keywords: Taiwan, PRC, Text Analysis, Pro-Unification, Pro-Independence, KMT, DPP

Tayvan Medyasının Tsai Ing-Wen Döneminde Çin Halk Cumhuriyeti ile Birleşme ve Bağımsızlık Konusundaki Görüşü

Öz: Tayvan-Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ilişkileri son yıllarda akademik çevrelerde büyük ilgi görmektedir. Bu ilişkiler Tayvan'ın sosyal ve politik yaşamının da merkezinde yer almaktadır. Tayvan-ÇHC ilişkilerinden etkilenen bağımsızlık yanlısı ve birleşim yanlısı toplumsal bölünme hattı, Tayvan siyasi yaşamını iki ayrı kampa ayırmaktadır. Bu kamplar pan-mavi koalisyonu (birleşme yanlısı) ve

* Doktora Öğrencisi, National Sun Yat Sen Üniversitesi, Siyaset Bilimi, ahmettulga@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7596-1269

Gönderim Tarihi: 27 Nisan 2020, Kabul Tarihi: 03 Haziran 2020

pan-yeşil koalisyonudur (bağımsızlık). Bu çalışmada, her iki kampı da içeren Tayvan gazetelerinin Tayvan-ÇHC ilişkileri üzerine görüşleri nicel olarak incelenmiştir. Çalışma özellikle Tsai Ing-Wen dönemine odaklanmaktadır. Çalışma kapsamında sözlüğe dayalı ve duygu analiz yöntemleri kullanılmış ve seçilen gazeteler bu ilkelerle incelenmiştir. Bu üç İngilizce yayın yapan Tayvan gazetelerinin nicel analizlerinin bir sonucu olarak, medyanın Tsai Ing-Wen dönemi boyunca hükümetin ve DPP'nin görüşlerine benzer bir bakış açısı benimsediği bulunmuştur. Ayrıca, Tayvan-ÇHC ilişkileriyle ilgili bu gazetelerden alınan haberlere duygu analizi yapılmıştır. Her üç gazetede de PRC-Tayvan ilişkileri ile ilgili olan haberlerin olumlu bir dil kullanıldığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tayvan, ÇHC, Metin Analizi, Birleşme Yanlısı, Bağımsızlık Yanlısı, KMT, DPP

Introduction

Taiwan- People's Republic of China (PRC) relations have been one of the most unresolved problems of Northeast Asia for many years. Especially in recent years, Taiwan-PRC relations are one of the issues that attract attention in the academic environment. However, PRC-Taiwan relations are remarkable because this relation is the basis of identity and pro-independence / pro-unification issues that shape Taiwan's political and social life.

Many academic studies suggest that the system of political parties is created by lines of social cleavage in countries (Duverger, 1959; see also, Özbudun, 2000; Lipset & Rokkan, 1967). One of the best examples of this situation is Taiwan. The pro-independence and pro-unification social cleavage line by PRC-Taiwan relations shaped Taiwanese political and social life and this social cleavage line divides political life in Taiwan into two camps.

The first of these camps is the pan-blue camp, which also includes the Chinese Nationalist Party (KMT). This camp is known to support unification with PRC. The second camp is a pan-green camp with Democratic Progressive Party (DPP). The second camp is mostly called the pro-independence camp, which advocates Taiwanese independence.

Pan-green coalition and DPP were the winners of the last two general elections (2016 and 2020) in Taiwan. In other words, there

are two elections won by the pro-independence camp. Along with these electoral victories, many questions have emerged about PRC-Taiwan relations.

In this context, this study is quantitatively analyzed the media's thoughts on PRC-Taiwan relations and the language they used in their news about PRC-Taiwan relations during the Tsai Ing-Wen era. The study aims to show what language the media used about PRC-Taiwan relations during the Ing-Wen period in their news and which side they locate themselves in the pro-independence or pro-unification split.

Cascade model theory is used in this study and the results of this research are interpreted with this theory and explained. Cascade model theory implies that at various rates and under some circumstances, government leaders, media, and the public control and engage with each other collectively (Yüksel, 2013). Specifically, the presence of four separate variables (cultural congruence, authority, policy, and motivation) affects the capacity of the government to set direction, the dissemination of desired structures, and the public's interest and help (Yüksel, 2013).

H1: During the Ing-Wen period, Taiwanese media follow the government's rhetoric, without any social cleavage about PRC-Taiwan relations.

In the first part of the study, Taiwan's political life is explained. In the following part of the study, social cleavage and social split in Taiwan and its reflection on politics are shown. In the third section, the process followed in the quantitative text analysis is explained and in the final section, the results of the analysis try to be explained.

Taiwanese Political System

Taiwan was under KMT authoritarian control since they fled to Taiwan in 1949. This authoritarian regime continued for many years. However, in the late 1980s, Taiwan moved in a democratic direction, it was mainly because of a rapid economic and social development that weakened the influence of traditional Confucianism (Huntington, 1991:25). In this democratization process, the constitution was a central role. Actually, the Constitution was first formulated and promulgated in Mainland China in 1947, and not originally designed for Taiwan, however,

KMT fled and brought it to Taiwan in 1949. Then it did not fully being implemented until the Martial law was lifted in 1987. Therefore, it has undergone thought seven times amendment, making it more relevant to Taiwan's conditions.

Before Taiwan stepped on the road of democracy, it was a regime of authoritarian control by Chiang Kai-shek and his son Chiang Ching-Kuo. It was a time that executive and judicial power were both in their hand, judicial power was merely a tool to maintain the authority of the state. In 1980, the administration of the courts and the prosecution was separated. The basic ideal of design is separations of power, each one can check and balance others. There are five powers in the design instead of three, which are the Executive Yuan, Legislative Yuan, Judicial Yuan, Examination Yuan and Control Yuan, exercising five governing powers. According to the Constitution, Judicial Yuan exercises mainly four powers, power to interpret, to adjudicate, to discipline and of judicial administration. Among those powers, the power to interpret is probably the most important, the Justices hold meetings to interpret the Constitution and to unify the interpretation of laws and orders. The Examination Yuan and Control Yuan are two unique features that come with the other three yuans become the so-called Five-power Constitution. Examination Yuan is the highest authority to administrate all national exams and responsible for the examinations and management of all civil service personnel. It exercises independently from administration in order to prevent interference of other powers or individuals. Control Yuan is the highest supervisory agency that monitors the other yuans except for Legislative Yuan. Its primary functions are receiving people's complain, investigation, proposing corrective measures, issuing impeachment against functionaries and auditing (Legislative Yuan, 2019; Executive Yuan, 2019). High Courts and all of the lower courts have since been placed under the administration of the Judicial Yuan. Hence, there is a clear delineation between the judicial and the executive powers, and Taiwan's judicial system has made great progressive strides (Judicial Yuan, 2019).

Local elections were being held regularly and were open to ordinary people, non-KMT candidates were able to be elected, although most elections were KMT-dominated. Follow these

elections, there were three factors converged together to expedite democratic development in Taiwan: economic growth, the development of political journals and the tangwai, or opposition, movement and changes in Taiwan's relationship with PRC (Huang, 2017). These three factors pushed Taiwan into the road of democracy. Martial law was lifted in 1987. The first general election with universal suffrage was revealed in 1996. Taiwan has been four times peaceful party alternation in 2000, 2008, 2016 and 2020. Overall, Taiwan is commonly considered as one of a democratic country in the world.

Both main groups, pan-blue (KMT) and pan-green (DPP), have staked out the most fundamental split in Taiwanese politics on the 'China issue' (Templeman, 2019). Institutionalizing political processes in Taiwan tend to resolve some underlying problems in the governance process involving voters and elected officials (Templeman, 2019). The political environment in the Republic of China (ROC) is split into two main camps or cleavages, with the pro-unification KMT, People First Party (PFP), and New Party joining the Pan-Blue Camp; and the Democratic Progressive Party (DPP), pro-independent, establishing the Pan-Green Camp. Due to the prominence of the issue of reunification-independence in the political scene in Taiwan, it is difficult to categorize any group as "right" or "left" on the traditional basis of economic or social policies (Templeman, 2019). In this context, the division in Taiwan is different from many countries.

In the following section, the reason for such cleavages and the reflection of this division in Taiwan's political life will be explained.

Social Cleavage

Elections crystallize the collective priorities of a country and provide the electorate with a forum to distinguish between political choices (Dalton, 1996). Political party systems embody the nature of the social cleavage of nations (Özbudun, 2013). Concerning the number of political parties, a population split basically by a one cleavage line is likely to offer birth to a two-party system, while a society with two different cleavage lines is likely to create a four-party system (Duverger, 1959). Similarly, Arend Lijphart supports that if there are numerous lines of political disagreement within a country, it will be anticipated that a fairly large number of parties are required to communicate both

of them until they match. However, an existing structure of two parties can not comfortably handle as many aspects of problems as a multiparty framework (Lijphart, 2012).

Most academic studies also identified a clear methodological association between the effective amount of political parties in a country and the number of problems in that country (Lijphart, 1999; Taagepera & Grofman, 1985; Inglehart, 1977)

. One of these researches was prepared by Rein Taagepera and Bernard Grofman. According to Taagepera and Grofman, adding 1 of the number of issues gives us the effective number of political party (Taagepera & Grofman, 1985).

$$N = I + 1 \quad ^1$$

The number of effective political parties gives up clues about social cleavage. As seen above, scholars such as Duverge have revealed the correlation between political parties and social cleavage.

The level of social cleavage strength often influences a significant aspect of the political party system, an essential feature that differs between moderate and divisive multi-party systems (Sartori, 1986). Lipset and Rokkan clarified how "*ideological and partisan divisions*" emerged out of the social cleavages that occur within a country (Lipset & Rokkan, 1967). Lipset and Rokkan analyzed two axes of the cleavage structures in Western democracies (Lipset & Rokkan, 1967). These two generated four dimensions of opposition in Western politics. Two of them, central-peripheral and state-church, were the result of the national revolution and two of them, urban-rural and worker-employer, were the product of the industrial revolution. (Lipset & Rokkan, 1967). Lipset and Rokkan suggested that political party systems became "frozen" in European healthy democracies around the cleavages that occurred during formative times (1920s-1960s) (Lipset & Rokkan, 1967).

Many academic articles have been written on modern social cleavage. One of them is Lijphart's article. Lijphart's analysis of modern party structures described the class division as a significant aspect of social cleavage in nearly all societies (lijphart,

¹ N= Number of effective political parties, I = Number of problems

1981). Richard Rose (Rose, 1974) and Derek Urwin (Urwin, 1969) examined the social foundations of political party that "religious divisions are the main social bases of the parties in Western democracies." (Rose, 1974; Urwin, 1969). Lijphart (1979) explored religious, class and linguistic cleavage differences in four democracies. He noticed that religious cleavage was the biggest effect on the preference of vote (Lijphart, 1979). Elections crystallize the collective interests of people and offer a forum for the electorate to distinguish between political options (Dalton, 1996).

Neto and Cox tried to find an answer of effective number of political parties based on the social cleavage (Neto & Cox, 1997). They think that there are two approaches to answer that question. The first approach/camp focuses on the role of electoral laws and the second camp focuses on the social cleavage. First camp and Duverger suggest that simple plurality rule in SMD² creates two-party system (Duverger, 1954). The first camp argues that social cleavages do not indicate an only/alone set of "politically activated cleavages" (Olson, 1965; Neto & Cox, 1997). Second camp and Lipset and Rokkan think that Duverger's idea is over generalization and party system in Western Europe's healthy democracies "frozen" for 1920s until 1960s (Lipset & Rokkan, 1967).

However, Neto and Cox think that there is no definite distinction between two camps and there is a possibility to merge the two camps' idea (Neto & Cox, 1997). Neto and Cox support both approaches and they suggest that the best way to answer their question is to merge and combine both approaches (Powell, 1982; Net & Cox, 1997).

The Taiwan political party structure is one of the best examples of Duverge, Lijparth and Taagepera and Grofman's model. In particular, Taagepera and Grofman's model describes the social cleavage and the number of effective parties in Taiwan quite well (Taagepera & Grofman, 1985). In the past two decades, national identity issues have risen in salience in Taiwan (Fell, 2018). In other words, theoretically, Taiwan society is divided into two by the identity problem. This division led to the emergence of two main camps in Taiwan's political life. The first camp is the KMT

² Single Member District

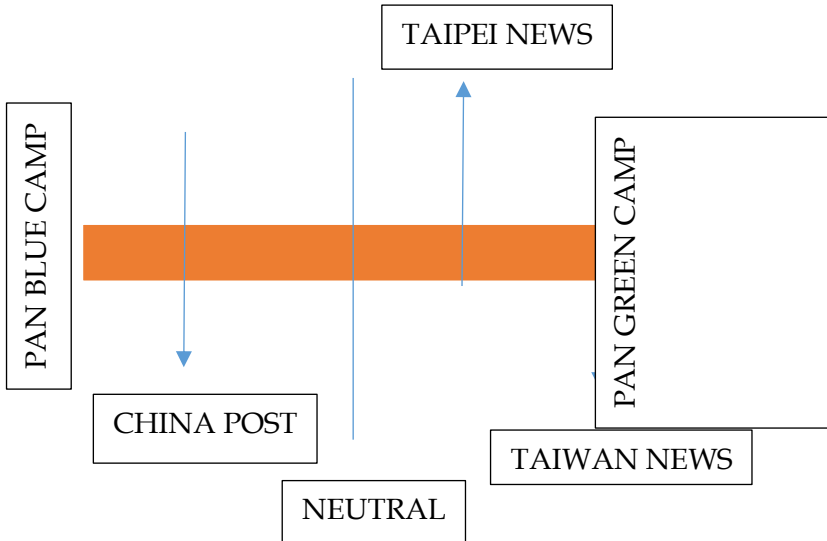
camp. This camp support pro-unification with mainland China and they emphasize the importance of Chinese ethnic identity. On the other hand, the second camp is DPP. DPP camp supports independence. As could be seen, the main debate is about independence or reunification and this debate creates two-party system (Tsai, 2001).

Under martial law, during KMT era, educational and cultural policies were placed in force in Taiwan to establish a modern Chinese nationalism of the Republic of China (ROC) (Fell, 2018). While the KMT had the reputation of being inflexible on its roles of national origin, in the final years of Chiang Ching-kuo's presidency and the early Lee Teng-hui era there were several adjustments. First, under Chiang Ching-kuo the idea of 'Unification under the People's Three Values' substituted the strategy of re-occupying the mainland militarily (Fell, 2018; Templeman, 2019).

After martial law, much of the unresolved political problems of the 1990s remain on the political agenda throughout the DPP period, especially the unification of Taiwan, sovereignty in Taiwan, democracy and political corruption (Fell, 2018). However, several major shifts have also arisen, as a variety of topics have fallen out of the news, such as social security. Despite all these new problems, the most important factor behind Taiwan's social cleavage is still a matter of pro-unification and pro-independence. Today, it is necessary to understand this social cleavage and its causes in order to analyze PRC-Taiwan relations.

Research Design

This empirical research consists of 209 news from 2016 to 2020 related to PRC-Taiwan relations or Cross-Strait relations, which I code using automated text analysis. All 209 news are in English and are selected among the most read news on the subject of this article. Since this news are in English, they generally strike foreigners' fancy. The unit of analysis of this research of the material is the news about PRC-Taiwan relations. This research depends on news from the Taipei Times, Taiwan News and China Post. The dataset covers the Tsai Ing-Wen era and this dataset involves one general and one local election period.

Table 1: Political View of Selected Newspaper

I combined the news-level details with data on each newspaper role and years after Tsai Ing-Wen came to power to examine how news and backgrounds are correlated with trends of pro-independent and pro-unification claims-making. I even separate between specific news, using the month and the week every news was given.

First, I conduct a sentiment analysis based on the Harvard dictionary. Performs an examination of the meaning of textual material in R. This application uses dictionary Harvard IV. As a mathematical method, the above utilizes the regularization of LASSO to pick specific words dependent on an exogenous response vector (Feuerriegel & Pellochs, 2019).

Dictionary with a list of terms that are good and derogatory according to several different dictionaries and one of them is the Harvard dictionary (Feuerriegel & Pellochs, 2019).

Second, I use dictionary-based research to automatically identify pro-independent and pro-unification rhetoric in the news despite the complexity of manually coding over 100 long texts. As a classical content analysis is a very time-consuming and potentially costly endeavor, I have also established a much simpler

accessible pro-independent and pro-unification metric focused on computer-driven content analysis.

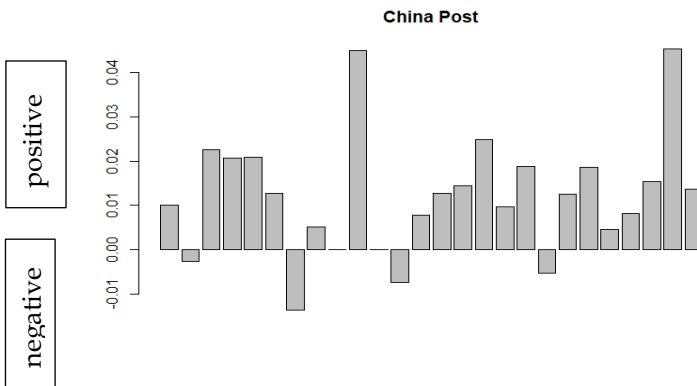
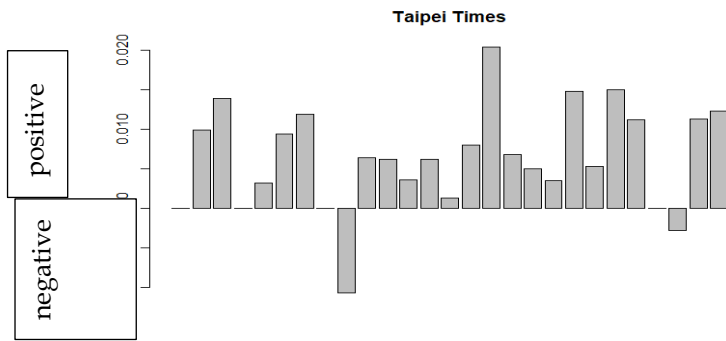
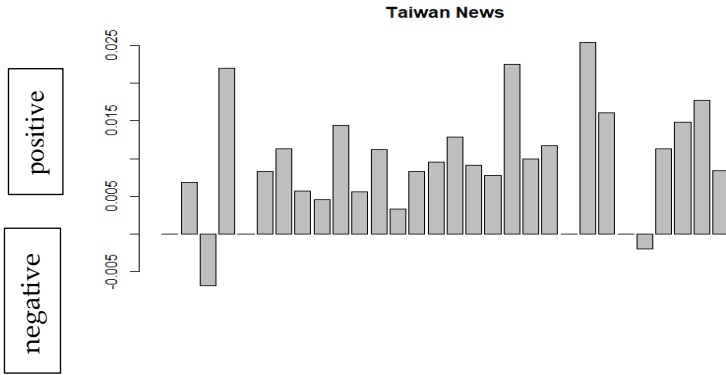
This metric is based on the dictionary method where a program calculates the proportion of terms that I find to be pro-independent or pro-unification markers. This indicates that terms are the standard of measurement, instead of paragraphs (Roodijijn & Pauwels, 2011). The choice of terms for the dictionary from this analysis was based on both analytical and theoretical logic (Roodijijn & Pauwels, 2011; Bonikowski & Gidron, 2015). For motivation, I used analytical samples to draw up a collection of terms used by some newspapers to describe their skepticism or positivity against ties between the PRC and Taiwan.

This method scans the records for a specified set of words to occur and gives each record a prevalence score for each word (Bonikowski & Gidron, 2015). This helps one to analyze pro-independence and pro-unification counts and proportions by interest factors, including years, and months (Bonikowski & Gidron, 2015). I create the dictionary of independence and unification words, then reading a random subset of news and defining possibly applicable words, then running the study centered on those terms, and eventually discovering additional terms in documents defined by the algorithm as pro-independence or pro-unification.

Results

The sentiment of the three selected newspapers' news about the PRC-Taiwan relations in the Ing-Wen period was examined in the first stage of this study. As mentioned above, the Harvard dictionary was used in sentiment analysis.

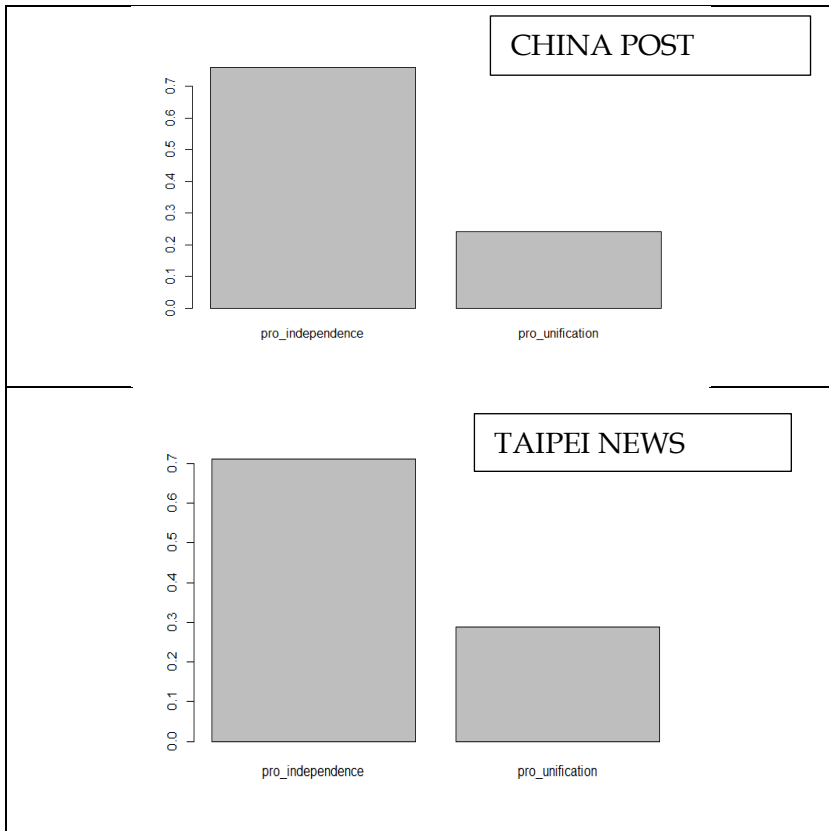
Table 2: Sentiment Analysis Results

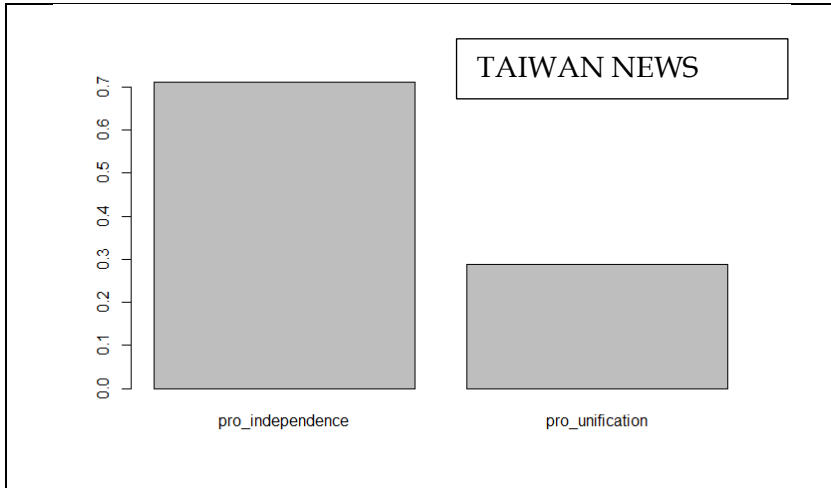

As a result of sentiment analysis, three newspapers selected have a positive opinion on PRC-Taiwan relations. However, the language used in China Post is more negative than the other two newspapers. Notwithstanding, overall, China Post generally has a positive view on PRC-Taiwan relations.

In the second stage of the study, dictionary-based pro-unification and pro-independent analysis were performed. The three selected newspapers reflect two main views in Taiwanese society. However, as a result of dictionary-based analysis, it was found that three newspapers used a pro-independence language about PRC-Taiwan relations.

Table 3: Dictionary-Based Analysis Results

A robustness test was also performed for these results. Within the scope of the soundness test, the created dictionary was divided randomly into two separate parts and the analysis was repeated with randomly separated dictionaries. The same results were found as a result of the robustness test. As a result of the robustness test, it was found that Taipei Times use 0.66 pro-independence and 0.33 pro-unification language. Taiwan News used 0.71 pro-independence and 0.28 pro-unification languages during Ing-Wen era. Finally, China Post used 0.75 pro-independence and 0.24 pro-unification languages.

Conclusion

PRC-Taiwan relations in recent years have been one of the most important issues of Northeast Asia and it has attracted attention in the academic community. These PRC-Taiwan relations are at the heart of Taiwan's political life and social cleavage today. Despite many new issues, this problem is still the most important cause of social cleavage and Taiwan's political life is shaped around this problem. In theory, PRC finds Taiwan's reunification with the Mainland to be the most significant issue on its agenda. Yet Taiwan's continued development as one of Asia's most stable independent democracies and its changing culture in Taiwan are increasing the political and psychological disparities between Taiwan and PRC.

In this study, PRC-Taiwan relations and social cleavage in Taiwan during Tsai Ing-Wen era are analyzed with the news of

three selected Taiwanese newspapers about PRC-Taiwan relations in a quantitative way. As a result of the quantitative analysis of these three English Taiwanese newspapers, it is found that during the Tsai Ing-Wen period, the media followed a view close to the government and DPP's view. This result provides a finding that supports my hypothesis. Besides, sentiment analysis of the news of these newspapers related to PRC-Taiwan relations is conducted. It was found that all three newspapers' news about PRC-Taiwan relations has a positive language.

In this study, it is tried to be reflected in both camps that show Taiwan's political life and social cleavage. However, it is found that even China Post, which is thought to support the pan-blue or KMT view, to use a pro-independence language about PRC-Taiwan relations. Interestingly, China Post's news about PRC-Taiwan relations is expected to use a more positive language than pro-independence newspapers. However, as a result of the study, it is seen that China Post uses a relatively more negative language than the other two newspapers.

These findings reached as a result of the research support the Cascade model theory. Cascade model theory implies that at various rates and under some circumstances, government leaders, media and the public affect and engage with each other collectively. Specifically, the presence of four separate variables (cultural congruence, authority, policy, and motivation) affects the capacity of the government to set direction, the dissemination of desired structures, and the public's interest and help. As seen in Taiwan's case, media and government use a similar language against PRC, which is seen as an important cause of the problem.

However, this study has a limitation. This limitation is that the study focuses only on English newspapers' news. It is possible to obtain a more in-depth result for future research by including the papers published in Chinese. However, despite this limitation, the results of the study are quite remarkable. The primary reason for this is that the study focuses specifically on the Ing-Wen period, and the second is the small number of English studies focusing on PRC-Taiwan relations, using sentiment analysis and dictionary-based methods at the same time.

Taiwanese social cleavage is based on pro-unification and pro-independence. However, it is very important to create a new

dimension and increase the number of important camps and political parties in Taiwan's social cleavage and political life. In this way, it may be possible to represent the vast majority of society in politics. If the blurring of party lines persists and Taiwan's parties are unable to identify new topics to rally support, there is a risk that Taiwan's elections could transform into unprovoked fights between nationalist politicians, culminating in an increasingly pessimistic electorate. In this context, the role of the media is very important, and the Taiwan media has the objectivity to achieve this.

REFERENCES

- BONIKOWSKI, B., & Gidron, N. (2015), *Varieties of Populism: Literature Review and Research Agenda*, Weatherhead Center for International Affairs Harvard University, Cambridge.
- COX, G. W. & M. D. McCubbins (2007), *Legislative Leviathan: Party Government in the House*, Cambridge University Press, Cambridge.
- DOWNS, A. (1957), "An Economic Theory of Political Action in a Democracy", *Journal of Political Economy*, 65(2): 135-150.
- DUVERGER, M. (1959), *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*, Methuen. & Co. , London.
- FELL, D. (2018), *Government and Politics in Taiwan*, Routledge Pub. 2nd Edition.
- HUANG. C., (2017), Taiwan A Country Report Based On Data 1900-2014, V-Dem Country Report Series, No.16.
- HUNTINGTON, S. P. (1991), "Modernization and Corruption", in *Political corruption: Concepts and Contexts*, (ed) Michael Johnston, pp. 253-263.
- INGLEHART, R. (1977), "Political Dissatisfaction and Mass Support for Social Change in Advanced Industrial Society", *Comparative Political Studies*, 10(3): 455-472.
- LIJPHART, A. (1979), "Religious vs. Linguistic vs. Class Voting: the "Crucial Experiment" of Comparing Belgium, Canada, South Africa, and Switzerland", *American Political Science Review*, 73(2): 442-458.
- LIJPHART, A. (1981), "Political Parties: Ideologies and Programs", In *Democracy at the Polls: A Comparative Study of Competitive National Elections*, eds. Butler, D., Penniman, H.R., and Ranney, A. Washington: American Enterprise Institute" pp. 26-51.

Tulga, *The Opinion of The Taiwanese Media on Pro-Independence and Pro-Unification with...*

- LIJPHART, A. (1999), "Power-Sharing versus Majority Rule: Patterns of Cabinet Formation in Twenty Democracies", *Government and Opposition*, 16(4): 395-413.
- LIJPHART, A. (2012), *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, Yale University Press, New Haven.
- LIPSET, S. M. and S. Rokkan (1967), *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, Free press.
- NETO, O. A., & Cox, G. W. (1997), "Electoral Institutions, Cleavage Structures, and the Number of Parties", *American Journal of Political Science*, 149-174.
- OLSON, J. C. (1965), *Red Cloud and the Sioux problem*, University of Nebraska Press, Nebraska.
- ÖZBUDUN, E. (2000), *Contemporary Turkish Politics: Challenges to Democratic Consolidation*, Lynne Rienner Publishers, Boulder.
- POWELL, G. B. (1982), *Contemporary Democracies Participation Stability and Violence*, Harvard University Press, Boston.
- ROODIJN, M., & Pauwels, T. (2011), "Measuring Populism: Comparing Two Methods of Content Analysis", *West European Politics*, 34(6): 1272-1283.
- ROSE, R. (1974), *The problem of party government*, Palgrave Macmillan Pub. , London.
- SARTORI, G. (1986), "The Influence Of Electoral Systems: Faulty Laws Or Faulty Method?" in *Electoral Laws And Their Political Consequences*, (ed) B. Grofman and A. Lijphart, New York : Agathon Press, pp. 43-68.
- TAAGEPERA, R., & Grofman, B. (1985), "Rethinking Duverger's Law: Predicting The Effective Number Of Parties In Plurality And PR Systems-Parties Minus Issues Equals One", *European Journal of Political Research*, 13(4), 341-352.
- TEMPLEMAN, K. (2019), "Blessings in Disguise: How Authoritarian Legacies and the China Factor Have Strengthened Democracy in Taiwan", *International Journal of Taiwan Studies*, 2(2): 230-263.
- TSAI, S. C. (2001), "Some New Earthworms Of The Genus *Amyntas* (*Oligochaeta: Megascolecidae*) From Mt. Hohuan Of Taiwan", *Zoological Studies*, 40(4): 276-288.
- URWIN, D. (1969), "Social Cohesion, Political Parties And Strains In Regimes", *Comparative Political Studies*, 2(1): 7-67.
- YÜKSEL, Y. (2013), "An Analysis Of The Media And Government Relationship ", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi*, 8 (1): 57-70 .

Internet Resources

DALTON, R. J. (1996), *Democracy and Its Citizens: Patterns of Political Change*, California : UC Irvine: Center for the Study of Democracy, <https://escholarship.org/uc/item/9pn25985>, Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2020.

Examination Yuan (2019), "Examination Yuan of ROC", <https://www.exam.gov.tw/cp.asp?xItem=1726&ctNode=602&mp=5>, Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019.

Executive Yuan (2019), "Executive Yuan, Republic of China (Taiwan), about Executive Yuan", <https://english.ey.gov.tw/>, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2019.

Feuerriegel, S., & Neumann, D. (2019), "Measuring the Financial Impact of Demand Response for Electricity Retailers", *Energy Policy*, 65. 359–368. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S030142151301032X>, Erişim Tarihi: 02 May 2020.

Judicial Yuan (2019), "Judicial Yuan, Clean, Crystal, Competitive Judiciary". <https://www.judicial.gov.tw/en/>, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2019.

Legislative Yuan (2019), "Legislative Yuan, Republic of China (Taiwan), introduction", <https://www.ly.gov.tw/EngPages/List.aspx?nodeid=341>, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2019.

The Control Yuan (2019), "The Control Yuan Republic of China (Taiwan)", <https://www.cy.gov.tw/mp.asp?mp=21>, Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019.

The Official Website of the Republic of China (2019), "Political System", https://www.taiwan.gov.tw/content_4.php, Erişim Tarihi: 17 Nisan 2019.

Moğolistan ve Türkiye İlişkileri: De Facto'dan De Jüre'ye*

Denzenlkham ULAMBAYAR†

Giriş

MÖ III. yüzyılda Moğolistan topraklarında kurulan Hun İmparatorluğu Dönemi'nden başlayan Türk-Moğol toplum ilişkileri yüzlerce seneye dayanan bir miras edinerek bugünlere gelmiştir. Yüzyıllar öncesinde kurulan köken, yurt, tarih ve kültür açısından derin birlikteliğin devamını sağlayarak ve gelişerek bugünlere gelmiş Moğol ve Türk halkları arasındaki ilişkiler, tarihi dönemeçlerden geçerek bağımsız Moğolistan Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkilerle devam etmiştir. Diğer taraftan Türkiye ve Moğolistan'ın iki bağımsız devlet olarak 1923 ve 1924 yıllarında olmak üzere Asya kıtasında Cumhuriyet yönetimini benimseyerek ilan etmiş ikinci ve üçüncü devletler olduğunu da bu noktada vurgulamak gerekmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Moğolistan Halk Cumhuriyeti'ni *de facto* tanınması

II. Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletler (BM) uluslararası örgütünün kurulduğu 24 Haziran 1945 tarihinde, ABD'nin San-Francisco şehri Şehitler Anıtı Sarayında düzenlenen tarihi törene, dünyanın 50 ülkesi BM Antlaşmasına imzacı olarak katılmıştır. Bu ülkelerden biri de Türkiye Cumhuriyeti (Hale, 2013: 201), olup belgeyi, heyet başkanı olarak Dışişleri Bakanı Hasan Hüsnü Saka¹

* Bu makale Moğolca aslından Türkiye Türkçesine Unurjargal Baatar tarafından (Karabük Üniversitesi Yüksek Lisans öğrencisi) çevrilmiştir.

† Prof. Dr., Beşeri Bilimler Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanı, ulambayar@humanities.mn. Gönderim Tarihi: 10 Mayıs 2020, Kabul Tarihi: 01 Haziran 2020

¹ Hasan Saka (Hasan Hüsnü Saka 1885-1960) Trabzon'da doğmuştur. Trabzon Askeri Rüştiyesi, İstanbul Mercan İdadisi ile Mülkiye Mektebi'nden mezun olmuştur. 1909-1912 yılları arasında yüksek öğrenimini Fransa Hükümet bursu ile Paris'te Ecole Libre des Sciences Politiques'i (Siyasal Bilgiler Okulu) bitirdikten sonra Ankara'da Mülkiye Mektebinde İktisat ve Maliye dersleri okutmuştur. Nisan 1915 tarihinde Maliye Nezareti Varidat Umum Müdürlüğü Temettü Vergisi Temyiz Komisyonu 1. Mümeyyizliğine atanmış Ekim 1916 tarihinde Eskişehir Bölge İktisat Müdürü olmuştur. 4 Eylül 1918 tarihinde Mülkiye Mektebi İktisat Öğretmenliğini üstlenen Saka, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin son döneminde Trabzon Milletvekili seçilerek dağılmasına kadar görev yapar. Ocak 1921 tarihinde TBMM'nin I. Dönemi'nde Trabzon Milletvekili seçilerek meclise girmiş, 1921-1922 ve 1925-1926 yılları arasında Maliye Vekilliğine (Maliye Bakanı), 1923-1924 tarihlerinde İktisat Vekilliği ve Ticaret Vekilliği'ne getirilmiştir. TBMM 2-9. seçimlerinde kazanarak tekrar milletvekili olmuş, 1 Kasım 1926 tarihinde TBMM Başkan Vekilliği'ne seçilmiştir. Bu görevini III. ve IV. dönemlerde de koruyarak, 1 Mart 1935 tarihinde yeniden Başkan Vekili olmuştur. 1936-1944 tarihinde Ankara'da Siyasal Bilgiler Okulu Umumi İktisat Profesörlüğünü üstlenmiştir. 1944'ten 1947 tarihine kadar Dışişleri Bakanlığı

imzalamıştır. İmzaların ardından BM Sözleşmesi, 24 Ekim 1945 tarihinden itibaren resmen yürürlüğe girmiştir.

29 Ekim 1923'de Cumhuriyet ilan edilen Türkiye'de Atatürk'ün reform politikası ülkenin kalkınmasında belirleyici bir faktör olmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan önemli dersler çıkaran Türkiye Cumhuriyeti, II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmıştır.

Türkiye, 1951-1952 yıllarında BM Güvenlik Konseyi'ne geçici üye olarak ve 1954-1955 yıllarında ise üye olarak seçildi.²

Türkiye Cumhuriyeti Temsilcisi, Dışişleri Bakanı Hasan Saka Birleşmiş Milletler Antlaşmasını İmzalarken, San Francisco, ABD, 26 Haziran 1945, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Hasan Saka

Moğolistan Cumhuriyeti, BM'ye üyelik için 1946 yılından başlayarak 1961 yılına kadar 15 yıllık süre zarfında 4 defa başvuruda bulunmuş ve toplam 13 kere değerlendirmeye alınmıştır. İkinci başvuruyu Kh. Choibalsan'ın imzası ile 25 Ekim 1948'te yapmış, 16 Haziran 1949; 19 Aralık 1951; 1 Şubat 1952; 5 Eylül 1952; Kasım 1954; 1955 yılı sonbaharında olmak üzere sırasıyla görüşmeler yapılmıştır (Tserentsoodol, 1958: 70).

yapmış, Birleşmiş Milletlerin Kurulması amacıyla 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco'da toplanan Konferansa Türkiye heyeti başkanı olarak katılmış ve Türkiye Cumhuriyeti'ni temsilen imza atmıştır. 1947-1949 arasında Başbakan, 1948 yılı Haziran ayında Savunma Bakanı görevini birlikte yürütmüş, 1949 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi Meclis grubu başkanlığını yapmıştır.

² Bakınız: List of members of the United Nations Security Council.

Moğolistan Halk Cumhuriyeti Hükümeti'nin BM'ye katılım beyanı, Moskova'daki Moğolistan Büyükelçiliği tarafından 30 Aralık 1955'te Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği'ne gönderilmiştir.³ Bunun sebebi 1954-1955 yıllarında Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'nin geçici üyeliğine seçilmiş olması ve yeni üye için BM'de oy kullanma hakkı bulunmasıydı. Türkiye, daha öncesinde 1951'den 1952'ye kadar BM Güvenlik Konseyi'nin geçici üyesiydi.

BM nezdindeki Türkiye Cumhuriyeti daimî temsilcisi olarak Büyükelçi Selim Rauf Sarper⁴ ve yardımcısı olarak Büyükelçi Turgut Menemencioğlu 1952'den 1960'a kadar görev yapmışlardı.

1947-1957 tarihlerinde Türkiye'nin BM Genel Merkezi nezdinde daimî temsilcisi Büyükelçi Selim Rauf Sarper. 1960-1962 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı olarak görev yaptı.

BM Genel Kurulunun 1955 yılı sonbahar oturumunda Kanada, Moğolistan Halk Cumhuriyeti ve Japonya da dâhil olmak üzere 18 ülkeyi evrensellik ilkesine dayanarak Birleşmiş Milletler üyeliği için

³ Dışişleri Bakanlığı Merkez Arşivi, Yer numarası. 44, Kutu No. 1, Belge No. 4, sayfa 180.

⁴ Selim Rauf Sarper (1899-1968) İstanbul'da doğmuştur. 1918 de Lise ve bakaloryayı Almanya'da tamamlamış, Berlin Üniversitesi'nde hukuk öğrenimine başlamışsa da Ankara Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. 1923 de Adana Lisesinde Fransızca öğretmenliği yapmış, 1927 de Dışişleri Bakanlığında Mütercim olmuş, 1928 de Odessa Konsolos Muavini, 1929 da Moskova Büyükelçiliği III. Katibi, II. Katibi, 1931 de Özel Kalem Müdürlüğünde II. Katip, 1933 de Yunanistan Gümülçine Konsolosu, 1935 de Odessa Konsolosu, 1937 de Berlin Konsolosu, 1939 da Bükreş Elçiliği Müsteşarı, Bakan Özel Kalem Müdürü, 1940 da Basın Yayın Genel Müdürü, 1944 de T.C'nin SSCB nezdindeki Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. Türk-Sovyet toprak anlaşmazlığının çözümü üzerine görüşmelere katılmış, 5 Haziran 1945 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Sovyet lideri Mareşal I.V. Stalin, Dışişleri Bakanı V. Molotov arasındaki görüşmede ve ABD Moskova Büyükelçisi A. Harriman'ın görüşmesinde çevirmen olarak yer almıştır. 1946-1947 tarihinde Roma Büyükelçisi, 1947-1957'de Birleşmiş Milletlerde Türkiye Daimî temsilcisi, 1957-1960'da NATO Konseyinde Daimi temsilci olarak bulunmuş, 27 Mayıs 1960 İhtilalinden sonra 1960-1962'de Dışişleri Bakanı olmuş, 1962-1965 tarihlerinde ise Milletvekili olarak TBMM'de yer almıştır.

önermiş ve konu Güvenlik Konseyi'nde tartışılmıştır. 10 Aralık 1955'te Çan Kay Şek BM Güvenlik Konseyi'ne Çin Cumhuriyeti'nin yani Tayvanla beraber adaylığa teklif edilen 18 ülkeden 11'inin kabul edilmesi, ayrıca buna ek olarak Güney Kore ve Güney Vietnam'ın da dâhil edilmesi için ani bir teklifte bulundu. Sovyetler Birliği, Güney Kore ve Güney Vietnam'ı tanımadığı için Çan Kay Şek'in teklifine karşı çıkararak "veto etti". Çin Cumhuriyeti'nin Daimî temsilcisi, Büyükelçi Tsiang Tingfu da (T.F.Tsiang 1895-1965) Moğolistan ve Japonya için "veto" hakkını kullandı (Clark, 2018).

Daha önce Moğolistan Halk Cumhuriyeti, Ekim 1949'da Çan Kay Şek'in Çin'i ile yani Tayvan ile diplomatik ilişkilerini kesmiş ve demokratik devrimin sonucu olarak yeni kurulan komünist Çin ile diplomatik ilişkiler kurmuştu. Sovyetler Birliği ve Çin Cumhuriyeti arasındaki iletişim ve ilişkiler hakkındaki 14 Ağustos 1945'deki anlaşmayı, Tayvan Hükümeti 14 Ağustos 1953'de iptal etti. Bu anlaşmada Moğolistan Halk Cumhuriyeti'ni Çin Cumhuriyeti Hükümeti tarafından tanıyan hüküm içeriyordu.

1955'te BM Genel Kurulunun 10. oturumunda Moğolistan Halk Cumhuriyeti de dâhil 18 ülkenin hepsinin birden eşzamanlı olarak BM'ye kabul edilmesine ilişkin karar taslağını kabul eden 52 ülkeden biri de Türkiye idi.

Belçika, Fransa, Yunanistan, İsrail ve ABD çekinse kalırken Küba ve Çin Cumhuriyeti reddetti. BM Güvenlik Konseyi'nde⁵ oylama yapıldığında daimî üyelerden Sovyetler Birliği, Fransa ve Birleşik Krallık lehte oy kullanırken, ABD çekinse kalmış ve Çin Cumhuriyeti reddetmiştir.⁶

BM Mevzuatına göre, Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesi oylamaya katılarak "aleyhte" oy kullanmışsa yeni üye kabul edilmeyerek taslak karar onaylanmamakta idi. Güvenlik Konseyi'nin 6 geçici üyesi Brezilya, İran, Türkiye, Yeni Zelanda ve Peru destekleyerek "lehte" oy kullanmış Belçika ise çekinse kalmıştır⁷.

Asya ve Afrika'da yeni bağımsızlığını kazanmış BM üye devletleri tarafından Çin Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler'de

⁵ 1965 tarihine kadar BM Güvenlik Konseyi 6 daimî olmayan + P5 toplam 11 üye ülke vardı.

⁶ Resolutions and Decisions adopted by the General Assembly during its 10th session: GA Official Records, 10th session, Supplement No. 19 Resolutions and Decisions, 20 September - 20 December 1955: [A/3116](#).

⁷ UN and Mongolia. Documents from the UN and Government archives.: 2008, pp. 70-71.

temsil etme hakkının ciddi bir şekilde sorgulandığı dönemde, 25 Ekim 1961 tarihinde BM Güvenlik Konseyi toplantısı yapıldı ve Moğolistan Halk Cumhuriyeti ile Moritanya'nın sunduğu dilekçeler gündeme alınarak tartışıldı. SSCB'nin Birleşmiş Milletler Daimî Temsilcisi V.A. Zorin, Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin BM'ye kabulü konusunda Güvenlik Konseyi'ni SSCB'nin sunduğu karar taslağını onaylamaya çağırdı. Daha sonra Güvenlik Konseyi'nin geçici üyesi olan Liberya'nın temsilcisi Nathan Barnes, Moğolistan'ın BM'e üyeliğine destek vereceğini dile getirdi.

Çin Cumhuriyeti'nin (Tayvan) BM Daimî Temsilci Yardımcısı Hsueh (Dr. Y.C.Hsueh 1964'te Kanada'da, 1970'ten 1972'ye kadar İspanya'da büyükelçi olarak görev yaptı), "Moğolistan'ın, 13. yüzyılın başından beri Çin'in ayrılmaz bir parçası olduğu" şeklinde asılsız ve temelsiz sözler söylüyordu. Sonuçta Moritanya'nın BM'ye üye olarak katılımını desteklemek için Moğolistan'a yapılacak oylamaya katılmayacağını ifade etti. Çan Kay Şek'in Çin'i, BM Güvenlik Konseyi'nde temsil etme hakkı hukuki açıdan ciddi şekilde sarsıldığından dolayı zoraki şekilde Moritanya'yı desteklemek için Moğolistan için yapılan oylamaya katılmadı.

ABD'nin BM Daimî temsilci yardımcısı H. Jost (H.Jost, Bakan, Daimî Temsilci Yardımcısı) şöyle demişti:

"Son birkaç haftadır karşılaştığımız zorlukların üstesinden gelmeye yaklaşıyoruz gibi gözüküyor. Görünüşe göre artık, Sayın Başkanın (Hsueh) bugünkü toplantımızın prosedürüne ve onu kolaylaştırma önerisine katılmamızda herhangi bir sakınca görmüyoruz. Daha önce olduğu gibi, bir ülkenin dilekçesini diğer ülkenin dilekçesine bağlamanın hâlâ yanlış olduğunu düşünüyoruz. Uluslararası Adalet Divanı, bunu kurallara aykırı olarak değerlendirmişti. Bu önemli ilkeye tekrar tekrar katıyen uymanın önemli olduğuna inanıyoruz ve çoğu BM üyesinin bunu kabul edeceğine inanıyoruz. Ancak Sayın Başkan'ın teklifi bu ilke ile uyumludur. Bu nedenle, konsey üyelerinin oylamadan önce herhangi bir yanlış anlama yaratmamaları için iki dilekçe hakkındaki çizgilerini netleştirmeleriyle ilgili Sayın Başkanın önerisini çok doğru olarak değerlendiriyoruz. Bizim de buna uyacağımızı bildiririm. ABD, Moritanya'nın üyeliğine verdiği desteği yinelemiştir. Bununla ilgili olarak sonra tekrar bilgi vereceğiz. Diğer bir dilekçeye gelince, daha önce ABD, kendisinin görüşlerinden bağımsız olarak, Dış Moğolistan'ın BM'ye kabul edilmesinde herhangi bir engel olmayacağını Bay Stevenson (bu dönemde ABD'nin daimî temsilcisi olarak Adlai E. Stevenson (1900-65) görev yapmaktaydı) Güvenlik

Konseyi'ne bildirmişti. Bunun nedeni herkese açıktır. Dış Moğolistan'ın BM üyesi olabileceği değerlendirilmesini ABD dikkate almıştır. Bu nedenle Genel Kurulun kararına saygı duyuyoruz ve bu konuda Genel Kurulda tartışılmasında herhangi bir müdahalede bulunmayacaktır. Bu nedenle, Dış Moğolistan'ın kabulü kararına oylama yapıldığında ABD çekinse kalacaktır”⁸ demişti.

Böylelikle Amerika Birleşik Devletleri, Moğolistan'ın BM üyeliğine "yolu açmak için" oylama yapıldığında çekinse kalacağını belirtmiştir. Bu nedenle, ABD ile Çan Kay Şek'in Çin Cumhuriyeti ikilisi, Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin BM üyeliğine kabul edilmesi konusunda karşılıklı mutabık kalarak çekinse kalmışlardır. Bu Daimi temsilciler olaya müdahil olmamış işlem yardımcıları aracılığı ile yürütülmüştür. Çin Cumhuriyeti'nden Daimi temsilci yardımcısı Hsueh konuşma yapıp oylamaya katılmamış, ABD'nin Daimî temsilci yardımcısı H. Jost da konuşma yapıp oylamada çekinse kalarak diplomatik gelenekte *“desteklemese de karşı çıkmama”* pozisyonunda kalmıştır.

Fransa'nın Birleşmiş Milletler nezdindeki daimî temsilcisi Armand Berard da; *“Fransa, Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin adaylığına asla karşı çıkmadı. Bazı oylamalarda çekinse kaldı, bazılarında katılımı için kabul oyu kullandı. Fransa temsilcisi, Moğolistan Halk Cumhuriyeti'ne üyeliği için kabul oyu verecek.”* Berard bu sözleriyle, Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlık isteğine ve bu ülke kurumlarının demokratik bir şekilde gelişme iradesine güvendiklerini söylemişti.

Birleşik Krallık temsilcisi, Büyükelçi Sir Patrick Dean da; *“bizim temsilcimiz tarafından yapılan kapsamlı bir çalışmanın ardından Dış Moğolistan'ın BM üyeliği lehine oy kullanmaya karar verilmiştir. Aslında, Dış Moğolistan'ın bağımsız olduğuna inanmak için çok az kanıtımız var, ancak hayır diyecek de çok az kanıt var. Siyasi görüşlerine saygı duyduğumuz Hindistan gibi diğer ülkelerin Dış Moğolistan'ı tanıdığını ve diplomatik ilişkiler kurduğunu değerlendirerek, bugün ben de bunu dikkate aldığımı söylerim”* demiştir.

Daha sonra, Birleşik Arap Emirlikleri temsilcisi, Büyükelçi Omar Loutfu, Sri Lanka daimî temsilcisi T.S. Subasinghe, Ekvador daimî temsilcisi Leopoldo Benites, Vinueza, Şili Daimî temsilcisi

⁸ UN and Mongolia. Documents from the UN and Government archives.: 2008, pp. 274-275 .

Daniel Schweitzer de destek verdiklerini bildirerek birer konuşma yapmışlardır.

BM Güvenlik Konseyi'nin geçici üyesi olan Türkiye'nin BM Daimî temsilcisi, Büyükelçi Turgut Menemencioglu⁹ bu ülkenin Birleşmiş Milletler'e katılımını daha önce de desteklediğini ve şimdi de aynen desteklemeye devam ettiğini söyleyerek görüşünü açıklamıştır.

Böylece, Türkiye dâhil olmak üzere BM Güvenlik Konseyi'nin 11 üyesinin Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin BM üyeliğine kabulüne ilişkin tasarı üzerinde nasıl oy kullanacakları belli olmuştur (Frus, 1961). 1961 yılı sonbaharı bu defa Güvenlik Konseyi'ne Türkiye Cumhuriyeti başkanlık ediyordu¹⁰.

Oylama sonucunda BM Güvenlik Konseyi'nin 9 üyesi kabul oyu vermiş, ABD çekinir kalıp, Çan Kay Şek'in Çin'i oylamaya katılmadığı için Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin BM üyeliğine kabulü Güvenlik Konseyi'nde çoğunluk oyu ile kararlaştırılmıştır. Bu durumun ilanını dönemin Konsey Başkanı Türkiye Daimî temsilcisi, Büyükelçi Rifat Turgut Menemencioglu yapmıştır.

Eylül 1961 sonlarında, BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjold, Kuzey Rodezya'da, -günümüzdeki Zambiya'da- bir uçak kazasında ölmüş ve yerine Burma'nın Birleşmiş Milletler Daimî temsilcisi Pantanaw U Thant, Genel sekreter vekili olarak görev almaya

⁹ Rifat Turgut Menemencioglu (1914-2010) İstanbul'da entelektüel bir ailede doğdu. Amcası, Numan Menemencioglu Dışişleri Bakanı, 1942-1944 tarihlerinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı olarak çalıştı. Babası Türkiye Milletvekili seçilerek Millet Meclisi üyeliğinde bulundu. Turgut Menemencioglu Robert Koleji'ni bitirmiş daha sonra İsviçre-Cenevre'de hukuk okumuştur. Türkiye'ye döndükten kısa bir süre sonra açılan hariciye sınavını kazanarak diplomat olmuştur. 1943'te tarihi Kahire Konferansı'nda Dışişleri Bakanı olan amcası ile birlikte katılarak, İsmet İnönü'nün görüşmelerinde tercüman olarak görev yapmış, Hitler karşıtı koalisyon ülkelerinin devlet ve hükümet başkanlarının görüşmelerine katılmıştır. Turgut Menemencioglu, 1945-1952 arasında New York'ta Birleşmiş Milletler'de görev almış, 1952'de ABD'deki Türkiye Büyükelçiliği'nde Müsteşar olarak, 1952-1954'e kadar Dışişleri Bakanlığı Ekonomi Departmanında Genel Müdür olarak görev yapmıştır. 1952-1960 arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin BM nezdindeki Daimi Temsilcisi Yardımcısı olarak görev yaptığı sırada, Türkiye 1951-1952 ve 1954-1955 yılları arasında BM Güvenlik Konseyi'nin geçici üyeliğine seçildi. Mart-Eylül 1960 tarihinde T.C Kanada Büyükelçisi, 1960-1962 yılları arasında BM Daimi temsilcisi idi. Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Daimi Temsilcisi olarak görev yaptığı sırada Ekim 1961'de BM Güvenlik Konseyi Başkanı görevinde bulundu. Çünkü Türkiye 1960-1961'de BM Güvenlik Konseyi geçici üyelerinden biri seçilmişti. 1962-1967 tarihleri arasında Türkiye Cumhuriyeti Washington Büyükelçisi olarak görev yapmış, daha sonra CEN TO genel sekreteri olmuş ve Londra büyükelçiliği yapmıştır. 1978'den 1980'e kadar Dışişleri Bakanı'na Siyasi Danışmanlık yapmış ve 1980'den 1982'ye kadar Türk-Yunan Kültürel İlişkiler Komitesi'nde Türkiye temsilcisi olarak çalışmıştır.

¹⁰ Presidents of the Security Council: 1960-1969, un.org.

başlamıştı. Bu zor ara dönemde Moğolistan Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletlere üye olmuştur.

Moritanya hakkında BM Güvenlik Konseyi üyeleri her biri görüşlerini ifade ettikten sonra BM'ye katılımına ilişkin karar taslağına yapılan oylamada Birleşik Arap Emirlikleri red oyu vermiş, Sovyetler Birliği çekinse kalmış, diğer 9 üye ise onaylamıştır.

Genel Kurulu'nun 27 Ekim 1961 tarihindeki 16. Oturumu 1043 sayılı toplantısına Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler üyeliğine katılması için 23 ülke tekliflerini sunmuş ve toplantıda Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin oylama yapılmaksızın BM'ye kabul edilmesine karar verilmiştir.

Böylece, Moğolistan'ın BM'ye katılmaya yönelik uzun vadeli çabaları başarıya ulaştı ve topluluğun 101. üyesi olmasıyla bu ülkenin bağımsızlığı birçok ülke tarafından kabul edildi. Bu tarihten itibaren Moğolistan için izolasyondan çıkmak, küresel sorunların çözümüne katkıda bulunmak ve "dünyanın birçok ülkesi ile iş birliğinde bulunmak için geniş bir yol açılmış ve kapitalist ülkelerin bu ülkeyi tanıma zamanı gelmişti." (Ligden, 1976: 153)

Türkiye Cumhuriyeti, 1951-1952, 1954-1955 ve 1961-1962 yıllarında BM Güvenlik Konseyi'nin geçici üyesi seçildiği dönemlerde¹¹ Moğolistan'ın Birleşmiş Milletler'e katılımı için her zaman "lehte" oy kullanmıştır.

Dünya'daki bağımsız devletler topluluğu olan Birleşmiş Milletler'de, bir ülkenin üyeliğe kabulü konusunun Güvenlik Konseyi'nde ve Genel Kurul oturumunda istişare edilerek karar verilme sürecinde üye devletlerin "evet" oyu vermesi, uluslararası hukuk ve diplomatik hukukta geleneksel olarak o ülkeyi «de facto» tanımaları olarak kabul edilir. Ayrıca uluslararası hukukta "toplu tanıma" olarak da adlandırılır (Ulambayar, 2014: 48,49).

¹¹ Türkiye Cumhuriyeti, 2009-2010 tarihlerinde de BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine seçilmişti.

BM Güvenlik Konseyi Başkanı ve Türkiye Daimî temsilcisi, Büyükelçi Rifat Turgut Menemencioğlu, Moğolistan hakkında konuşma yaparken. BM Güvenlik Konseyi toplantısı, New York, 27 Ekim 1961

Soğuk Savaşın bir sonucu olarak, BM iki karşıt sistem arasındaki ideolojik mücadele ortamı hâline girmiş ve Moğolistan da buna çekilerek dâhil olmaya başlamıştı.

Kim İl-sung, Stalin ve Mao Zedong tarafından doğrudan yürütülen Kore Savaşı'nda, Moğolistan Halk Cumhuriyeti, Kuzey Kore tarafında durarak maddi ve manevi önemli destek sağladı. Bunun Moğolistan'ın Birleşmiş Milletler'e katılma çabalarını uzun yıllar geciktiren önemli bir etken olduğundan hiç söz edilmemiştir.

ABD, II. Dünya Savaşından sonra "sınırlama" doktrini temelinde jeopolitik "anaconda" stratejisi ile Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin önemli dayanağı olan SSCB'yi kuşatma politikası izledi. Bu stratejisi çerçevesinde ABD, Ekim 1951'de San Francisco'da ve Ocak 1960'ta Washington'da, Japonya ile "Karşılıklı İşbirliği ve Güvenlik Anlaşmasını" imzaladı. ABD-Güney Kore arasında Ekim 1953'te Washington'da "Karşılıklı Savunma Anlaşması", Aralık 1954'te Washington'da Çin Cumhuriyeti (Tayvan) ile de "Karşılıklı Savunma Anlaşması", Eylül 1954'te Filipinler'in başkenti Manila'da imzalanan Güneydoğu Asya Kolektif Savunma Antlaşması, bunun genişletilmesiyle 19 Şubat 1955 tarihli Bangkok Anlaşması ile kurulan SEATO (Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı: Avustralya, Fransa, Yeni Zelanda,

Pakistan, Filipinler, Tayland, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık), 24 Şubat 1955 tarihli Bağdat Antlaşması ile kurulan CENTO¹² (Merkezi Antlaşma Örgütü: İran, Irak, Pakistan, Türkiye ve İngiltere), Eylül 1951'de San Francisco Antlaşması ile kurulan ANZUS (Pasifik Okyanus bölgesinde askerî güvenlik koalisyonu, Avustralya, Yeni Zelanda, ABD), Haziran 1966 Seul Anlaşması uyarınca kurulan ASPAC (ASPAC-Asya ve Pasifik Konseyi: Avustralya, Japonya, Malezya, Yeni Zelanda, Filipinler, Tayvan, Tayland, Güney Kore ve Güney Vietnam) siyasi ve güvenlik teşkilatının kurulması bu politikanın açık bir tezahürüydü. Türkiye Cumhuriyeti Şubat 1952'de NATO'ya üye olarak katıldığında CENTO'nun bir üyesiydi. 1968-1972 yılları arasında CENTO'nun Genel Sekreteri görevinde BM nezdindeki Türkiye Cumhuriyeti'nin Daimî temsilcisi olarak görev yapmış olan Büyükelçi Rifat Turgut Menemencioğlu bulunuyordu.

Türkiye Cumhuriyeti, 1962 Karayip Füze Krizi sırasında NATO üyesi olarak ABD'nin yanında yer almıştır. Türkiye'nin İzmir yakınlarındaki ABD hava üssünde bulunan orta menzilli (2400 km) PGM-19 modeli 15 «Jüpiter» füzeleri, Moskova'ya nükleer saldırı başlatmaya hazır durumda bekliyordu.

Büyükelçi Rifat Turgut Menemencioğlu ve ABD Başkanı John F. Kennedy. Karayip krizi sırasında. 1962 yılı

¹² CEATO bünyesinde bulunan İngiltere, Türkiye, Irak, İran ve Pakistan ile askerî ittifakları vardı ve ABD ile de facto üyelğe sahipti. Bu koalisyon 1979'da dağıldı.

Moğolistan Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin birbirlerini *de jure* tanınması ve diplomatik ilişkilerin kuruluşu

Türkiye Cumhuriyeti ile Moğolistan Halk Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkilerin kurulması, 1963'ten beri Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nda konuşulmaya başlamıştır. 5 Haziran 1965'de Hindistan Yeni Delhi'deki Türkiye Büyükelçiliği'nde düzenlenen resepsiyonda, Moğolistan Halk Cumhuriyeti Maslahatgüzar'ı B. Sandagsuren'da katılmıştı. Türkiye Büyükelçiliği Başkâtibi Nihat Alpan; *"İki sene önce Ankara'da Moğolistan ile diplomatik ilişkiler kurulması ile ilgili görüşmeler olmuştu. O zamanlar, Moğolistan'a doğrudan büyükelçi atanmadan Tokyo veya Seul'deki büyükelçileri Moğolistan'a akredite olarak tayin edilmesi uygun olacağı konuşuluyordu, ama bu aralar pek konuşulmuyor. Ben şahsen Moğolistan ile Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin olmasını isterim"* (Khishigt, 2019)¹³ demiş ve ardından Büyükelçi'ye "Resepsiyona katıldığınız için teşekkür ederim, Ben Moğolistan'ı ziyaret etmek isteyen birisiyim" diye ilave etmiştir.

Takip eden süreçte, BM Genel Kurulu'nun XXII. oturumu sırasında Moğol ve Türk diplomatlar toplantı yapma kararı almıştır. Ekim 1967'de Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Sabri Çağlayangil, BM Genel Merkezi'nde Moğolistan Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı, M. Dügersüren ve Daimî temsilci J. Banzar'ı yemeğe davet etmiştir. Moğol daimi temsilciden gelen bilgi notunda şu bilgiler vardı: Çağlayangil, *"Türk ve Moğol halkı kardeş millettir"* diye vurgulayarak Türkiye'ye davette bulundu. Yemekte bizlere sağında ve solunda yer vererek Moğolistan heyetine herkesten daha fazla saygı gösterdi (a.g.e.).

Türkiye Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkilerin kurulması, Moğolistan Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nun 1968 yılının çalışma planına girdiği ve müzakerelerin nasıl başladığı, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti ve SSCB nezdindeki Moğol büyükelçilikleri ile yapılan yazışmalarda görülebilir. Örneğin, Moğolistan Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı İkinci Daire Başkanı P. Tserentsoodol, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti nezdindeki Büyükelçi D. Baljinnyam'a gönderdiği 1187 sayılı resmî yazıyla; *"...Türkiye ile sosyalist ülkeler arasındaki ilişkilerin gelişmesi bağlamında, Türkiye'nin Bulgaristan'daki Büyükelçisi ile görüşülmesi, iki*

¹³ Aynı zamanda bakınız: Dışişleri Bakanlığı Merkez Arşivi. Yer numarası. 44, Kutu No. 1, Belge No. 4, sayfa 1-2.

ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması hakkında görüşme yapılması ve sonucunun bildirilmesini" (a.g.e.) ister.

Ancak asıl görüşmeler Moskova'da iki ülkenin büyükelçileri arasında yapılmış ve ilk görüşme Türkiye Büyükelçisi Turan Tuluy tarafından başlatılmıştı. Büyükelçi Turan Tuluy'un talebi üzerine Moğolistan Halk Cumhuriyeti Büyükelçisi N. Luvsanchultem ve Ataşe R. Otgon, 3 Mart 1969'da Türkiye Büyükelçiliği'ne gittiklerinde Tuluy: "Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin başarılarını, uluslararası sahnedeki barış ve güvenliği sağlama çabalarını gözlemliyor ve takdir ediyoruz" diyerek uluslararası hukuk çerçevesinde diplomatik ilişkiler kurmak istediğini belirtmiş; a) Moğolistan Halk Cumhuriyeti Hükümeti'nin bunu ciddiye alacağını ve olumlu yanıt vereceğini umuyoruz. b) SSCB'deki Büyükelçimizi Moğolistan'a akredite olarak atamayı düşünüyoruz ve Moskova'daki Moğolistan Halk Cumhuriyeti Büyükelçinizi Ankara'ya akredite olarak atarsanız memnuniyet duyarız" demiştir. Büyükelçi ayrıca, "Moğolistan ve Türkiye'nin derin tarihsel ilişkileri olduğuna, dilleri arasında da benzerlik bulunduğu, ortak kelimelerin varlığını işaret etmiş, Türkiye Cumhuriyeti Asya'dan çıkagelmiş ve halklarımız eskiden komşu halklardır" diye ilave etmiştir. Moğolistan Halk Cumhuriyeti hakkında İngilizce, Fransızca ve Türkçe yazılan kitap ve yayınlar istemiştir. Bu sebeple Moğolistan tarafı, "... Türk Büyükelçisi Tuluy'un, pozisyonunu açıkça ifade etmesi talimatı almış olduğu" sonucuna vardığını ilgili konuşma notlarında yazarak merkeze iletmıştır (a.g.e.).

Büyükelçi N.Luvsanchultem teşekkür ederek, Hükümeti'ne ileteceğini söylemiş ve "...Bizim iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasında herhangi bir engel olmadığını düşünüyorum. Ayrıca biz de ülkenizin dış ve iç durumunu gözlemliyoruz. Bizim bu görüşmede konuştuğumuz işlerin başarılı olacağından eminiz." diye vurgulamıştır. Görüşmeden sonra Büyükelçi aynı gün "VC" ile merkeze bildirerek Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurulmasına olumlu yanıt verilmesini istemiştir.¹⁴

Kısa bir süre sonra, 28 Mart 1969 tarihinde Büyükelçi N. Luvsanchultem'in talebi üzerine iki büyükelçi bir araya gelmiş, Moğol büyükelçisi, Moğolistan Halk Cumhuriyeti Hükümeti'nin Türkiye ile diplomatik ilişki kurulmasını kabul ettiğini bildirmiştir.

¹⁴ Dışişleri Bakanlığı Merkez Arşivi, Yer numarası. 44, Kutu No. 1, Belge No. 4, sayfa 8.

İki ülkenin de ilişkinin kurulması için hazır olduğunu belirtmesi ile Büyükelçiler Ortak Bildiri yayınlanması veya özel mektup değişimi ile ilgili konuştuktan sonra ikinci seçenek üzerinde fikir birliğine varmışlardır.¹⁵ Kabul edildiği üzere, Türkiye Büyükelçisi T. Tuluy 31 Mart'ta iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması ile ilgili özel mektup (not) göndermiş, Büyükelçi N. Luvsanchultem de, 4 Nisan'da cevap vermiştir. 18 Nisan'da Moğolistan Halk Cumhuriyeti tarafından Türkiye'ye Bulgaristan'daki Büyükelçinin akredite olarak atanması önerisini Türk tarafı kabul etmiş, Büyükelçi N. Luvsanchultem Türkiye'nin dış politikası ve uluslararası ilişkileri hakkında merkeze bilgiler göndermiştir.¹⁶

Bu aşamalardan sonra, taraflar diplomatik ilişki kurmak için aktif olarak çalışmışlardır. 18 Mart 1969 tarihinde Moğolistan Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı L.Toiv *"...Türkiye'nin son zamanlarda dış politikasında sosyalist ülkelerle yakınlaşmak ve Batı askerî ittifakından çekilmek gibi olumlu adımlar attığı dikkate alınarak, Dışişleri Bakanlığı'nun çalışma gündeminde Türkiye ile diplomatik ilişkilerin kurulması amacının da bulunduğunu"* belirtmiş, bu konuda karar verilmesi talebini GH-482 sayılı resmî yazıyı Moğolistan Devrimci Partisi Merkez Komitesi'ne göndermiştir. Moğolistan Devrimci Partisi Merkez Komitesi Siyasi Bürosu tarafından onaylayan 85 sayılı karar 24 Mart'ta çıkmıştır.¹⁷

Moskova'da büyükelçilik düzeyinde görüşmeler devam etmiş; 11 Haziran'da Büyükelçi T. Tuluy, Moğolistan Büyükelçiliği'ni ziyaret etmiş ve *"İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması ile ilgili kararı Bakanlar Kurulumuz onayladı. İlişkilerin kurulması ile ilgili Ortak Bildiri'yi 24 Haziran'da her iki tarafın da aynı anda yayınlamasını öneriyorum"* diyerek resmî haberin taslağını sunmuştur.¹⁸

Büyükelçi N.Luvsanchultem, *"... Ortak bildirinin yayınlanması hakkında tarafımızdan olumsuz bir fikir çıkmayacak, ancak resmî haberde büyükelçiler düzeyindeki kısmın büyükelçilikler seviyesinde diye kaleme alınması uygun olacaktır"* cevabına Büyükelçi T. Tuluy *"...şimdilik iki tarafın kalıcı birer büyükelçilik açmayacağını, büyükelçilerin karşılıklı akredite olarak tayin edileceği için "büyükkelçiler düzeyinde" demenin daha uygun olacağını belirtmiş ve resmî haberden sonra büyükelçiler*

¹⁵ Dışişleri Bakanlığı Merkez Arşivi, Yer numarası. 44, Kutu No. 1, Belge No. 4, sayfa 11-16.

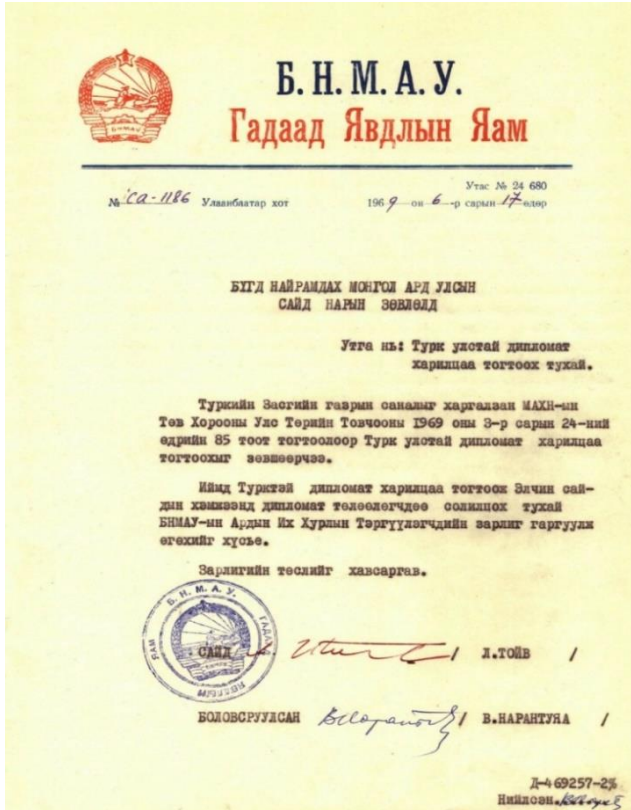
¹⁶ Dışişleri Bakanlığı Merkez Arşivi, Yer numarası. 44, Kutu No. 1, Belge No. 4, sayfa 17-20.

¹⁷ Dışişleri Bakanlığı Merkez Arşivi, Yer numarası. 44, Kutu No. 1, Belge No. 4, sayfa 21-22.

¹⁸ Dışişleri Bakanlığı Merkez Arşivi, Yer numarası. 44, Kutu No. 1, Belge No. 4, sayfa 27.

atanabilecektir” diyerek, sağlık sorunundan dolayı yakın zamanda memleketine döneceğini ve Moğolistan Halk Cumhuriyeti'ne ilk Türkiye Büyükelçisi olarak atanamayacağından dolayı üzgün olduğunu bildirmiştir.

Bundan sonra Moğolistan Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkilerin kurulması ile ilgili SA-1187 sayılı resmî yazısını, 17 Haziran'da Bakanlar Kuruluna sunmuş ve Halkın Yüksek Kurultayı Başkanları tarafından onaylanan kararname çıkarılmıştır.

“Unen gazetesi'nin 24 Haziran 1969 tarihli sayısında “Moğolistan Halk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Büyükelçiler seviyesinde diplomatik ilişkilerin kurulmasına karar verildi. Karşılıklı akredite büyükelçiler daha sonra tayin edilecektir”¹⁹ şeklinde

¹⁹ Dışişleri Bakanlığı Arşivi (2011), Moğolistan'ın yurtdışındaki diplomatik misyonları, Dışişleri Bakanlığı, Ulanbator, s. 330.

kısa haber yayınlanmasıyla iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Böylece, iki ülke birbirlerinin egemenliğini ve bağımsızlığını *de jure* olarak karşılıklı tanıdı. İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması *de jure* veya en yüksek tanınma biçimidir.

Moğolistan'dan Türkiye'ye ilk akredite Büyükelçi olarak Belgrad'da görev yapan Büyükelçi O. Khosbayar, Türkiye'den Moğolistan'a ilk akredite Büyükelçi olarak Moskova nezdindeki Büyükelçi Faut Bayramoğlu'nun atanması ile iki ülkenin ilişkilerinin temeli atılmıştır. Sonraki 20 yıl boyunca, iki ülke arasındaki ilişkiler Soğuk Savaş nedeniyle gelişmemiştir. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti, daha sonra Bulgaristan Halk Cumhuriyeti nezdindeki Moğolistan Büyükelçisi Türkiye'ye akredite edilmiştir.

Soğuk Savaş dönemi Moğolistan-Türkiye ilişkilerinin diplomatik kurallara uygun olarak ulusal bayramlarda karşılıklı telefon mesajları göndermek, afet durumunda başsağlığı dilemek, ulusal bayram etkinliklerine katılmak, belirli kültür ve sanat etkinlikleri ile sınırlı olduğunu belirtmek gerekir.

Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi Namık Yolga Moğolistan Halk Cumhuriyeti Halkın Yüksek Kurultayı Başkanları 1. Birinci Başkan Yardımcısı S.Luvsan'a güven mektubunu sunarken. 1971 yılı.

Kaynakça

CLARK, Keith Allan (2018), *Imagined Territory: The Republic of China's 1955 Veto of Mongolian Membership in the United Nations*, *Journal of American-East Asian Relations*, Cilt 25, Sayı 3, s.265-295.

FRUS. 1961, BM, 1961-63, Cilt. XXII, Genel Kurulun Resmi Kayıtları: XVI Genel Kurulun Oturumu (1-11). Toplantı kayıtları, New York, 19 Ekim-15 Aralık.

HALE, William (2013), *Turkish Foreign Policy since 1774*. 3. Baskı. Routledge, Oxon.

KHISHIGT, N. (2019), "Moğolistan ve Türkiye: Karşılıklı Çıkarlardan Diplomatik İlişkilere (1913-1969)" *Tarihsel Çalışmalar*. Cilt XLVIII, Fasciculus. 14, Ulanbator, s. 224-226.

LIGDEN, B. (1976), *Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin dış ilişkilerini geliştirmek için Moğolistan Halk Devrimci Partisi tarafından yaptığı çalışmaları (1945-1970)*, Ulanbator, sayfa. 153.

TSERENTSOODOL, P. (1958), *Moğolistan Halk Cumhuriyeti ve Birleşmiş Milletler*, Ulanbator.

ULAMBAYAR, Denzenlkham (2014), "The MPR's Attempt to Join the UN and the United Kingdom's Position"-*Trans-Continental Neighbours*, 50 Year of Mongolia-UK Diplomatic Relations. (1963-2013) *Mongolia and Inner Asia Studies Unit*, Cilt 2, Cambridge, s. 48-49.

Bölge Uzmanı ile Söyleşi / Interview with Regional Expert

Doğu Asya'nın İncisi: TAYVAN

Söyleşi: Prof. Dr. Abdürreşit Celil KARLUK

Soran: Büşra BEREKET (AHBV, İİBF Uluslararası İlişkiler Lisans Öğrencisi)

Söyleşi Yapılan Tarih: 9 Haziran 2020

Söyleşi Yapılan Yer: ANKARA

Büşra Bereket (B.B.): İlk sorumu sizden kısaca Tayvan ile olan bağınızı veya ilişkinizi sorarak başlamak istiyorum. Tayvan hakkında genel bir bilgi vermenizi rica edeceğim.

Abdurreşit Celil Karluk (A.K.): Böyle bir söyleşiyi benimle gerçekleştirdiğiniz için öncelikle teşekkür ediyorum. Öncelikle şunu belirtmek istiyorum. Henüz Tayvan adasında fiziki olarak bulunma, yerinde inceleme fırsatım olmadı. Aşağıda vereceğim bilgiler, Çin Halk Cumhuriyeti'nde (ÇHC) geçirdiğim yaklaşık 23 yıllık öğrenim, çalışma, araştırma ve akademik kariyerim esnasında Çin kültürü, Çin sosyolojisi ve coğrafyası üzerine yaptığım araştırmalar esnasında yaptığım okumalar sürecinde edindiğim bilgilerdir. Hala ÇHC üzerindeki odak çalışmalarım

devam ederken Konfüçyüs düşüncesinin hâkim olduğu coğrafyayı izliyorum. Tayvan benim için farklı bir ülkedir. İlerleyen süreçte belki üzerinde duracağız, Tayvan, ÇHC'den farklı olarak Çin düşüncesi, kültürü ve uygarlığının en iyi tarafını temsil etmektedir.

Tayvan dediğimiz ada, Doğu Asya'da, özellikle Çin Denizi'nde, Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya, Filipinler ve diğer Güney Doğu Asya ülkeleriyle denizden sınırdaş olan Çin Halk Cumhuriyeti'nin ambargosundan dolayı BM'de tanınmayan bir devlettir. Tayvan esasında 1970 öncesinde dünyada Çin'i temsil eden bir devlet, Milliyetçi Çin Partisince yönetilen egemen bir devlet idi. Günümüzde bağımsız bir devlette olması gereken tüm kurum ve kuruluşları kurumsallaşmış, çok sağlam işleyen bürokrasi, askeri güvenlik birimleri bulunan 24 milyonluk bir ülkedir.

Mançu Qing imparatorluğunun Milliyetçi Çinliler tarafından yıkılmasıyla kurulan Çin Cumhuriyeti isyancı Komünistlerle giriştiği iç savaşta yenildikten sonra 1949 yılında devlet yönetimini arta kalan orduları ile birlikte (Chan Kaishek/ 蒋介石 önderliğinde) Tayvan'a geri çekerek Tayvan adasında Çin Cumhuriyetinin mevcudiyetini sürdürmüştür. Bu durum sonucunda, Çin ana karasına hâkim olan Çin Halk Cumhuriyeti ile de facto olarak birbirini tanımayan iki Çin ortaya çıkmıştır.

Burada mevcut duruma girmeden önce, Tayvan'ın geçmişine bakmakta fayda vardır. Tayvan'ın Batı dünyası tarafından bilinmesi yeni deniz yollarının açılmasından itibaren özellikle 1500'lü yıllarda Tayvan'a uğrayan Avrupalı tüccarların burayı keşfetmesiyle gerçekleşmiş- yani onların dilinde bu durum 'keşf' sonucudur- ve adaya Güzel Ada manasını taşıyan Portekizce '*Ilha Formosa*' adı verilmiştir. Burada dikkat çekmemiz gereken bir husus var ki sömürgeciler yerli halkın yaşadıkları bölgeye, toprağa o bölge sakinlerinde ne gibi bir isim verdiğini umursamaz ve kendi isimlendirmesini yaparlar. İlerleyen süreçte ise 1642 yılında Hollanda'nın Doğu Hindistan Şirketi, Güneybatı Tayvan'da üs kurarak Çin anakarasından getirdiği Çinli işçilerle pirinç ve şeker ekimine başlıyor ve ardından Kuzey Tayvan'da da İspanyollar da üs kurarak hakimiyetini gerçekleştiriyor.

B.B: O zaman Ada yabancılarca işgal edilmiştir diyebilir miyiz?

A.K: Elbette diyebiliriz. Ada önce Batılılarca sömürülmeye çalışıldıysa da sonuçta Çinliler tarafından adanın tümü işgal edilmiştir. Özellikle 1368-1644 yılları arasında Çin'e egemen olan Ming Sülalesi'nin Mançular tarafından yok edilmesi sonrasında Ming Sülalesi'ne bağlı bir general olan ve Koxinga'nın (Çincesi: Zheng Chenggong) 1662'de Tayvan adasına kaçmasıyla birlikte burada Çinli nüfusta sürekli artış yaşanmıştır. Koxinga ile gelen Çin kuvvetleri İspanyol sömürgesini adadan kovma girişimini de üstlenmiştir.

1683 yılına gelindiğinde Koxinga'nın peşine takılan Mançu orduları Tayvan'a girmiştir. Bu olay Tayvan adasında Çinli nüfusunun şiddetle çoğalmasına neden olmuştur. Bu çoğalmanın sebeplerini irdelediğimiz vakit; çoğunluk, bir taraftan Mançu baskısından kaçan Çinliler diğer taraftan özellikle Mançuların bölgeye hakimiyet kurmasına kadar olan zaman zarfında gönderdiği nüfustan oluşmaktadır. Tayvan adası 1885 yılına kadar Mançu Hanedanlığı tarafından yönetildi. Elbette adanın bağımsız bir eyalet değil daha çok Fujian eyaletine bağlanılarak yönetildiğini ifade edebiliriz. 1885 yılında ise Tayvan tamamen Çin'in kontrolüne geçmiş ve Çin'in bir eyaleti olarak idari örgütlenmeye gidildiği görülmüştür. Fakat 1895 yılındaki Japon - Çin savaşında Japonların galip gelmesiyle imzalanan Şimonoseki Antlaşması (Çince isimlendirmeyeyle Maguan Antlaşması) uyarınca Çin İmparatorluğu, Tayvan ve Pescador adaları ile Liaodong yarımadasını Japonlara vermek durumunda kalıyor. O gün için tabi bu antlaşma şartlarına karşı çıkan Tayvan elitleri bulunmaktaydı. Bu elitler, adanın Japonya'ya verilmesi ve Mançuların adadan vazgeçmesi karşısında Formoso Cumhuriyeti'ni ilan ettiler ve bu amaçla kendi bağımsız devletlerini kurmayı hedeflediler. Fakat uluslararası toplum bu devleti tanımadığı gibi söz konusu cumhuriyet beş ay gibi kısa bir zaman sonrasında Japon ordusu tarafından yok edildi. Japon idaresi Tayvan adasında 1945'e kadar adada hakimiyetini korudu. Bakıldığında, Tayvan'ın Japonlar tarafından neredeyse 50 sene yönetilmesi- ki esasında Japon idaresinde iki nesil geçmesine tekabül etmektedir - daha sonraki süreçte Tayvan kimliğinin oluşumuna derin etki yapmıştır.

Japonya'nın 2. Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkmış olması sonucunda daha önce yönetimine aldığı adaları Çin'e devretmek durumunda kalmıştır. Çin'in iç savaşında Milliyetçi Çin Ordusu Komünist Çinlilere yenildikten sonra Tayvan'a yerleşmiştir. Bu

süreçte Milliyetçi Çin taraftarlarının akın akın Tayvan'a gelmeye başladığı bir dönem başlamıştır. Bu noktadan bakıldığında Tayvan, Çinliler tarafından ikinci defa işgal edilmekte ve Tayvan'ın kimliği, etno-demografik yapısı ve kültürel dokusu da tamamen etnik Çinli nüfus lehine değişmiştir. İleriki süreçte ise yerel halk önceleri dominant yani baskın konumda bulunurken, artık azınlık konumuna düşmüş, Çin anakarasından gelen milyonlarca nüfus ağırlığını iyice hissettirmeye başlamıştır.

B.B: Görülen o ki Tayvan tarihinde farklı yönetim kültürlerinin etkisinde kalmış. Peki bu noktadan hareketle Tayvan siyasi kültürünü nasıl yorumlamaktasınız?

A.K: Tayvan'ın siyasi kültürünü incelediğimizde, 1600'lerden sonraki süreçte giderayak Çin siyasi ve idari kültürünün baskın olduğu ve milliyetçi Çin'in adaya göçmesiyle sürecin artık tamamlandığı görülmüştür. Kültürel olarak yine Çin kültürünün hegemon olması, Milliyetçi Çin Ordularının Tayvan'a yerleşmesi ve burada sistematik bir yönetim oluşturması Çin siyasi kültürü lehine bir ortamın şekillenmesini temin etmiştir. Özetle, Çin'de olan devletin buraya taşınması sonucunda, o kültürel ve sosyal yapı Tayvan'a aktarılmıştır. Diğer ifade ile kopyalanmış olduğunu yani burada yeni bir Çin toplumu inşa edilme süreci vuku bulduğunu söyleyebiliriz. Özellikle bu ikinci işgal sonrası Tayvan'ın binlerce yıllık geçmişine şöyle bir göz attığımızda, İngiltere'nin bir Avustralya'sı veya Yeni Zelanda'sı varsa Çin'in de bir Tayvan'ı vardır diyebiliriz. İkisi ile benzer nitelikte görülebilir. Bugün Avustralya'daki yerli nüfusun oranı (Aborjinler) şu an %2 bile değilse veya bu düşüklükteyse Tayvan'da da Tayvan yerlilerinin nüfusu da %2'ye gerilemiş vaziyettedir.

B.B: Aborjinler demişken Tayvan'ın etno-demografik yapısını ve kimlik yapısına göz atabilir miyiz?

A.K: Tabi, burada Tayvan'ın kimlik yapısına değinmemiz gerekirse nüfus ve demografik yapısında şu özellik göze çarpar; günümüzde Tayvanlı dediğimizde ilk akla gelen halk, Tayvan'ın esas yerlisi olan ve on binlerce yıldır burada yaşayan 16 civarında farklı kökenden gelen yerli halklar olmalıdır. Bunun yanı sıra nüfusun %95'ini teşkil eden, Çin anakarasından son 300-400 yılda adaya yerleşen, Çince konuşan Çinli nüfus ile %2,2 civarında göçmen nüfus bulunmaktadır. Göçmen nüfusu incelediğimizde, onların adanın yeni sakinleridir. Bu %2,2'lik oranın içinde göçmen

gelinler ile mevsimlik işçiler mutlak çoğunluğu oluşturmaktadır. Han Çinlisi dediğimiz kesimi incelediğimizde kendi içlerinden 3 büyük gruba ayırdıklarını kolayca tespit ediyoruz: %71'ni Hokko grubu, %13'nü Hakka grubu ve %11,4'nü Daluren kesimi oluşturmaktadır.

B.B: Anlaşıyor ki Tayvan'ın etno-demografik yapısı çeşitlilik arz etmekte. Peki bu çeşitlilik zamanla nasıl şekillenmiştir? Tayvan toplumuna dair genel bir görünümün tablosunu çizebilmek adına ayrıntıya iner misiniz?

A.K: Tayvan'ın günümüzdeki mevcut yasalarından baktığımızda daha çok çoğulcu, çok kültürlü, çok dinli bir ülke görünümü sergiler. Az önce bahsettiğimiz Tayvan yerlileri dediğimizde, bugün Tayvan yasaları tarafından resmen kabul edilen 16 yerli halk olduğunu görmekteyiz. Bu halkların isimlerine göz attığımızda, kendi isimlendirmelerinin Çinliler ile alakasız olduğu anlaşılacaktır. Örneğin; Amis, Atayal, Bunun, Kananavu, Kavalan, Paiwan, Pinuyumayan, Rukai gibi isimlerden de anlaşılacağı gibi bu halklar daha çok Güney Asya ada halkları olarak bilinir. 2015 Aralık tarihi itibarıyla bu grupların toplam nüfusu yaklaşık 546.000 kişi olduğu biliniyor. Yani Tayvan nüfusunun %2,33'ü bu gruptan ibarettir. Bu yerli halklar esasında Tayvan adasında çok eski tarihten itibaren varlığını sürdürmektedir ki bugün antropolojik bulgular bu insanların 12 ile 15.000 sene öncesinden beri orada yaşadıklarını göstermektedir. Bu halklar genel olarak antropolojide ve sosyolojide *Malayo-Polinezya* grupları olarak bilinir.

Tabi buradaki diğer nüfusa baktığımızda bugün baskın olan nüfus Çinli nüfustur. Bu Çinli nüfus, günümüz Tayvan nüfusunun %95,4'nü teşkil ettiğini ifade edebiliriz. Kendi içlerinde Hakka, Hokko ve Daluren şeklinde ayrılan nüfusun Tayvan adasındaki mevcudiyetleri Tayvan'a kaçan General Koxinga (1662) ve akabinde onun izini sürerek buraları işgal eden Mançu yönetimi (1683) beraberinde getirdiği insanlar ile başlamıştır. İşte o tarihlerden itibaren sürekli Çin'den kaçan insanların buraya yerleştiği ve Mançu-Çin İmparatorluğu döneminde de iskân politikası sonucunda buraya çok sayıda Çince konuşan insanların yerleştirildiği bilinir.

Tayvan adasına en erken yerleşen grupları *Hoklo* olarak kendilerini isimlendirirler. Bu grup kendi şiveleriyle '*Holo*' ya da

'Hoklo' olarak isimlendirirler ve Tayvan'daki en büyük etnik grup kabul edilir. Bu grubun Tayvan nüfusunun %70'ni oluşturduğu bilinmektedir. Hoklolar, Mançu-Çin döneminde Çin'den Tayvan'a göç eden ve Tayvan'ın esas yerlisi olan *Avustronez* halkı ile karışık evlilikler kuran böylece bir kan karışımı ile ortaya çıkan halktır. Fakat kültür ve dil olarak Çin kültürünün etkisi altındadır. *Hoklolar* özellikle Japon yönetimi esnasında Japon kültürünün etkisiyle ana Çin kültüründen önemli ölçüde uzaklaşmıştır. Esasında bugün Doğu Asya'daki farklı millet veya etnik grup olarak isimlendirilebilecek bir gruptur. Dolayısıyla, ileride değineceğimiz gibi- Tayvanlı kimliği daha baskındır. Özetle Çinlilik pek benimsenmiyor.

İkinci bir Çin etnik grubu *Hakkalar'*dır. Bu grup Tayvan'daki Han nüfusunun neredeyse beşte birini oluşturur. *Hakkaların* Çince söylenişi '客家' yani 'misafir aile' anlamına gelir. Bu grubun ana nüfusu bugün Çin'in deniz yakasındaki Fujian eyaleti ve çevresinde yaşamaktadırlar.

Üçüncü grup ise *Daluren* olarak ifade edilen gruptur. Milliyetçi Çin'in Tayvan'a taşınmasıyla birlikte Çin anakarasından 1945-1953 arasında göç eden ve o zamanki nüfuslarıyla 1.200.000 civarında olan halktır. Bu halkın çoğunluğu asker, memur, öğretmen diyebileceğimiz Milliyetçi Çin'in yönetici tabakasıdır. 1945'den 1980'lere hatta 1990'lara kadar Tayvan'daki elit yönetici olarak bulunan baskın gruptur.

Dördüncü grup; 'yeni göçmen' denilen kesimdir. Bu kesim, 1980'den itibaren Tayvan'ın işgücü piyasasındaki ihtiyaç artışıyla birlikte özellikle Güneydoğu Asya'dan gelen mavi yakalı işgücünün istihdamından ve Çin kültüründe mevcut olan; kız çocuk yerine erkek çocuk tercihi kaynaklanan cinsiyet dengesizliğinin kapatılması için "ithal" edilen gelinlerden oluşmaktadır.

B.B: Son açıklamanıza göre yabancı gelinler Tayvan'da gerçekleşen evlilikler bakımından etkisi gittikçe artan bir grup konumunda. Öyle denebilir mi?

A.K: Evet, yabancı gelinler konusuna özellikle değinmek gerekir. Tayvan toplumunda iki çeşit gelinden bahsedilir: *Dalu'*lu gelinler, yani Çin anakarasından ithal edilen gelinler ve Vietnam, Filipin gibi Güneydoğu Asya'dan gelen gelinler şeklindedir. İlginç

olan nokta şudur ki bu vaziyet, Çin Halk Cumhuriyeti'nde de aynı şekildedir. Çin kültüründeki soyun devamı "Erkek"lerce sağlanacağı inancı ve kültüründen dolayı, evli çiftlerin çocuk algısında daima "Erkek" çocuk isteme temayülü baskındır. Bundan dolayı erkek nüfusu daima kadın nüfusa oranla fazladır. Bu noktadan hareketle, Tayvan'da 2001-2005 yılları arası evliliklere baktığımızda, evlilik yapan kadınların sayısı 784.000'dir ve bunların içinde Çin anakarasından gelen gelin sayısı 110.000'dir. İstatiksel olarak baktığımızda, neredeyse yedide birine tekabül etmektedir. Güneydoğu Asya'dan gelenlerin oranı %10 yani 76.000'dir. 2004-2005 arasında doğmuş bebeklerin oranına baktığımızda, %87'sinin annesinin Tayvanlı diğerlerinin ise yabancı anneler-gelinler olduğu tespit edilmiştir.

Tayvan medyasına göz attığımızda, yabancı gelinler için söylemler noktasında 'beşinci millet' veya 'beşinci etnik grup' olarak isimlendirme eğilimi baskındır. Dolayısıyla bugün Tayvan'da yeni rakamlara bakacak olursak, Kasım 2016 itibarıyla yabancı kökenli eşlerin sayısı 520.000'ni bulmuş ve doğan çocuk sayısı 360.000 olarak belirlenmiştir. Tabi bu ithal gelinlerin çoğunluğunu özellikle Çin ile ilişkilerin ve yatırımların artması dolayısıyla Çin Halk Cumhuriyeti'nden gelen kadınlar oluşturmaktadır. Diğer üçte bir nüfusun Güneydoğu Asya'dan gelenler olduğu ifade edilebilir.

B.B: Az önce Tayvan'ın çok dinli bir toplum olduğuna değindiniz öyleyse Tayvan'da dini yaşamın çeşitliliği hakkında mevcut durum nedir?

A.K: Tayvan'daki dini hayata göz attığımız vakit, aynı şekilde bugün rengarenk bir yelpazenin olduğunun söyleyebiliriz. Bugün Tayvan'daki resmi istatistiklere bakacak olursak, Tayvanlıların %35'nin Budist, %33'nün Taoist ve %4 civarında bir kesiminin Hıristiyan olduğu görülmektedir. Bunun birlikte nüfusun yaklaşık %18'nin ateist olduğunu da biliyoruz. Adada sayıları az olmakla beraber yaklaşık 58.000 Müslüman kitle bulunmaktadır ve bu sayı Tayvan nüfusun %0,3'ne tekabül etmektedir. İbadet edilebilmesi açısından ise adada 7 camii ile birlikte 33.000 yakın ibadet yeri bulunmaktadır.

Bu noktada Protestan ve Katolik inancın adaya gelişi ise Avrupalıların Tayvan'da kurduğu sömürge yönetimi esnasında yerlilere dayattığı ve yerlilerinde zamanla kabul ettiği şeklindedir. İlerleyen süreçte Protestan veya Katoliklik Hıristiyan inancı,

yerlileri Çin kültürüne karşı yani Çinleşmeye karşı koruma sağlayan bir kalkan işlevini gördüğü de ortaya çıkmıştır. Son olarak, Tayvan için çok dilli, çok inançlı ve farklılıklara saygılı bir toplum düşüncesini tekrarlayabiliriz. Çünkü, Tayvan bu özelliği ile Çin Halk Cumhuriyetinden kesin olarak ayrılmakta ve uluslararası toplum tarafından da takdirle karşılanmaktadır.

B.B: Siz adanın sömürgeleştirilmesine değinmişken Tayvan'ın tarihine baktığımızda farklı yönetimlerin hakimiyeti altında kaldığını görmekteyiz. 1894 sonrasında sırasıyla Japon yönetimi ve Milliyetçi Çin kadrosunun Tayvan'a yerleştiği bilinmektedir. Bu yönetim dönemleri sürecinde Tayvan'ın ulus kimliğinin oluşumunda etkileri hakkında neler diyebiliriz?

A.K: Tayvan kimliği ile ilgili sorunuzu az önce cevaplamıştım fakat şunu da ekleyelim: Bugün Tayvanlı kimliği ön plana çıkarken bu noktada, Milliyetçi Çin'e karşı beslenen bazı nefret veya mesafeli duruş da bulunmaktadır. Çünkü Milliyetçi Çin'in Kao Shiung'da yaptığı elit kesimi yıkıma uğratan bir hadise insanların hafızalarında tazedir. Diğer yönden bahsettiğimiz Japon yönetimi dönemindeki 50 yıllık süreçte Tayvan'daki çoğunluk nüfusu olan Hoklo veya Holoların farklılaşması, Çin anakarasından gelen ve *Daluren* denilen kesimden kendini ayrı tutması, çok partili sistemlerde Demokratik İlerleme Partisi (DİP) örneğinde siyasal zeminde kendi söylemini geliştirebilmiş olması çok önemlidir. Bu geçmişten gelen hafızalar ve daha sonraki gelişmeler ile bugün Tayvanlıların hafızasında baskın olan Tayvan kimliği ile birlikte Çin anakarasından gelen Çinlilik kimliği de devam etmektedir. Tabii zamanla mevcut durum devam ederse Tayvan kimliğinin öne çıkacağı söylenebilir. Özellikle, Xi Jinping iktidarının Doğu Türkistan, Tibet ve Hongkong'da uyguladığı faşist politikalar, Tayvan kimliğinin daha da pekişmesine imkân sağlamıştır. Sonuç olarak, bugün Tayvan kimliği dediğimizde bir nevi parçalanmış kimlikten konsolide olmuş kimliğe doğru evirilen bir temayül söz konusudur. Bu da '*Tayvanlılık*' üzerinden veya onların '*Benshengren*' dedikleri yerlilik üzerinden yeniden inşa etme şeklindedir. Netice itibari ile Tayvan kimliğini reddederek Çin kimliğini kabul etme ve Çin Halk Cumhuriyeti ile birleşme eğiliminde olan nüfusta sürekli bir azalmanın olduğu istatistiki rakamlarda da görülmektedir. Nitekim son iki cumhurbaşkanlık seçimini bağımsızlık yanlısı DİP'in kazanmasını bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

B.B: Demokratik İlerleme Partisi'nin Tayvan için farklı bir çizgide olduğunu düşünüyorsunuz sanırım...

A.K: Daha önce de belirttiğim gibi Tayvan'ın esasında Republic of China ya da Çin Cumhuriyeti olarak bilinen bir ismi vardır. Son yıllarda özellikle Tayvan'daki askeri cuntanın yönetimine son verilmesi ve demokratikleşme süreciyle Tayvan'da yeni kurulan partiler olmuştur. Örneğin; Demokratik İlerleme Partisi bunlardan biridir. DİP, Çin kimliğinden ziyade daha çok Tayvan kimliğini ön plana çıkartan, Çin Halk Cumhuriyeti ile birleşme ya da bütünleşmeden ziyade Tayvan'ın bağımsız devlet olmasını öne süren bir yaklaşıma sahiptir. Tayvan'ın son 20 yılına bakacak olursak, Çin ile birleşme eğilimi Miliyetçi Çin Partisi iktidarları döneminde görülmüştür. Tabi Demokratik İlerleme Partisi de Çin'i keskin bir şekilde karşısına alma, bağımsızlığını hemen ilan etme ve BM örgütüne başvurma gibi bir radikal eğilim içerisinde değildir. Bir nevi alttan alma, mevcut statükoyu koruyabilme, kendini güçlendirme gibi bir anlayış söz konusudur. Xi Jinping iktidarı sonrasında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tayvan'a yönelik baskılarının her alanda arttığını görmekteyiz. Tayvan'ın ise bu noktada Çin'e karşı güvendiği güçlerden biri Japonya diğeri Amerika Birleşik Devletleri'dir.

B.B: Peki Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tayvan'a karşı tutum ve politikalarını nasıl yorumlamaktasınız?

A.K: ÇHC resmi tezine göre, Tayvan, Çin'in ayrılmaz bir parçası ve bir eyaletidir. Fakat, ÇHC'nin kurulduğu günden beri Tayvan'da herhangi bir idari veya politik mevcudiyeti söz konusu asla olmamıştır. Bu tamam ÇHC tarzı propaganda ve hasmına asla yaşam hakkı tanımama zihniyetinin tezahürüdür. Oysa, 70 yıldır Tayvan'ın kendine ait bayrağı, pasaportu, eğitim-kültür ve ekonomi sistemi vardır ve ÇHC'den tamamen bağımsız bir şekilde mevcuttur. Dolayısıyla burada sorun, Çin Halk Cumhuriyeti'nin BM Daimî Komitesi'ndeki beş üyeden biri olması gibi avantajlardan istifade ederek Tayvan'ın uluslararası örgütlere katılımını engellemesi, izole etmesidir. Bunun yanında Çin'in artan ekonomik gücü Tayvan'ı diplomatik olarak tanıyan ülkelerin sayısının azalmasına neden olmaktadır. Çünkü Tayvan ile Çin arasında bir *para diplomasisi* söz konusudur ki, bazı küçük ülkeler ve ekonomik olarak geri kalmış ülkeler Tayvan'ı tanıma karşılığında bir menfaat, çıkar beklentisi içinde oluyor. Elbette bu durum bir anlaşma ile

sağlanıyor. Çin bu noktada anlaşmayı bahsettiğimiz diplomasi yoluyla bozarak ülkelerin Tayvan ile diplomatik ilişkilerin sona ermesine sebebiyet verebiliyor. Bu sebepten ötürü, Çin'in bu noktada amacı olabildiğince Tayvan'ı izole etmeye çalışmaktır. Elbette, Tayvan'ın yürürlükteki eğitim-kültür politikasının şekillendirdiği (ÇHC'den) farklı zihniyet ve algılama biçimiyle yetişen, Tayvan nüfusunun omurgasını teşkil eden *Hoklolar*, Çin anakarasındaki Çinliler gibi düşünmüyorlar. Çin kültürü ile birlikte zihniyet dünyalarında Japon ve diğer yerel kültürlerin de bulunması, onların farklı şekilde düşünmelerini ve konuya yaklaşımlarının daha farklı olmalarını da sağlamaktadır.

Diğer taraftan, 1980 sonrasında Tayvan'ın Çin'de kayda değer iktisadi yatırımı vardır. 1945-1950 yılları arasında Tayvan'a göç eden 1 milyona yakın nüfusun Çin ile de doğrudan kan bağları da bulunmaktadır. Çin'in ise Tayvan'daki zihniyet dünyası, politik yapı gibi birçok faktörü etkilemek için müthiş "*yatırım*"lar yapmakta, kullanabilecekleri tüm aygıtları da kullanmaktadır. Bu noktada *ithal gelinlerin* Çin ile ilişkisi ve Çin adına çalışmasına dair ibareler de mevcuttur. Dolayısıyla burada kimlik çatışmasında böyle bir durumun olması gayet doğaldır, ama bizim gözlemimize göre, tekrar ifade etmemiz gerekirse Tayvan'da gittikçe Tayvan kimliği ekseninde bir konsolidasyonun, birleşmenin baskın olduğu gözüküyor. Burada *Dalulu* kimliğinin daha çok marjinalleşmesi ise normal bir sonuçtur.

B.B: Dalulu kimliğinin yanı sıra Tayvan'da arkeolojik buluntular ile desteklenen ve uzun bir süredir adada varlığını sürdüren yerliler bulunmaktadır. Yerli nüfusun tarihten bugüne değişimini incelediğimizde nasıl bir süreçten söz edilebilir?

A.K: Tayvan'daki arkeolojik buluntulara baktığımızda, Tayvan'da yerli halk olarak bilinen Malaya-Polinezya halklarının adada neredeyse 12 ila 15 bin yıl öncesinden beri yaşadıkları biliniyor. Bu halkların dillerine baktığımızda, *Avustronezya* dil ailesine yani Güney Ada dillerine bağlı olduğu ve göçmen bir yaşayışa sahip oldukları görülmektedir. Tabi bu halkların Tayvan'daki mevcudiyeti on binlerce yıl öncesine uzanmakla birlikte demografik yapılarındaki değişim hakkında kesin bilgilere sahip değiliz. Fakat adaya adım atan Çinli göçmenlerin burayı keşfetmesiyle birlikte, Çin anakarasından Tayvan'a son 300-400 yılda akın akın gelen Çinli nüfusun olduğu, fakat yerli halkın ise

adada sürekli olarak dağlık ve yaşanılması zor bölgelere sıkıştırıldığı gerçeğini biliyoruz. Bugüne gelindiğinde ise, Tayvan'daki yerli halkın nüfusu daha önce belirtildiği üzere Tayvan'ın toplam nüfusunun %2'sinden biraz fazlasına tekabül etmektedir. Elbette Tayvan'daki yerli halkın bu istilaya karşı direnemeyip azınlık durumuna düşmesinde çeşitli nedenler olmakla birlikte kendinden medeniyetçe ve nüfusça üstün olan Çin karşısında varlığını koruyamaması ve sonuç olarak işgal edilmesi, nihayetinde dışlanması, hatta çeşitli işkencelere, zulme tabi tutulması durumu da yaşanmıştır. Ancak 1987 yılına gelindiğinde, azınlıklar Milliyetçi Çin'in aşağılayıcı ve dışlayıcı siyasetinde kurtularak daha iyi bir konuma yükselmeye başlamıştır.

Yerlilerin kültürü, Tayvan'a sonradan gelen Çin kültürü Çin medeniyetine nazaran daha zayıf kalmıştır. Çin kültüründe nispeten gelişmiş yazılı sisteminin, bürokrasi sisteminin varlığı ve nüfusça da kalabalık olmasından dolayı devam eden 300-400 yıllık süreçte yerli nüfusta sürekli azalma, baskın millet olan Çinlilerin nüfusunda ise sürekli artış gerçekleşerek günümüzdeki demografik yapı ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, yerli nüfus günümüzde sadece %2,50 dolayında iken, Çinli nüfus ise %95'e ulaşmıştır. Yerli nüfus bu işgal sürecinde, sürekli dışlanan, baskılanan, kültürlerini yaşatmakta zorlanan bir grup olagelmıştır. Sadece 1987'den sonra kurulan Demokratik İlerleme Partisi ve çok partili sistemde, yerli grupların kültürel haklarını da savunan bir politika ve programların ortaya atılması ve geliştirilmesi sonucunda ancak temsil hakkına sahip olmuşlardır.

B.B: Bu noktada Yerli grupların şu an parti düzeyinde temsil edilme vaziyeti hakkında halihazırda çalışmalar bulunmakta mıdır?

A.K: Yakın zamanlara göz gezdirdiğimizde, Demokratik İlerleme Partisi ya da Tayvan kimliğini öne çıkartan iktidarların yerlilere değer verdiği, onları dikkate aldığı görülmüştür. İşbu müspet gelişmelerin zirvesi 1 Ağustos 2016 tarihinde Tayvan'a cumhurbaşkanı olarak seçilen Tsai Ing-wen'in uzlaşa politikaları kapsamında 400 yıllık ayrımcılık, ihmal ve zulüm için hükümet adına yerlilerden özür dilenmesi ile yaşanmıştır. Tsai Ing-wen, 1 Ağustos 2016 tarihinde Cumhurbaşkanlık ofisinde düzenlediği resmi toplantıda devletin resmi olarak tanıdığı 16 halkın temsilcisini kabul ederek bunlar karşısında özür dilemiştir ve 1 Ağustos'u *Yerli*

Halk Günü olarak ilan etmiştir. Bu esasen Doğu Asya’da müthiş bir olaydır ve özellikle Çin kültüründe marjinal bir durumdur. Bundan dolayı bugün yerli halk Tayvan yönetimince kabul edilen, hakları garanti altına **alınmış hatta Tayvan parlamentosu bünyesinde Yerel Halklar Konseyi (原住民委员会) adında resmi bir birim bulunmaktadır. Ayrıca, parlamentoda politik olarak da temsil hakkı bulunmaktadır.** Tayvan bu noktada, farklı etnik veya dini kökenden insanlara saygı gösteren ve onların dilini, dinini, kültürünü koruyan bir devlet olarak Doğu Asya’da özgün bir konumunu pekiştirmiştir. Şöyle de denebilir, Çin dili ve kültürünün egemen olduğu topraklarda Tang sülalesinden sonra ilk defa çoğulculuğu savunan bir devlet olmuştur.

Özetle, 1987 sonrası Tayvan siyasi hayatında daha aktif olarak varlık gösteren yerlilik hareketi, Tayvan kimliğini öne çıkaran Demokratik İlerleme Partisi yetkililerinin de girişimiyle daha fazla destek bulmuş durumdadır. Yerli halkın hükümette hatta kabine düzeyinde temsil edildiği, işlerinin görüldüğü, kültürlerinin yaşatılmaya çalışıldığı bir durum söz konusudur. Bu noktada çok önemli bir adım olarak, Cumhurbaşkanı Tsai Ing-wen tarafından yerli halktan geçmişe dair dilenen resmi özürdür. Bu gelişme Tayvan’daki farklıların korunması bağlamında örnek teşkil etmiştir. Şu an için Tayvan’daki demokrasi anlayışının, çoğulculuğa, farklılıklara, inançlara, kökenlere saygı durumu takdire şayan bir vaziyette olduğunu ifade etmek gerekir.

B.B: Yanılmıyorsam Tayvan’ın farklılıklara saygı ekseninde eşcinsel evliliği yasallaştıran ilk Asya ülkesi olması gibi örnekler mevcut. Ayrıca, bildiğiniz üzere Tayvan teknoloji alanında önemli adımlar atmış, modern tarımı uygulayan bir ülke konumunda. Bu iki durum hakkında bir değerlendirmeniz nedir?

A.K: Değindiğiniz gibi Tayvan bugün teknoloji alanında dünyada ismini zikrettiren çok önemli ülkelerden biridir. Tayvan 1980 öncesi başlattığı endüstrileşme girişimi ile endüstri temelli ekonomik kalkınmayı gerçekleştiren Doğu Asya’nın ‘*Dört Kaplan*’ından biri olmuştur. Bunun yanı sıra eğitim, kültür, sağlık alanlarındaki yatırımları ile ve halkının sosyal refahını düşünen bir ülkedir. Bugün, Doğu Asya’da değil küresel çapta kendi markaları ve high-tech denilen yüksek teknolojik ürünleriyle bilinen, tanınan önemli bir ada olmasının yanı sıra kendi siyasal kurumlarını ve bürokrasisini demokratik evrensel değerler çerçevesinde geliştiren,

şeffaf politikalar izleyen bir anlayıştadır. Bakıldığında, Çin kültüründe marjinal olarak görülen ve bugün Batı ile yükselen medeniyetlerde yaygın olan çoğulculuk temelli değerleri öne çıkartan bir bölgedir. Bu bağlamda bahsettiğiniz gibi eşcinsel evlilik gibi uç noktalara da tolerans gösteren bir yaklaşımın olduğunu vurgulamak, konunun daha iyi anlaşılması açısından önemlidir.

B.B: Bir de diğer Asya ülkeleri ile iletişimde Tayvan'ın 'Yeni Güneye Doğru' politikası mevcut. Tayvan'ın yumuşak gücünün simgesi midir acaba bu politika?

A.K: Tayvan'ın bölgesinde ve dünyada görünür olabilmek için yeniliklere açık, demokratik yönetimleri tercih eden, evrensel değerlere saygılı liderler iktidar olduğu dönemlerde başlattığı '*Güneye Doğru*' politikası üzerinde durabiliriz. 2016 sonrasında DİP başkanı ve Tayvan Cumhurbaşkanı Tsai Ing-wen ile birlikte başlatılan '*Yeniden Güneye Doğru*' politikası esasında karşılıklı *know-how* ve *kazan-kazan* anlayışı doğrultusunda ekonomi ağırlıklı olduğu gibi Tayvan'ın güneyindeki ülkelerle daha yakın ilişkiler kurmayı amaçlayan bir girişim idi. Bu girişim, aynı zamanda ticaretinin Çin'e olan bağımlılığını dengelemek amacıyla de sürdürdüğü önemli bir atılımdır. Burada sadece ekonomi değil, Tayvan'ın güneydeki ülkelere nazaran fark attığı önemli noktalarda tecrübesini komşuları ile paylaşmak gibi durumunda söz konusu olduğunu unutmamak gerekir. Çünkü Tsai Ing-wen'in '*Yeniden Güneye Doğru*' politikasının içinde belli başlıklar öne çıkmaktadır: örneğin, modern tarım. Bugün Tayvan, Doğu Asya'da hatta Asya kıtasında tarımı modernize eden ve dijital sürece geçmeye başlayan örnek bir ülkedir. Keza, halk sağlığı açısından da aynı anlayıştadır. Teknoloji ve endüstriyi ileri seviyede götüren bir ada olmasından dolayı, doğal afetler ile mücadelede de deneyimli ve önde olan bir konumdadır. Eğitim açısından baktığımızda, Tayvan'ın şu an dünyadaki üniversiteler sıralaması içinde ilk yüzde bir üniversitesi ve beş yüz içinde on birden fazla üniversitesi bulunmakta ve eğitim yönünde de yükselen bir ülke profili çizmektedir.

Dolayısıyla Tayvan, bu *Yeniden Güney* politikası aracılığıyla halk sağlığı, teknoloji ve endüstri, doğal afetler ile mücadele, eğitim ve küçük ve orta büyüklükteki işletmeler alanında kendini göstermeye çalışıyor. Bu politika çerçevesinde 2016'dan sonra güneydeki ülkeler ile olan ilişkilere göz attığımızda, ticaretteki artış ile birlikte diğer alanlarda da yakın ilişkilerin kurulduğunu

görüyoruz. Özellikle erken dönemde ciddi ve sağlam ilişkiler kurduğu Yeni Zelanda ve Avustralya yanında Güney Asya'daki bütün ülkeler ile çok sıkı bir ilişki içinde olduğunu söyleyebiliriz.

B.B: Müsaadeniz ile Tayvan'ın küresel düzeyde tanınırlığını açmak isterim. BM düzeyinde temsil edilmesinden şu an az bir ülke tarafından tanınmasına doğru bir süreç var. Virüs sonrası Tayvan'ın mevcut dünya sistemine uyumlu yapısı ile küresel anlamda öne çıkabilme olasılığı sizce bir tartışma konusu olabilir mi?

A.K: Tayvan'ın artan ekonomik, teknolojik ve sağlık alanlarındaki belirgin tecrübe ve deneyimlerine rağmen günümüzde gerek BM nezdinde gerekse uluslararası örgütler nezdinde tanınıyor. Aksine sürekli olarak Çin Halk Cumhuriyeti'nce kuşatma ve izole edilme hatta marjinalleştirilme hedefine maruz kalıyor. Fakat Covid-19 nam-ı diğer Çin Virüsü dediğimiz olayın patlak vermesinden sonra, Tayvan'ın vermiş olduğu çok başarılı salgın mücadelesi ile dikkatleri üzerinde toplamıştır. Dünya'da salgınla mücadele açısından en başarılı sonuçları elde etmiş ülke durumuna geçmiştir. Üstelik, Çin ile yakın ve sıkı ilişkileri olmasına rağmen bu salgını minimum düzeyde tutmayı başarmıştır. Elbette burada halkın sağlık anlayışı ve kendini koruma refleksinin devletin aldığı tedbirler ile uyumlu gitmesinin de etkisi vardır. Yine de Dünya Sağlık Örgütü hala Tayvan'ın gözlemci statüsünde temsil edilmesine dahi rıza göstermemektedir. Tayvan, elbette Dünya Sağlık Örgütü'ne üye olmak istemektedir. Çünkü, 24 milyona yakın insanın sağlık ve diğer durumları söz konusudur. Ne yazık ki mevcut düzen zaman zaman bu tarz başvuruları siyasi oligarşi ve rüşvetler ile engelleyebiliyor. Örneğin, Covid-19 vesilesiyle Dünya Sağlık Örgütü'nün Çin tarafınca nasıl manipüle edildiği dünya kamuoyuna ifşa olmuş durumdadır. Bu konuda medeni ülkeler ki özellikle Batı dünyası Tayvan'ın Dünya Sağlık Örgütü'ne üye olması ve katılımının önemini dillendirseler de, sonuç alacak şekilde güçlü bir desteği sunmamaktadır.

B.B: Bu noktadan hareketle ikili ilişkileri etkileyen farklı dinamikler söz konusu o zaman...

A.K: Şimdi Çin Halk Cumhuriyeti'nin BM tarafından tanınması ve Çin Cumhuriyeti'nin BM ve uluslararası arenada yalnızlaştırılması sonucunda oluşan ve gelişen iki taraf arasındaki

ilişkilere baktığımızda, aslında bu egemen ideoloji sebebiyle kesin bir farklılaşma söz konusudur. Bir tarafta Batı cephesinde yer alan Batı ile sıkı ilişkisi olan Çin Cumhuriyeti veya Tayvan, öteki yönde daha çok kendi kültürü yanında Rusya ile Batıdan ithal ettiği sosyalist ideolojiyi kendi feodal-diktatör bürokratik anlayışı ile karıştırarak Çin tarzı sosyalizmi ortaya çıkartan Çin Halk Cumhuriyeti vardır. Bu iki taraf arasında ÇHC'nin 1979 yılındaki Reform ve Açılma sürecine gelene kadar ciddi bir kültürel ilişki yoktu. Fakat, 1980 sonrasında ÇHC'deki yumuşa sürecinde, özellikle "1992 Konsensüs"ü ile başta ekonomik ilişkiler olmak üzere sosyal ve kültürel etkileşimin de hızlandığı, nicelik olarak yoğunlaştığı görülüyor. Bu süreçte, 'Tek Çin, İki Sistem' anlayışının Tayvan'daki Milliyetçi Çin tarafından da benimsenmesi akabinde ikili kültürel, eğitim ilişkileri başlamıştır. Bu sürecin çok başarılı yürütüldüğü söylenemez. Çünkü, Çin tarafının Tayvan'ı tanımaması, daha güçlü ve müreffeh bir toplum olmasını kabul etmemesi olumsuz gelişmelere sebep olmuştur. Karşılıklı hasmane tutum devam etmiştir. Özellikle, Xi Jinping iktidarının tutumu ve Tayvan'da Demokratik İlerleme Partisi'nin 2016'dan günümüze dek iktidarda kalması ile beraber Tsai Ing-wen'in tekrar cumhurbaşkanı seçilmesi gibi etkenler karşılıklı artan güvensiz tutumların sürekli gelişmesine neden olmuştur.

Tayvan'ın mevcut politikası bu noktada; statükoyu koruyarak güçlenmek ve Batı'da daha fazla destek bulabilmek için çalışmak şeklindedir. Özellikle, Amerika ve Çin arasındaki zıtlasma, eğer sıcak çatışma ihtimaline gidilecek olursa, Amerika'nın ön cephesi olarak Tayvan'ın öne çıkabileceğini söylemek yanlış olmayabilir. Nitekim son yıllarda Amerikan Dış İşleri Bakanlığı'nın ve Amerikan hükümetinin Tayvan ile daha yakın ilişki içinde olduğunu bilmekteyiz. Tsai Ing-wen'in ikinci kez cumhurbaşkanı seçilmesi sonrasında, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın Tayvan'ı bir devlet düzeyinde görerek kutlama mesajı iletmesi deyim yerindeyse ÇHC'yi çileden çıkartmaya yetmiştir. Bunun yanı sıra Tayvanlıları da sevindirmiş bulunmaktadır.

B.B: Tayvan tarafından stratejik bir dengenin hedeflendiğini söyleyebiliriz sanırım. Peki ikili ilişkilerde bir denge mevcut mu?

A.K: Bu süreçte, Çin her ne kadar Tayvan'ı izole etmeye ve yalnızlaştırmaya çalışıyor olsa da, özellikle Demokratik İlerleme Partisi'nin başlattığı Tayvan kimliği ile dünyada tanınma çabası

veya Tayvan'ın en kötü ihtimal mevcut statüsünün korunması girişimlerinin devam ettirildiği ve bu minvalde önemli mesafeler kat edildiği söylenebilir. Fakat Xi Jinping iktidarı sonrasında Çin'in saldırganlığı ve Tayvan'a yönelik sürekli tacizleri söz konusudur. Bu süreçte, elbette dünyada değişen bir dengeden de söz etmeliyiz. Xi Jinping iktidarının saldırgan dış politika anlayışı ile Doğu Türkistan, Tibet ve özellikle Hong Kong bölgelerinde yaptığı ve yapmaya devam ettiği kendi yasalarını çiğneyen ağır insan hakları ihlalleri, hatta Doğu Türkistan'da biyolojik ve kültürel soykırım yapması Tayvanlılarda Çin korkusunu arttırmıştır. Yaşanan gelişmeler Tayvan kimliğini ve bağımsızlığını savunan kesimleri daha da haklı çıkarmanın yanında, Tayvan'daki Çin yanlısı oy oranlarının da şiddetli düşüşüne sebebiyet vermiştir. Çünkü, görünen o ki insanlar, Çin ile birleşmenin sonucu yakın gelecekte kaderlerinin önce Hong Kong, uzak gelecekte ise Doğu Türkistan ve Tibet bölgelerinde olduğu gibi zulüm, işkence ve hukuksuz uygulamalar ile yönlendirileceğine kanaat getirmişlerdir. Bu mevcut durumların hepsi esasında, Tayvan - Çin ilişkilerinin önümüzdeki günlerde daha sıcak bir sürece gireceğinin de belirtisidir. Çünkü, bir tarafta bağımsızlık yanlısı güçlü bir adayın ve diğer yanda ise Çin Komünist Partisi'nin özellikle Mao sonrası en güçlü milliyetçi ve faşist liderin hakimiyet başında olduğu durum söz konusudur. Çin'in bu noktada, Amerika ile olan kötü ilişkileri Amerika'nın Tayvan'a daha fazla destek vermesine ortam hazırlayacaktır. Özellikle, Tsai Ing-wen ikinci kez cumhurbaşkanlık makamına oturmasından sonra Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın açıktan tebrik etmesi gibi adımlar önümüzdeki süreçte çok farklı bir serüvene girileceğine işaret etmektedir.

Son olarak, Tayvan'ın Çin'e karşı kendi kozları bulunmaktadır. Özellikle Japonya ile özel ilişkilerinin yanında Güney Asya ülkeleri ve Amerika ile stratejik ilişkileri bu duruma örnek verilebilir. Çin denizindeki anlaşmazlıklarda ÇHC'yi taraf tuttan hiçbir ülke bulunmamakta, Vietnam, Malezya, Filifinler, Bruney gibi ülkeler Çin denizinde topraklarının ÇHC tarafından işgal edildiğinde neredeyse hemfikirlerdir.

B.B: Peki, Türkiye-Tayvan ilişkilerine gelecek olursak, mevcut ilişkileri tüm boyutları ile genel bir değerlendirebilir misiniz? Türkiye'de Tayvan üzerine ne düzeyde ve derinlikte araştırma yapıldığı sorusunu yöneltmek istiyorum. Akademik düzeyde

ikili araştırmaların arttırılması gerekliliği konusunda ne düşünmektesiniz?

A.K: Türkiye-Tayvan arasındaki ilişkilere bakacak olursak, 1971 öncesinde Türkiye'nin bütün resmi ve diplomatik ilişkilerinin muhatabının Tayvan yönetimi olduğu biliniyordu. Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkilerin geliştirilmesi daha sonra gerçekleşmiştir. Tayvan ile ilişkiler sürekliliğini korumak ile beraber bu ilişkiler resmiyette ticaret, kültür ataşeliği veya ofisler üzerinden devam etmiştir. Türkiye bu noktada elbette Tayvan ile ilişkileri tam olarak koparmamış fakat çok ileri düzeyde bir ilişki içerisine de girmemiştir. Ekonomik ilişkilerin yanı sıra, eğitim alanında öğrenci, akademisyen değişimi devam etmektedir.

Ankara'da Tayvan Temsilciliği 21 Ağustos 1989 tarihinde "Taipei Ekonomi ve Kültür Ofisi" olarak kurulmuş, Temsilciliğin ismi 16 Kasım 1993 yılında "Taipei Ekonomi ve Kültür Misyonu Ankara" olarak değiştirilmiştir. 12 Kasım 1993 yılında; Türkiye Cumhuriyeti Taipei'de Türk Ekonomi Misyonunu kurmuş, 1994 yılı sonlarına doğru Temsilciliğin adını "Türkiye Cumhuriyeti Taipei Türk Ticaret Ofisi" olarak değiştirmiştir.

Ticari ilişkilere baktığımızda, 2019 yılındaki ikili ticaretin hacmi 1.358 milyar Amerikan Doları olup Tayvan'ın Türkiye'ye ihracatı 1.021 milyar, Tayvan'ın Türkiye'den ithalatı ise 336 milyon Amerikan Dolarıdır. Eğitim-kültür alanında Tayvan hükümeti Türk öğrencilerine "Çin Dili Eğitim Bursu" ve "Tayvan Bursu" fırsatı sunmaktadır. Türk Hükümeti de Tayvanlı öğrencilere burs imkanı sağlamaktadır.

Son zamanlarda ise, Çin ile olan üst düzey stratejik yakınlaşmanın Tayvan ile olan ilişkileri etkilediğini söyleyebiliriz. Fakat, Tayvan yönetimi Ankara'ya göndermiş olduğu Müslüman kökenli Büyükelçi Sayın Yaser T. H. CHENG beyin çok özverili çalışmaları ile Türk halkında çok müspet izlenimler bırakmaktadır. Tayvan temsilciliği ve Tayvanlı hayırseverler, gönüllüler Türkiye'de insani yardım alanında varlık göstermektedir. Bütün bu girişimler, ÇHC'nin Türkiye'deki çok güçlü lobicilik ağlarının engellerine rağmen sürdürülmektedir.

Elbette, Türkiye bağımsız bir devlet olarak kendi Doğu Asya politikasını geliştirirken sadece ÇHC'nin hassasiyetleri ve çıkarlarını gözetmek durumunda değildir. Bu noktada, Türkiye'nin

kendi çıkarları ve jeo-politik gelişimlerine bağlı olarak Tayvan'ın medeni dünyada var olma mücadelesine destek vermesi, Türk devlet geleneğine uygun davranış olacaktır. Tayvan'ın Türkiye üzerindeki bilgileri Türkiye'nin Tayvan'a dair bilgisi ile karşılaştırıldığında, orantısız bir durum söz konusudur. Bundan dolayı Türkiye, bölgesel araştırmalara ağırlık verme yoluna giderek Konfüçyüs çevresi ülkeler içinde çok farklı bir konumda bulunan ve alternatif olabilecek potansiyele sahip olan Tayvan'ı iyice değerlendirmelidir. Özellikle Türkiye'nin demokratik ve politik tecrübeleri iki ülke arasında bilgi akışını sağlayabilir ve iki ülke birbirini destekleyecek ve bütünleyecek şekilde temaslar geliştirebilir. Ayrıca, Çin araştırmalarına Tayvan üzerinden yürüterek daha gerçekçi bir Çin kültürü birikimine sahip olabilir.

B.B: Son olarak bütün bu söyleşimize bir ad verilmek istenirse Tayvan'a özetle nasıl bir yakıştırma yapabilirsiniz?

A.K: Bu söyleşimize bir ad vermek gerekirse şöyle denebilir; Doğu Asya'nın İncisi: TAYVAN veya Çin medeniyeti ve kültürünün yüz akı: Tayvan diyebiliriz. Bence, Doğu Asya'nın İncisi: TAYVAN demek daha yerinde olacaktır.

DOĞU ASYA ARAŞTIRMALARI DERĐİSİ

YAYIN ŞARTLARI

1. Yazılar Doğu Asya bölgesinde bulunan ũlke ve toplumlar ile sınırlandırılacak veya Doğu Asya bölgeleri ile çevre bölge, ũlke toplumlar arası ilişkiler, sorunlara odaklanmış olması gerekecektir.
2. Yazıların daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak için kabul edilmemiş olması gerekir.
3. Bilimsel toplantılarda sunulmuş bildiriler, toplantı ve niteliği belirtilmek Őartıyla kabul edilebilir.
4. Yazılar, önce yayın kurulu tarafından yayın ilkelerine; amaç, konu, muhteva, yazım kurallarıyla ilgili hususlar açısından incelendikten sonra, uygun görũlürse, Danışma Kurulu'nun önerisi doğrultusunda, bilimsel çalışmalarıyla o alanda tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerden olumlu rapor alan yazılar, basılmak üzere sıraya konur. Hakemlerin isimleri gizli tutulur; raporlar beş yıl süreyle saklanır. Yazarlar; hakemlerin ve yayım kurulunun istek, öneri ve uyarılarını dikkate alırlar. Ancak katılmadıkları hususlara ve hakem kararlarına, gerekçelerini belirtmek kaydıyla itiraz edebilirler. Bu durumda editör, başka bir hakemin görüşüne başvurabilir.
5. Yayın Kurulu, biçimle ilgili olarak düzeltmeler ve değişiklikler yapabilir. Hakem görüşleri alındıktan sonra yazarın müracaatı hâlinde yazısının yayımlanıp yayımlanmayacağı kendisine bildirilir.
6. "Yayın Tanıtım ve Değerlendirme" yazıları hakeme gönderilmez. Ancak makale kurallarına uyulur.
7. Yayına kabul edilmeyen yazıların bir sureti istek hâlinde yazara iade edilir.

YAYIN İLKELERİ

Doğu Asya Araştırmaları Dergisi (DAAD), sosyal bilimler alanında yılda iki kez (Bahar ve Güz) yayımlanır. Dergi, özellikle disiplinler arası yaklaşım ile Doğu Asya'nın çeşitli sorunlarını konu edinen bilimsel çalışmalara yer verir. Dergide yayımlanacak makalelerin Doğu Asya'daki ũlke ve toplumların tarihî, kültürü, iktisadi hayatı, siyasal yaşamı; güvenlik ve dış politikası başta olmak üzere ũlkeler, milletler ve etnik gruplar arası ilişkileri, güncel sorunları ile medeniyet tasavvurlarını ilmî bir bakış açısıyla ele alması beklenir. Dergide, Doğu Asya'yla ilgili önemli eser ve kişileri tanıtıp değerlendiren yazılar ile önemli görũlen çeviri yazılar da yayımlanabilir.

Makalelerin Dergide yayımlanabilmesi için, başka bir yerde yayımlanmamış olması ya da yayın için değerlendirme aşamasında bulunmaması gerekir. Herhangi bir kongre ya da bilgi şöleninde sunulan makalelerde kongre ya da bilgi şöleni adı, yeri ve tarihi belirtilmelidir. Bir araştırma kurumu ya da fonu tarafından desteklenen çalışmalarda, desteği sağlayan kuruluşun adı ve proje numarası verilmelidir.

Makalelerin Değerlendirilmesi

Aşağıda belirtilen kurallara uygun olarak hazırlanmış yazılar, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dasad> adresi üzerinden yükleme yapabilirler. Herhangi bir sorun ile karşılaşıldığında ileti (elektronik posta) yoluyla daad@daadtr.com, kamucam13@gmail.com adresi üzerinde dergi yönetimi ile iletişim kurulabilir. Klasik postayla göndermek isteyenler üç (bir adet isimli, iki adet isimsiz) nüsha çıktı ve YD (Yoğun Disk)'si ekli olduğu hâlde büyük boy bir zarf içerisinde gönderilmelidir.

Gelen makale Yayın Kurulu tarafından ön incelemeye alınır. Ön incelemede makale, Dergi'nin yayın ilkeleri ve politikası ile önceliklerine uygunluğu, alana katkısı; ayrıca konu, yazım kuralları ve şekil açısından değerlendirilir. Bu yönleriyle uygun bulunan makaleler ilmî açıdan değerlendirilmek üzere, alanında eser ve çalışmalarıyla kabul görmüş iki hakeme gönderilir. Hiçbir şekilde hakemlere yazarın kimliği ile ilgili bilgi gönderilmediği gibi, yazarlara da hakem adı açıklanmaz. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde makale, üçüncü bir hakeme gönderilebilir. Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler gerekli değişiklikler için yazarına geri gönderilir. Belirli bir süre içinde istenilen düzeltmelerin yapılması beklenir. En az iki olumlu rapor alamayan, düzeltilmesi için yazarına yeniden gönderilen ve belirlenen süre içinde düzeltmeleri yapılmayan makaleler yazarlarına bilgi verilerek yayım sürecinden elenir. İki hakemden "yayımlanabilir" değerlendirmesi alan makaleler yayım sırasına yerleştirilir. Yayına hazır yazılar yayımlanmak üzere sıraya konur. Hakem adları ve yazar adları karşılıklı olarak dergimizde mahfuzdur ve açıklanmaz. Hakem süreci olumlu tamamlanan her yazı yayımlanacaktır. Bu nedenle yazı sahiplerinin yazılarının akıbetini öğrenmek için ayrıca aramalarına gerek yoktur.

Yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarına aittir.

Yazım Dili

Dergi'nin yazım dili Türkiye Türkçesi, İngilizce ve Çince'dir.

ETİK İLKELER

Doğu Asya Araştırmaları Dergisi (DAAD), yayın gönderen yazarlardan aşağıda belirtilen etik kurallara uymaları beklenmektedir.

- Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır,
- Yazarlar makalelerinde kullandıkları tüm alıntılarına referans vermiş olmalıdır,
- Yazarlar makaleye bilimsel katkı verdiklerini garanti etmelidir,
- Yazarlar makalenin başka bir kişi ya da kurumun fikri mülkiyet haklarını ihlal etmediğini, intihal içermediğini ve kendi çalışmaları olduğunu garanti etmelidirler,
- Makalede adı geçen tüm yazarlar, gönderilen ve yayınlanan makaleler üzerinde eşit sorumluluğa sahiptir,
- **Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarlara aittir.**
- Dergideki tüm haklar saklıdır. Makaleler, derginin adı olmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz.
- Derginin yazarlarına telif hakkı yoktur.
- Yazışmadan sorumlu yazar adı geçen tüm ortak yazarların yayına ve ortak yazar olarak adlandırılmaya razı olduğunu garanti etmelidir. Çalışmaya önemli bilimsel ve yazınsal katkı sağlayan tüm kişiler ortak yazar olarak adlandırılmalıdırlar,
- Yazarlar gerekli görülmesi halinde makalede yer alan veri setlerine ulaşımı sağlamalıdırlar,

YAYIN ÜCRETİ YOK

Makale gönderimi, makale incelemesi veya yayımı herhangi bir ücrete tabi değildir

TELİF VE YAYIN HAKLARI

Dergide yayınlanması kabul edilen ve yayınlanan yazıların yazılı ve elektronik ortamda tüm yayın hakları **Doğu Asya Araştırmaları Dergisi'**ne aittir.

Yayına kabul edilen makalenin yazışmadan sorumlu yazarı elektronik posta yoluyla aldığı elektronik lisans anlaşmasını tüm yazarlar adına imzalamaktadır.

Gizlilik Beyanı

Bu dergi sitesindeki isimler ve elektronik posta adresleri bu derginin belirtilen amaçları doğrultusunda kullanılacaktır. Diğer amaçlar veya başka bir bölüm için kullanılmayacaktır.

YAZIM KURALLARI

1. Başlık: Yazının içeriğini yansıtır nitelikte olmalı, büyük harflerle ve koyu karakterlerle 12 punto ile yazılmalıdır.

2. Yazar adı ve adresi: Başlıktan sonra sağa dayalı şekilde, soyadın tamamı büyük harfle olmak üzere unvanıyla (10,5 punto) birlikte yazılmalıdır. Yazarın kurumu, ileti (el-mek) adresi, dipnot hâlinde (10 punto olarak) gösterilmelidir.

3. Öz: 10 punto ile yazının başında, konuyu kısa ve öz bir biçimde ifade eden en az 150, en fazla 250 kelimelik bir özet bulunmalı; özeti bir satır altına, 3-8 kelimedenden oluşan “anahtar kelimeler” yazılmalıdır. Özde, araştırmanın kapsamı ve amacı belirtilmeli, kullanılan yöntem tanımlanmalı ve ulaşılan sonuçlar kısaca verilmelidir. Öz içerisinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir.

Türkçe makalelerde, Türkçe başlık, öz ve anahtar kelimelerin altına yazının İngilizce başlık (title), öz (abstract) ve anahtar kelimeler (key words) eklenmelidir. Bu bölüm soldan 1 cm içeride ve 10 punto ile yazılmalıdır.

İngilizce makalelerde, İngilizce başlık (title), öz (abstract) ve anahtar kelimelerin (key words) altına yazının Türkçe başlık, öz ve anahtar kelimeler eklenmelidir. Bu bölüm soldan 1 cm içeride ve 10 punto ile yazılmalıdır.

Çince makalelerde, Çince başlık, öz ve anahtar kelimelerin altına yazının İngilizce başlık (title), öz (abstract) ve anahtar kelimeler (key words) eklenmelidir. Bu bölüm soldan 1 cm içeride ve 10 punto ile yazılmalıdır.

4. Ana metin:

a. A4 boyutunda kâğıtlara, PS formatıyla, Word 6.0 ve üstü programlarla ve Times New Roman karakterleriyle (Çince makalelerde Microsoft YaHei veya Simsun), 11 punto ve 1 satır aralığı ile paragraf aralarında 6 nk boşluk bırakılarak yazılmış olmalıdır. Metnin gerektirdiği durumlarda, fontlar ayrıca bir dosya hâlinde verilmek kaydıyla, transkripsiyon harfleri kullanılabilir.

b. Konuyu yeterince ifade edebilir, makul ölçüde ve okunabilir olmalıdır. Türkçe ve İngilizce yazılar öz ve kaynakça dâhil 6,500 (altı bin beş yüz) kelimeyi, Çince yazılarda ise 4500 kelimeyi

geçmemelidir. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle yazılmalıdır.

c. “Giriş”, “Sonuç” gibi başlıklar kullanıp kullanmama, yazarın tercihinin ve konunun gereğine bağlıdır. Sistematik bir düzen sağlamak maksadıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Başlıkların tamamı koyu yazılmalıdır. Ana başlıkların tamamı büyük harfle, ara başlıkların ilk harfleri büyük harfle, alt başlıklar küçük harfle yazılmalı, sonuna iki nokta (:) konularak karşısından devam edilmelidir. Ana, ara ve alt başlıklar aşağıdaki gibi olmalıdır:

ANA BAŞLIK

Ara Başlık

Alt başlık:

ç. Kenar boşlukları 3'er cm. olmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır.

d. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar *eğik harflerle*, alıntılar ise *“eğik harflerle ve tırnak içinde”* yazılmalıdır. Üç satırı geçen aynen alıntılar, tırnak içinde eğik harflerle ve soldan bir cm içeriden verilmelidir. Zorunluluk olmadıkça koyu karakter kullanılmamalıdır.

e. Çizelge, tablo, fotoğraf vb. malzeme, bilimsel kurallara uygun olarak hazırlanmalı; kolay anlaşılır ve yalın olmalı, yeterli açıklaması bulunmalıdır. Tablo içindeki yazılar 10 punto karakter ile yazılmalı, ayrıca, tablolar düzenlenmeye elverişli olmalıdır. Dergimizin sayfa marjını aşmamalıdır (genişlik 11,5 cm; yükseklik 16 cm).

A) İMLÂ, DİL VE ÜSLÛP

Özel imlâ gerektirmeyen durumlarda, *TDK Yazım Kılavuzu'*na uyulmalıdır. Dil ve ifade yönünden, bilimsellik dışı unsurlar bulunmamalıdır.

B) KAYNAK GÖSTERME (ATIF):

1. Sadece zorunlu açıklamalarda dipnot kullanılmalı, diğer atıflar metin içinde gösterilmelidir. Metin içinde kaynak gösterirken parantez işareti içinde olacak şekilde, yazarın soyadı, eserin yayımlandığı yıl, iki nokta –boşluk- ve sayfa numarası sırasıyla yazılmalıdır.

Örnek: (Kut, 1999: 16), (Wang, 2017:21)

Yazar eserini Soyadı Kanunu'ndan önce vermişse yazar adı yazılmalıdır.

Örnek: (Muallim Naci, 1297: 213)

2. Aynı konuda birden fazla kaynağa atıf yapılacaksa, aralara noktalı virgül (;) konulmalıdır

Örnek: (Karluk, 2007: 194; Dünder 2011: 87)

3. İki yazarlı çalışmalara değinilirken araya tire (-) işareti konularak gösterilmelidir

Örnek: (Karluk-Wang, 2007: 211)

İkiden fazla yazarlı kaynaklarda ise ikinci yazarın soyadından sonra (vd.) kısaltması konulmalıdır.

Örnek: (Kutlar vd. 2012: 99)

4. Aynı yazara ait, aynı yıl içinde birden fazla esere atıf yapılacaksa "1949/1.; 1949/2.:" biçiminde gösterilmelidir, kaynakçada da aynı şekilde belirtilmelidir.

Örnek: (Yang, 1981/1), (Yang, 1981/2)

5. Atıf yapılan eser -ansiklopedi vb.- birden fazla ciltten oluşuyorsa (:) işaretinden sonra, kaçınıcı olduğu belirtilmelidir.

Örnek: (Köprülü, 1967: 5/213)

6. El yazması bir eser kaynak gösterilecekse yazar adından sonra (yz.) kısaltması verilmeli, iki noktadan sonra gerekiyorsa varak / sayfa numarası belirtilmeli; tam künye kaynakçada gösterilmelidir:

Örnek: (Nef'î yz.: 45b)

7. Arşiv belgeleri kaynak gösterilirken metin içinde kısaltma yapılarak gibi verilip açılımı kaynakçada gösterilmelidir.

Örnek: (BOA Mühimme, 15: 25)

8. Dipnot açıklamalarında atıf yapılacaksa orada da aynı usul takip edilmelidir.

Örnek: Bu konuda geniş bilgi için bk. Lin Yutang 1934: 189-207; Karadağ 2017: 220; Şenzo 2000: 93.

C) KAYNAKÇA (BİBLİYOGRAFYA) DÜZENLEME

1. Yazarların soyadına, göre sıralanmalıdır. Soyadı Kanunu'ndan önceki eserlerde yazarın adı esas alınmalıdır.

2. Bir yazarın birden fazla eserine yer verilecekse yayım tarihi eski olandan yeni olana doğru sıralanmalıdır.

3. Kaynağın künyesini verirken sıralama şu şekilde olmalıdır:

a) Kitaplar için: Aralara virgül işareti konmak üzere; yazar soyadı (büyük harflerle), adı, kaynağın yayım tarihi -yazar adıyla tarih arasına virgül konulmaksızın- tarih (parantez içinde), kitap adı (*italik*)ve varsa çevirenin adı (parantez içinde), yayınevi veya yayımlayan kurum, yer adı.

Kitap kaynakçası örneği:

QARLUQ, Abdureşit C. (2006), *Sarı Uygurların sosyo-Kültürel Yapısı*, Atılım Yay., Ankara.

YU Fuzeng/于富增 (2009), "Reform ve Açılma" 30 yıllık Süreçte Çin'e Gelen Uluslararası Öğrenci Eğitimi/改革开放 30 年的来华留学生教育, Pekin Dil Üniversitesi Yayınevi/北京语言大学出版社.

b) Makaleler, bildiriler ve ansiklopedi maddeleri için: Yazar soyadı, adı, kaynağın yayın tarihi -yazar adıyla tarih arasına virgül konulmaksızın-tarih (parantez içinde), makale / bildiri / madde başlığı ("tırnak içinde"), süreli yayın / bildiri kitabı / ansiklopedi adı (*italik*), belliyse cilt (C), sayı (S), sayfa(lar) (s.). Yayımlanmış bildirimlerde de bildiri kitabının basım tarihi (yıl) ile birlikte sempozyum / kongre vb. toplantının düzenleniş tarihi de bulunmalıdır. Yayımlanmamış bildirimlerde bildirinin sunum tarihi, toplantıyı düzenleyen kurum, toplantının düzenleniş günleri belirtilmelidir.

Makale kaynakçası örneği:

KARLUK, Abdureşit Celil (2001), Çin Halk Cumhuriyeti'nde Sosyo-Ekonomik Kalkınma Girişimleri ve Reformlar, *Kök Araştırmaları, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmaları*, Cilt I, Sayı III, Ankara. S. 265-283.

HU, Angang 胡鞍钢 (2005), Çin Kalkınma Modeli Üzerine Düşünceler/关于中国发展模式的思考, *Tianjin Sosyal Bilimler Dergisi/天津社会科学*, Sayı.4/4 期, s. 25-30.

Bildiri kaynakçası örneği:

KOZ, M. Sabri (2004), "Belli Mahlaslar Üzerinden Şiir Söyleme Geleneği ve Türkiye'de Yazılan Alevi-Bektaşî Cönk ve Mecmualarındaki Hatâî Mahlaslı Şiirler", *I. Uluslararası Şah İsmail Hatâyî Sempozyumu Bildirileri*, 9-10-11 Ekim 2003, Haz.: Gülağ Öz, ATO Yayını, Ankara, s. 184-217.

Elektronik Kaynakça Örneği:

Racism With Chinese Characteristics: The Laundry Detergent Ad and Han Privilege, <https://thedi diplomat.com/2016/06/racism-with-chinesecharacteristics-the-laundry-detergent-ad-and-hanprivilege/> Erişim: 25.12.2017);

Ansiklopedi maddesi örneği:

PARMAKSIZOĞLU, İsmet (1967), "Kemâl Paşazâde", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, MEB Yayını, Ankara, s. 561-566.

c) El yazması eserler için eserin yazarı belliyse önce yazar adı, parantez içinde "yazma" kısaltması olarak (yz.) ibaresi, sonra sırasıyla eserin adı (*italik*), bulunduğu kütüphane, koleksiyon ve numarası ve -gerekliyorsa-sayfa numaraları yazılmalıdır.

El yazması eser örneği:

a) Mecmua-i Eş'âr (yz), Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, Nu. 5335.

b) Âlî b. Mustafa (yz), *Nasîhatü's-selâtin*, Ali Emiri Millet Kütüphanesi, Şer'iyye, Nu. 611.

Bahar/Spring 2020

DAAD Bahar/Spring 2020

İletişim Bilgileri

Haberleşme adresi:

İlk yerleşim mahallesi, 1936.
Cadde, No.64/B16,
Yenimahalle, Ankara

E-Posta: editor@daadtr.com,
2017daad@gmail.com
kamucam13@gmail.com

www.daadtr.com

www.dergipark.gov.tr/dasad

ISSN: 2587-1919

E-ISSN: 2619-953X

İçindekiler/Contents

Haluk KARADAĞ

Takdim/Editorial

Araştırma Makaleleri

Chong Jin OH & Joosong LEE

South Korea's Geopolitical Code and Inter-Korean Relations:
"Northeast Asia+ Community of Responsibility" 1-22

Güney Kore'nin Jeopolitik Kodu ve Güney- Kuzey Kore İlişkileri:
"Kuzeydoğu Asya + Sorumluluk Topluluğu"

Kubilay ATİK

Tarihsel Perspektiften Japon İstihbaratı 23-36
Japanese Intelligence from a Historical Perspective

Emre ŞAMLI

Hukou System: Reform and Challenges 37-54
Hukou Sistemi: Reform ve Zorlukları

Taner SABANCI

Japan's Place in the Cultural Debates of Globalization 55-66
Küreselleşmenin Kültür Tartışmalarında Japonya'nın Yeri

Veysel TEKDAL

Çin'de Bölgesel Eşitsizlik: Kronolojik Bir Değerlendirme 67-86
Regional Disparity in China: A Chronological Overview

Kısa Notlar

Ali Merthan DÜNDAR

Birlikte Güçlüyüz: Türk- Moğol İlişkilerinin 50. Yılı 87-93
We are Strong Together: 50th Anniversary of Turkish-Mongolian
Relations

Bölge Uzmanı ile Söyleşi / Interview with Regional Expert

Özkuç ÇOBANOĞLU / Konuşan: A. Serdar ASLAN, Taner SABANCI 94-111

Yayın Tanıtımı / Book Review

Haşim KARA: Çinlilik ve Çin'deki Ötekiler 112-118

Yayın Şartları, İlkeleri ve Yazım Kuralları